

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra historie

Magisterská diplomová práce

**Francouzská revoluce a Koaliční války (1789-1815) v zrcadle jazykově
českých kramářských tisků**

Bc. Adam Gebauer

Vedoucí práce: doc. Mgr. Radmila Prchal Pavlíčková, Ph.D.

OLOMOUC 2020

Čestné prohlášení

Čestně prohlašuji že já, Adam Gebauer, jsem tuto magisterskou diplomovou práci s názvem *Francouzská revoluce a Koaliční války (1789-1815) v zrcadle jazykově českých kramářských tisků* vypracoval samostatně, pod odborným vedením doc. Mgr. Radmily Prechal Pavlíčkové, Ph.D., na základě citované literatury a pramenů, jejichž seznamy jsou uvedeny v příslušné kapitole na konci této práce.

V Olomouci 17. 8. 2020

Podpis:

Poděkování

„Na všechno musí dozrát čas.“

Nikdy jsem nebyl zastánce děkovných pasáží u absolventských prací, nicméně jak čas plyne, člověk některá svá stanoviska přehodnotí. Po dvou letech práce, kdy jsem neustále oddaloval termín odevzdání, nade mnou měli mí nejbližší již dávno zlomit hůl. Někteří, a to vím bezpečně, ji již nalomili.

Přesto považuji za správné jim na tomto místě poděkovat. Děkuji těm, kteří mi nepřestali věřili, stejně jako těm, kteří začali pochybovat. Obojí mě totiž dovedlo až ke zdárnému konci.

Jmenovitě děkuji docentce Mgr. Radmile Prchal Pavlíčkové, Ph.D., která byla studnicí trpělivosti, a v kritických chvílích mi pomohla více, než možná sama tuší. Děkuji rovněž panu Michalu Klackovi, bez kterého by tato práce nemohla vzniknout, a který na svém pracovišti v Knihovně národního muzea odvádí skvělou práci.

Obsah:

1. ÚVOD	7
2. KRAMÁŘSKÝ TISK JAKO LITERÁRNÍ PAMÁTKA A HISTORICKÝ PRAMEN	17
2.1. Obecná charakteristika kramářského tisku	17
2.2. Periodizace fenoménu kramářských tisků	18
2.3. Kramářský tisk jako specifická forma literární produkce	20
2.4. Šíření kramářských tisků	23
2.5. Kramářské tisky jako historický pramen	25
3. STRUKTURA VZORKU KRAMÁŘSKÝCH TISKŮ	27
4. FRANCOUZSKÁ REVOLUCE A KOALIČNÍ VÁLKY V JAZYKOVĚ ČESKÝCH KRAMÁŘSKÝCH TISCÍCH	38
4.1. Kramářské tisky jako přehlížená forma propagandy	38
4.1.1. <i>Definice propagandy</i>	38
4.1.2. <i>Kramářský tisk jako nástroj propagandy</i>	40
4.1.3. <i>Kramářské tisky, vládní nařízení a cenzura</i>	43
4.2. Francouz jako nepřítel (a přítel?)	50
4.3. Francouz jako narušitel tradic a starého režimu	56
4.4. Válka a podoby víry	60
4.5. Válka jako důvod k oslavám	69
4.6. Válka a život – od verbování po mír	78
4.6.1. <i>Verbování</i>	78
4.6.2. <i>Mír jako intermezzo</i>	84
4.7. Bitva jako ústřední námět	88
4.8. Napoleon Bonaparte	96
4.9. Ostatní náměty	105

5. ZÁVĚR	110
6.1. TEXTOVÉ PŘÍLOHY	126
6.1. Nová píseň o zmateném národu francouzském, všem milým vlastencům k potěšení vydaná	126
6.2. Truchlivá píseň o ukrutné popravě francouzského krále Ludvíka XVI., která 21. ledna roku 1793 vykonaná byla	128
6.3. Nábožná píseň Panně Marii Novopacké	130
6.4. Píseň prosební za odvrácení hněvu božího v přítomném velké drahoty a hladu smutným čase, jakož i za přímluvu blahoslavené rodičky boží Marie Panny	133
6.5. Nová píseň o slavném vítězství císař. král. vojska nad Francouzi ve Vlaších	136
6.6. Nová píseň o slavném vítězství prince Karla nad Francouzi	137
6.7. Nová píseň zdatného rekruty všem mladým vojákům k potvrzení udatné mysle vydaná	139
6.8. Nová píseň o dobrovolných myslivcích	141
6.9. Nová píseň dobrovolného rekruty	143
6.10. Píseň o obdrženém svatém pokoji	144
6.11. Truchlivá píseň aneb žalostné loučení jistého vojáka ve francouzské vojně postaveného a v bitvě poraněného	145
6.12. Nová píseň dobře zvedeného syna, který z vlastenecké lásky proti Francouzům udatně bojovat chce a panně marii se obětuje, spolu svým rodičům za vychování děkuje	147
6.13. Nová píseň z příběhu této vojny vytažená	148
6.14. Jednání o pokoj potentátů s Napoleonem v Paříži dne 1. března 1814	150
6.15. Píseň o smrti člověka	155
7. SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY	157
7.1.1. Seznam pramenů – kramářské tisky	157
7.1.2. Seznam pramenů – výtisky Krameriových novin	186
7.2. Seznam literatury	187
7.3. Články a studie	194
7.4. Internetové zdroje a databáze	196

8. OBRÁZKOVÉ PŘÍLOHY	197
8.1. Titulní strana kramářského tisku z let 1789 a 1792	197
8.2. Vnitřní dvojlist kramářského tisku z roku 1797	197
8.3. Konvolut (špalíček) kramářských tisků	198
8.4. Mladší podoba kramářských tisků – rok 1870/1871	198
9. EDIČNÍ POZNÁMKA	199
10.1 RESUMÉ	200
10.2. SUMMARY	200

1. Úvod

Fernand Braudel v knize *Středozevní moře a středozevní svět v době Filipa II.* napsal: „Události jsou neklidná hladina zpěněné vlny nadnášená mohutným proudem dějin“.¹ Na tyto myšlenky navazuje Peter Burke v knize *Francouzská revoluce v dějepisectví: škola Annales (1929-1989)*: „Abychom minulost pochopili, musíme se ponořit hluboko pod hladinu.“² Jelikož mě názory obou autorů v nejednom ohledu výrazně inspirovaly, snažím se i já ve své práci proniknout „pod hladinu“ obecně známých událostí a nahlížet na dějiny odlišnou optikou.

Pokud bychom události z let 1789 až 1815 zasadili na pomyslnou časovou osu dějin lidstva, došli bychom ke zjištění, že období ohraničené Velkou francouzskou revolucí na jedné straně a internací Napoleona na straně druhé, se na časové ose jeví jako nepatrný zlomek. Paradoxně právě tato poměrně krátká doba měla výrazný dopad na politickou, geografickou, sociální a hospodářskou podobu Evropy, a zasáhla také do mnoha dalších oblastí lidského života. To, jak velký dopad skutečně měly válečné a politické konflikty na přelomu 18. a 19. století na následný vývoj evropské civilizace, dobře dokládá také četnost a tematická různorodost odborných prací zabývajících se tímto obdobím.³ Nejednou jsem se tak při práci ptal, zdali má smysl přidávat k Francouzské revoluci a Koaličním válkám další příspěvek. Odpověď na položenou otázku přináším v první části této kapitoly.

Napsal jsem, že k letům 1789-1815 vyšlo množství odborných publikací, článků, a dalších studií. Nemalá část z nich ovšem byla dlouhou dobu orientována na tzv. „tradiční historiografii“ a pozitivistický přístup. Psalo se o

¹ BRAUDEL, Fernand: *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II., Volume I.* Los Angeles, 1995, s. 21. „The History of Events: surface disturbances, crests of foam that the tides of history carry on their strong backs.“

² BURKE, Peter: *Francouzská revoluce v dějepisectví: škola Annales (1929-1989)*. Praha, 2004, s. 34.

³ Internetová stránka <https://www.jstor.org> například ke dni 16.4.2020 uvádí po zadání hesla „French Revolutionary Wars“ přes 24 tisíc odkazů na články, či kapitoly vztahující se k Francouzským revolučním válkám; 17 tisíc odkazů pak k heslu „Napoleonic Wars“. Podobné výsledky uvádí dále např. <https://academic.oup.com/journals>.

obecných a politických dějinách,⁴ časem se postupně začaly objevovat přesahy i do sféry hospodářských či sociálních dějin.⁵ Vzhledem k vývoji české historiografie ve 2. polovině 20. století, kdy byl povolen pouze jediný oficiální výklad dějin, se u nás od hlubších interpretací let 1789-1815 vesměs upustilo. V našem prostředí se dlouhodobě nedostávalo příliš prostoru pro nové trendy v historiografii, které se uplatňovaly například v západní Evropě.⁶ Situace se změnila až po pádu komunistického režimu, a česká historiografie začala přebírat přístupy aplikované v zahraničí již několik desetiletí. Právě seznámení s trendy „Nouvelle histoire“⁷ výrazně formovalo celý můj výzkum.

Největší vliv při prvotním promyšlení struktury práce na mě mělo citované dílo Petera Burkeho.⁸ Tato poměrně stručná kniha mi výrazně rozšířila pohled na dějiny a jejich chápání. Postupně jsem se seznámil s existencí dějin mentalit, s dějinami smrti, či např. dějinami propagandy. Propracoval jsem se i k tzv. „dějinám každodennosti“ a ke knihám zabývajícím se životem různých sociálních skupin raného novověku.⁹ Získané informace jsem při práci opakovaně aplikoval. Vracím se tak k výše položené otázce: má smysl věnovat Francouzské revoluci a Koaličním válkám další práci? Odhlédneme-li od tradičního výkladu, nabízejí Francouzská revoluce i Koaliční války stále řadu nových interpretací. Rozhodně se tedy nejedná o vyčerpané téma a má smysl s ním dále pracovat. I to se předkládanou prací snažím dokázat.

Primární náplní práce je obsahová analýza vybraných písemných pramenů a interpretace získaných poznatků. Konkrétně pracuji s více než 90

⁴ HOTMAR, Josef: *Dobrodružství Velké revoluce: 1789–1799*. Praha, 1989; MEJDŘICKÁ, Květa: *Listy ze stromu svobody*. Praha, 1988. ELLIS, Geoffrey: *Napoleon*. Praha, 2001.

⁵ FURET, François: *Francouzská revoluce, 1. díl: Od Turgota k Napoleonovi 1770–1814*. Praha, 2004; SCHAMA, Simon: *Občané: Kronika francouzské revoluce*. Praha, 1989.

⁶ Některé texty zabývajícím se tímto problémem: NODL, Martin: *Otázky recepce francouzské historiografie v českém prostředí: totální dějiny, dlouhé trvání a mentality*. In: *Francouzská inspirace pro společenskou vědu v českých zemích*. Praha, 2003, s. 95-132; HOLZBACHOVÁ, Ivana: *Škola Annales a současné pojetí dějin. Antologie textů*. Brno, 1995.

⁷ HESTER, Ryan: *Historical Research: Theory and Methods*. Waltham Abbey, 2018, s. 261-252: „The movement can be associated with cultural history, history of representations and histoire des mentalités.“

⁸ BURKE, Peter: *Francouzská revoluce v dějepisectví: škola Annales (1929-1989)*. Praha, 2004.

⁹ BŮŽEK, Václav; KRÁL, Pavel a kol.: *Člověk českého raného novověku (16.-17. století)*. Praha, 2007; BURKE, Peter: *Lidová kultura v raně novověké Evropě*. Praha, 2005; VAN DÜLMEN, Richard: *Kultura a každodenní život v raném novověku, díly 1-3*. Praha, 1999-2006.

kramářskými písněmi,¹⁰ které měly za cíl (často záměrně neobjektivně) informovat společnost o událostech sledovaného období. Texty cílily především na nižší a střední společenskou vrstvu, a to skrze masové, státem kontrolované komunikační médium. Výjimečnost kramářských textů tkví tom, že díky analýze lze vysledovat náměty, které na přelomu 18. a 19. století opakovaně rezonovaly nižší a střední vrstvou společnosti. Zároveň lze pozorovat, jak se vyznění jednotlivých námětů na základě politických, sociálních a dalších změn v čase proměňuje. Zajímavé je rovněž zjištění, že některé náměty byly využívány vládnoucí vrstvou, která za pomoci cenzury a státní propagandy tisky kontrolovala, ovlivňovala jimi společenské názory, a vytvářela různé stereotypy. Právě těmto námětům se primárně věnuji. Tento „proces“ manipulace mas nalézáme i v jiných dějinných etapách. Jedním příkladem za všechny může být například kniha Tomáše Rataje: *České země ve stínu půlměsíce: obraz Turka v raně novověké literatuře z českých zemí*,¹¹ ve které se autor zabývá vnímáním tureckého etnika v české společnosti raného novověku, a to za pomoci stereotypů identifikovaných na základě analýzy různých typů tištěné produkce.

Ačkoliv se v hlavní části práce soustředím na hloubkovou analýzu a interpretaci vzorku pečlivě vybraných pramenů, sekundárně se zároveň zabývám statistickým zpracováním zjištěných dat. Pomocí několika komentovaných grafů se snažím o plošný náhled na probíranou tematiku a zároveň tím doplňuji informace získané detailním zkoumáním tisků. Grafy například přehledně odhalují proměny v počtu vydaných kramářských písní mezi jednotlivými roky, stejně jako ukazují změny v oblíbenosti námětů během sledovaného období.

Práce má rovněž terciární cíl, který předchází dva cíle spíše doplňuje. Jeho hlavním smyslem je poskytnutí dostatečné opory faktům získaným z vlastního výzkumu. Tuto oporu tvoří dva samostatné, vzájemně nesouvisející pilíře. První z nich se zabývá historickými událostmi sledovaného období. V textu opakovaně připomínám obecně známá, přesto však podstatná historická fakta. Přestože zásadně nechci, aby byly tyto události brány za jádro celé práce,

¹⁰ Definice termínu dostupná na:

https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php?title=Kramářská_p%C3%ADseň (13.11.2019).

¹¹ RATAJ, Tomáš: *České země ve stínu půlměsíce: obraz Turka v raně novověké literatuře z českých zemí*. Praha, 2002.

mají zde své opodstatnění. Jednak teprve s jejich pomocí jsme schopni pochopit někdy ne zcela průhledný obsah zkoumaných tisků, jednak právě díky konfrontaci obsahu textů s ověřenými historickými fakty jsme schopni demonstrovat, jak volně bylo se skutečnými událostmi v rámci kramářských písní nakládáno. Narazil jsem dokonce na případy, kdy se uvedené informace naprosto odklánějí od historické reality. Druhý pilíř se objevuje v různých částech práce, místy dokonce tvoří ucelené podkapitoly. Zajišťuje teoretickou oporu vlastního výzkumu a pomáhá usouvztažňovat různé druhy informací. Klíčová je jeho role především v podkapitolách 4.1.1. až 4.1.3.

V další části úvodu stručně shrnuji, jak se formovalo konečné téma práce. Od první myšlenky po jeho dokončení se totiž neustále vyvíjelo. Právě proces vzniku předkládané práce naznačuje možnosti, jak s kramářskými tisky jako s opomíjeným historickým pramenem dále pracovat.

Co bylo hlavním impulzem, který nakonec vyústil v diplomovou práci? Již před relativně dlouhou dobou jsem se v rámci univerzitních seminářů setkal s drobnými tisky špatné kvality, které byly označovány jako kramářské písně. Ačkoliv jsem s texty pracoval jako student literární vědy, vzbudily ve mně i zájem historický. Zaujalo mě, jak netypicky jsou čtenářům či posluchačům předávány některé myšlenky a popisy událostí. Tázal jsem se, proč byly texty vydávány v takové míře, a co byl jejich hlavní smysl. Objevil jsem pramen, který tvoří páteř celé práce – již zmíněné kramářské tisky. Zprvu jsem se s problematikou seznamoval skrze rozsáhlý seznam literatury. Konkrétní publikace a články k tématu jsem čerpal primárně z přehledné bibliografie veřejně dostupné na stránce www.spalicek.net.¹² Zde uvedené práce samozřejmě odkazovaly i na další, na stránce necitovanou literaturu. Brzy se mi potvrdila domněnka, že se s kramářskými texty v rámci historického diskurzu příliš nepracovalo. Výjimku tvoří například článek Františka Kutnara: *Kramářská píseň jako historický pramen*,¹³ vydaný ve sborníku *Václavkova Olomouc 1961: sborník referátů a diskusních příspěvků o kramářské písni*,¹⁴ ve kterém jsou

¹² <http://www.spalicek.net/Bibliografie.pdf>.

¹³ KUTNAR, František: *Kramářská píseň jako historický pramen*. In: *Václavkova Olomouc 1961*, Praha, 1963, s. 77-86.

¹⁴ DVOŘÁK, Jaromír; KVAJIL, Josef Šofferle (edd.): *Václavkova Olomouc 1961. Sborník referátů o kramářské písni*. Praha, 1963.

kramářské tisky ojediněle vnímány jako možný historický pramen. Zjistil jsem také, že v zahraničí se s kramářskými texty pracuje v daleko širším měřítku a západní státy jsou v jejich zkoumání výrazně napřed.¹⁵ I proto jsem se rozhodl věnovat svou diplomovou práci právě kramářským tiskům.

Po získání teoretických znalostí přišel na řadu průzkum v několika odborných institucích, jež disponují rozsáhlými fondy kramářských písní. Navštívil jsem ZAO,¹⁶ Etnografický ústav VMO,¹⁷ a muzeum Komenského v Přerově. S dalšími institucemi (MZK,¹⁸ Etnografickým ústavem MZM,¹⁹ především pak KNM)²⁰ jsem navázal s větším či menším úspěchem kontakt na dálku. Po ukončení prvotní analýzy fondů jsem zjistil, že drtivá většina zpracovávaných pramenů se vztahuje k náboženským tématům, tématům sociálních vztahů, či obsahují témata vzbuzující senzaci. Potvrdily se mi tím teoretické znalosti získané díky prostudované literatuře.²¹ Ve druhé fázi výzkumu jsem se snažil o kompletní zmapování a detailní zpracování prozkoumaných fondů. Poměrně brzy jsem došel k závěru, že organizovat tak obrovské množství materiálu, který navíc zahrnuje paletu odlišných témat, je v rámci diplomové práce nemožné. Při výzkumu jsem však postřehl, že existují okruhy, které sice nejsou zastoupeny co do kvantity v takové míře, nicméně mají daleko větší výpovědní hodnotu než například texty náboženské či milostné, a jsou tedy výrazně nosnější.

Jedním z častěji objevujících se témat byla válka a její reflexe. Příčina značné obliby tématu vychází ze samotné podstaty kramářských tisků: zaujmout a následně se prodat. Válečné konflikty byly pro střední a nižší vrstvy vždy zajímavým tématem hodným uchování. Válka se totiž mnohdy obyvatel přímo dotýkala. Vzpomněl jsem si v tomto kontextu na slova Jiřího Hutečky z knihy

¹⁵ Srovnej např. databáze: <http://ballads.bodleian.ox.ac.uk>, či <https://ebba.english.ucsb.edu>.

¹⁶ Zemský archiv v Opavě.

¹⁷ Vlastivědné muzeum v Olomouci.

¹⁸ Moravská zemská knihovna v Brně.

¹⁹ Moravské zemské muzeum Brno.

²⁰ Knihovna Národního muzea.

²¹ Současná literatura zpravidla uvádí, že jen náboženských tisků je zhruba 1,5x až 2,5x více než textů světských. Toto poměrně široké rozpětí mezi autory jen potvrzuje aktuální neznalost kompletní pramenné základny kramářských tisků na našem území. Srovnej např.: IVÁNEK, Jakub: *Poznámky k vymezení pojmu kramářská píseň (s ohledem na tisky náboženské povahy)*. In: *Listy filologické*, 140, 1-2. Praha, 2017, s. 201-230; KOTEK, Josef: *Dějiny české populární hudby a zpěvu. I. 19. a 20. století (do roku 1918)*. Praha, 1994, s. 36-45 a 68-69.

Muži proti ohni: „Válka není pouze akce, ale stav uvnitř a mezi společnostmi s nespočetnými vazbami na prakticky všechny dimenze kultury.“²²

V českých archívech a muzeích se nacházejí stovky, možná tisíce textů, vztahujících se k tématu války obecně, mnohé z nich se navíc vážou ke konkrétním válečným konfliktům. Rozhodl jsem se proto téma dále zúžit a jasně jej časově ohraničit. Nabízela se také možnost pracovat s texty s podobným námětem a srovnat reflexi válečných konfliktů napříč různými časovými obdobími, tuto možnost si nicméně nechávám na případnou další práci. Po úvaze jsem se nakonec definitivně rozhodl pro analýzu kramářských textů vztahující se k období 1789-1815, a sice k době od Francouzské revoluce po vysídlení Napoleona na Sv. Helenu. Tento výběr jsem učinil ze tří hlavních důvodů. První důvod blíže rozebírám v úvodu kapitoly, kde tvrdím, že dané období, ač již bylo nespočetněkrát studováno z různých úhlů, má stále co nabídnout. Za druhé: události let 1789-1815 jsou v kramářských textech poměrně dobře kvantitativně zastoupeny. Pravděpodobně proto, že se jednalo o rozsáhlý, dlouhotrvající válečný konflikt, který se opakovaně přímo dotýkal i českých zemí. Za třetí: znal jsem již z dřívější doby práce emeritního profesora Univerzity Palackého Jiřího Fialy, který – ač literární vědec – se ve svém rozsáhlém díle výrazně zabývá historií, především pak pracuje s literární tvorbou orientující se na války raného novověku. Za stěžejní pro tuto práci považuji jeho edici obsahující také výběr kramářských tisků vztahujících se k Francouzské revoluci a Koaličním válkám: *Novina z francouzské krajiny. Antologie českých kramářských písní a lidových pamětí o Francouzské revoluci a napoleonských válkách*,²³ která mi výrazně usnadnila prvotní vhled a následnou orientaci ve vytyčeném tématu.

Poslední přípravná fáze zahrnovala fyzické i digitální shromažďování odpovídajících pramenů. Zde bych rád vyzdvihl práci Michala Klacka z oddělení knižní kultury Národního muzea, který mě v průběhu roku opakovaně zahrnoval vhodným materiálem z největšího a nejlépe zpracovaného fondu kramářských tisků v České republice,²⁴ a výrazně mi tak usnadnil práci.

²² HUTEČKA, Jiří: *Muži proti ohni. Motivace, morálka a mužnost českých vojáků Velké války 1914–1918*. Praha, 2016, s. 12.

²³ FIALA, Jiří: *Novina z francouzské krajiny*. Praha, 1989.

²⁴ Sběrka kramářských tisků Knihovny Národního muzea uchovává více než 40 000 kramářských tisků ve formě samostatných tisků, či svázaných do konvolutů.

Procházet jednotlivé fondy muzeum od muzea, by za současného stavu bádání byla práce na několik dalších měsíců.²⁵ Ze získaného materiálu jsem extrahoval konečný reprezentativní vzorek, jehož kompletní seznam příkládám v příloze v kapitole 7.1.1.

Následně jsem začal s vlastním výzkumem a detailní analýzou každého z tisků. Kromě důkladného pročítání obsahu jsem materiály zároveň třídil dle časových a obsahových kritérií. Zjistil jsem, že ač je každý kramářský tisk jedinečný, vždy v něm dominuje hlavní ústřední námět. Přestože jsem původně hodlal všechny kramářské tisky vzájemně porovnávat mezi sebou, rozhodl jsem se nakonec pro jejich rozčlenění do osmi relativně samostatných kategorií podle majoritního námětu, což výrazně usnadnilo následnou práci. Brzy se ukázalo, že texty v jednotlivých kategoriích mají často mimo hlavní námět i další společné rysy. Některé materiály nám představují krutosti bitev a hrdinné oběti vojáků, jiné díky zamlčeným porážkám vytvářejí zdání neporazitelnosti habsburské armády, další se například snaží o budování masové nevraživosti vůči Francouzům. Dozvídáme se, jak měl být vnímán Napoleon Bonaparte, který je s Napoleonskými válkami neodmyslitelně spojen, či jak byla prezentována poprava královské rodiny. Čím déle a detailněji jsem se prameny zabýval, tím zajímavější informace z nich vyplývaly. Stále více vystupovalo na světlo, že některé informace v tiscích absolutně neodpovídají historickým faktům a jsou místy dokonce záměrně zkreslené. Začal jsem pracovat s premisou, že kramářské tisky sloužily Habsburské monarchii jako užitečný nástroj státní propagandy, což se mi opakovaně potvrdilo. I přes odlišnost hlavních námětů a vzájemné rozdíly mezi jednotlivými tisky, lze v rámci vzorku sledovat různě intenzivní cílené zásahy do obsahu textů. Odhalil jsem časté dezinterpretace, nesrovnalosti, zámlky a další prvky, které měly za cíl utvářet státem schválené stereotypy následně šířené do nižší a střední společnosti.

Mimo uvedená zjištění pomohlo členění do osmi námětových okruhů ještě v jedné věci: přestože se pravděpodobně nejedná o kompletní seznam všech vydaných kramářských tisků spadajících do sledovaného období,²⁶ můžeme na

²⁵ Například v muzeu Komenského v Přerově jsem ze zhruba 1100 kramářských tisků do vzorku zapracoval pouze 7.

²⁶ Vycházím z osobní zkušenosti se stavem poznání fondů kramářských písní.

početně dobře zastoupeném vzorku orientačně sledovat, jaké náměty byly v dané době nejvíce aktuální. Níže uvádím seznam námětových okruhů, kterým se detailněji věnuji ve čtvrté kapitole:

1. Francouz jako nepřítel (a přítel?)
2. Francouz jako narušitel tradic a starého režimu
3. Válka a podoby víry
4. Válka jako důvod k oslavám
5. Válka a život – od verbování po mír
6. Bitva jako ústřední námět
7. Napoleon Bonaparte
8. Ostatní náměty

Úvodní kapitolu uzavírá náčrt struktury celé práce a představení hlavních myšlenek. Práce je rozdělena do dvou částí. První, teoretická část, se zabývá obecnou charakteristikou kramářských tisků. Zabývám se jejich historií, vzhledem, způsobem šíření, a dalšími charakteristickými rysy. Podobná kapitola se objevuje ve většině prací zaměřujících se na kramářské tisky, a ani zde ji nelze opomenout. Teprve po seznámení s fungováním „instituce“ kramářských písní si totiž lze zcela uvědomit vliv těchto levných, nekvalitních textů na společnost dané doby. Druhá část je rozdělena do dvou kapitol, které se navzájem doplňují a prolínají. Ve třetí kapitole s názvem *Struktura vzorku kramářských tisků* pracuji se vzorkem tisků jako s celkem. Hlavní náplň kapitoly tvoří komentované grafy. První zachycuje počet tisků uvnitř jednotlivých námětových okruhů, a okruhy vzájemně porovnává, druhý graf poté seznamuje s orientačním časovým zařazením skladeb dle data jejich vydání. Třetí graf kombinuje oba grafy předchozí. V omezené míře jsou v kapitole připomenuty také vybrané historické události z let 1789-1815. Pokud už některým prostor věnuji, činím tak především pro snazší pochopení změn zachycených v grafu.

Čtvrtá kapitola zabírá větší polovinu celé práce a tvoří její hlavní část. Přináší detailní seznámení s obsahovou analýzou kramářských tisků ze vzorku, především pak interpretaci zjištěných poznatků. Je uvedena třemi stručnými

teoretickými podkapitolami, dvě z nich se zabývají obecnou funkcí propagandy a fungováním propagandy uvnitř kramářských tisků, třetí pak zpravuje o vládních cenzurních nařízených platných pro sledované období. Vlastní interpretační část je rozčleněna do osmi relativně samostatných podkapitol pojmenovaných dle námětových okruhů. Jednotlivé podkapitoly se zpravidla snaží nezávisle na sobě odkrýt to, jak byla během sledovaného období lidu prezentována rozdílná s válkou spojená témata. Tam, kde je to možné, se zároveň mezi skladbami uvnitř jednoho okruhu snažím o dodržení chronologické posloupnosti. V neposlední řadě se také soustředím se na to, jak (a jestli) se vyznění konkrétních námětů ve sledovaném období proměňuje. V páté kapitole všechna dílčí zjištění získaná postupně během výzkumu shrnuji, a dávám je do vzájemných souvislostí. Přináším tak seznam stereotypů, které byly během let 1789-1815 utvářeny, a měly vliv na vybrané skupiny obyvatel českých zemí.

Celou práci uzavírá obsáhlá část s názvem přílohy, která sestává z několika částí. První kapitolu tvoří vybrané významné kramářské tisky v úplném znění, které reprezentují nejtypičtější znaky platné pro texty jednotlivých námětových okruhů. Následuje seznam pramenů obsahující všechny zpracované kramářské tisky ze vzorku, a to včetně kompletního názvu, incipitu, orientačního časového zařazení a místa uložení. Za seznamem pramenů nalezneme seznam literatury a část s obrázkovými přílohami. Práci uzavírá ediční poznámka komentující použitá transkripční pravidla pro přepis kramářských tisků, a resumé v českém a anglickém jazyce.

Úplným závěrem si dovoluji podotknout, že přestože jsou kramářské tisky mezi odbornou veřejností známé již několik století, jejich zkoumání zpravidla probíhalo z jazykového, literárního či etnografického hlediska a z velké části ustrnulo v polovině minulého století. Znovu se k němu vrátila například Filozofická fakulta Ostravské univerzity, kde se výzkumu věnuje profesor Jan Malura a doktor Jakub Ivánek.²⁷ Jako historický pramen jsou však tisky dlouhodobě opomíjené, pomineme-li dílčí články, například již zmíněný

²⁷ Např.: IVÁNEK, Jakub; MALURA, Jan: *Horo krásná, spanilá! Poutní písně na Moravě (1600-1850)*. Brno, 2019, případně jejich příspěvky k tématu prezentované na odborných konferencích.

článek Františka Kutnara z poloviny 20. století.²⁸ Kramářské písně v sobě dle mého názoru přesto obsahují nemalý badatelský potenciál, proto bych rád výzkum kramářských tisků jako historického pramene skrze práci popularizoval, a seznámil s nimi i další badatele.

²⁸ KUTNAR, František: *Kramářská píseň jako historický pramen*. In: Václavkova Olomouc 1961, Praha, 1963, s. 77-86.

2. Kramářský tisk jako literární památka a historický pramen

2.1. Obecná charakteristika kramářského tisku

Kramářské tisky se staly v mnoha evropských zemích senzací trvajících celý raný novověk, mnohdy se s nimi potkáme ještě ve 20. století, kdy však již mají výrazně anachronistický ráz.²⁹ Na britských ostrovech, odkud se následně rozšířily do Ameriky, byly známy pod názvem „broadside ballads“,³⁰ v Rusku se označovaly jako „lubky“.³¹ Nejvíce rozšířené ovšem byly v německy mluvících zemích. V Rakousku a Německu vycházely pod termínem „Bänkelsang“.³² Ty se svou podobou nejvíce přibližovaly tiskům českým a navzájem se s nimi ovlivňovaly.

O kramářských tiscích, tak jak je chápeme dnes, můžeme mluvit až v souvislosti s rozšířením Gutenbergova knihtisku, tedy zhruba od začátku 16. století.³³ Teprve skrze knihtisk se kramářské tisky šířily mezi lid v takové míře, aby se mohly stát celoevropským fenoménem. Jejich podoba se z původních jednolistů³⁴ brzy ustálila na některém z kapesních formátů³⁵ – o těch šířeji v další části. V době největšího rozmachu kramářské tiskařské produkce byly jednotlivé tisky v českých zemích vydávány i po tisícových nákladech.³⁶ Nutno podotknout, že tisky bylo možno distribuovat v masové míře především díky tomu, že se během staletí vytvořila stabilní propracovaná obchodní síť napříč autory, tiskaři, distributory textů a dalšími osobami, kteří se na práci s tisky podíleli. Svou roli jistě sehrála i cenová dostupnost, která se však na druhou

²⁹ SCHEYBAL, Josef Václav: *Senzace pěti století v kramářské písni*. Hradec Králové, 1991, s. 74-82.

³⁰ FOX, Adam: *Oral and Literate Culture in England 1500–1700*. Oxford, 2000, s. 206 a 299-335.

³¹ VOIT, Petr: *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*. Praha, 2006, s. 548.

³² Termín vychází z původního způsobu prodeje kramářských písní, kdy je prodavač předzpíval či předváděl na vyvýšené lavici, aby jej bylo dobře vidět a slyšet. Blíže např.: IVÁNEK, Jakub: *Poznámky k vymezení pojmu kramářská píseň (s ohledem na tisky náboženské povahy) Listy filologické 140, 1-2*. Praha, 2017, s. 204.

³³ Někteří autoři např. Josef V. Scheybal uvádí jejich vznik již v 15. století. SCHEYBAL, Josef Václav: *Senzace pěti století v kramářské písni*. Hradec Králové, 1991.

³⁴ VOIT, Petr: *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*. Praha, 2006, s. 419-420.

³⁵ Ojediněle se jednolisty objevovaly i později.

³⁶ SMETANA, Robert; VÁCLAVEK, Bedřich. *České písně kramářské*. Praha, 1949, s. 13.

stranu odrážela ve špatné kvalitě ražených tisků. Cena kramářského tisku se běžně pohybovala mezi jedním až dvěma krejcary.³⁷

Dobrá distribuce a ani cenová dostupnost samy o sobě nebyly hlavním důvodem pro nevídanou oblibu tištěných textů v českých zemích. Roli zde hrály ještě další faktory. Tím primárním byl jejich obsah. Do raného novověku se z dřívějších dob, kdy převládala ústní tradice, zachovaly tři hlavní náměty, které byly skrze kramářské tisky aktualizovány a šířeny znovu a v daleko větší míře. Patřily sem aktuální zprávy o světě a společenském dění, zprávy humorné, vytvářené za účelem pobavit, a zprávy náboženské, které se postupně z místa na okraji staly centrem produkce. Na těchto základech se následně konstruovala tradice kramářské písně, potažmo kramářských tisků a byla postupně doplňována o množství dalších světských a náboženských témat. Bohužel, dokud nebudou zpracovány rozsáhlé sbírky uložené v muzeích napříč republikou, celkový počet námětů kramářských tisků zůstává záhadou. Stejná situace platí i o konečném množství dochovaných výtisků. Dnes však již víme, že témata tisků se vyvíjela a proměňovala v souvislosti se společenskými poměry na daném území. Tisky reagovaly na historické a společenské změny a snažily se o maximální aktuálnost. Vzbuzovat čtenářský zájem, šokovat a vytrhnout z každodenní reality, to vše mělo být klíčem k úspěšnému prodeji.

2.2. Periodizace fenoménu kramářských tisků

Rozčlenit existenci kramářských textů na dílčí etapy je například ve srovnání s periodizací dějin výrazně komplikovanější. Kramářské tisky jsou fenoménem trvajícím několik staletí, a přestože spadají především do raného novověku, rozhodně se s ním časově nekryjí. Dochovaly se kramářské tisky z 16. století, stejně tak jako z 1. poloviny století 20. Texty navíc podléhaly změnám velice pomalu. Vyvíjely se postupně, a to přirozeně v návaznosti na vývoji společnosti. Periodizaci neulehčují ani poměrně neorganizované a často matoucí informace k vydávání jednotlivých tisků. Z těchto důvodů je velice nesnadné vymezit jednotlivá období a téměř nemožné stanovit si k nim přesné

³⁷ Tuto sumu bez bližšího časového vymezení užívá např.: FABIÁNOVÁ, Jiřina: *Písničky veselé i truchlivé na světlo vydané. Malé povídky o kramářských tiscích uložených v muzeu Valašské Meziříčí*, Valašské Meziříčí, 2009, s. 3; VEČERKOVÁ, Eva: *Poslouchejte, mládenci a panny... aneb O české písni kramářské*. Brno 1995, s. 20.

hraniční letopočty. V současnosti tedy neexistuje pouze jediné platné dělení. V odborné literatuře nalezneme několika různých periodizací lišících se počtem použitých období, stejně jako rozdílným časovým vymezením. Většina autorů se přesto přiklání k jedné ze tří hlavních periodizací vývoje kramářských textů.³⁸

Zjednodušené dělení kramářských tisků na čtyři období uvádí Bohuslav Beneš. Toto dělení preferuji pro jeho přehlednost.³⁹ Dle Beneše první období sahá od 16. století do počátku století 17. V tomto období mezi kramářskými tisky převládala světská produkce. Psalo se o aktuálních a senzačních motivech, dále pak vycházely zpravodajsko-historické texty. Postupně byl repertoár doplňován o drobné satiry a středověké látky z knížek lidového čtení. Spadají sem rovněž první příběhy s válečnou tematikou.⁴⁰ Ve druhém období (od 2. pol. 17. století) v souvislosti s náboženskými boji a rekatolizací nastal obrovský rozmach náboženské produkce kramářských tisků. Objevovaly se legendy, texty o zázracích a svatých, modlitby a rovněž tisky protireformační. Předposlední období Beneš datuje od poč. 18. století zhruba do 30.-40. let 19. století. Do tohoto období spadají i mnou zpracovávané texty. Beneš jej určuje jako vrchol produkce českých kramářských tisků. Napomohly k tomu dvě věci: jednak se v tomto období stabilizovala síť distributorů, jednak výrazně rostla gramotnost obyvatel českých zemí. V tomto období se ustálily žánrové stereotypy a uzavřel se vývoj formální stránky tisku. Na druhou stranu došlo k postupnému odklonu od zpravodajské funkce, motivy se až na výjimky přestávaly aktualizovat. Daleko více se uplatňoval lyrický charakter skladeb. Novým prvkem v produkci se staly práce obrozeneckých básníků, což je typickým rysem české kramářské problematiky.⁴¹ Poslední období Beneš vyčlenil zhruba od 2. pol. 19. století s přesahem až do 30. let 20. století. Jako poslední vzepětí kramářských tisků se uvádí 60. léta 19. století. Tato poslední vlna je spojena se ztrátou anonymity a s tvorbou městských písničkářů, mezi něž patřil například František Hais.⁴²

³⁸ Neužívanější periodizace uvádí Bohuslav Beneš, Dagmar Mocná a Josef Václav Scheybal.

³⁹ BENEŠ, Bohuslav: *Poslyšte písničku hezkou*. Praha, 1983, s. 11.

⁴⁰ Scheybal udává hned dva kramářské tisky s tématem války, oba se pojí s rokem 1526: „O nešťastné bitvě a porážce Uhrů od národa tureckého učiněné“, či skladbu „O smrti velmi smutné a žalostivé slavné paměti krále Ludvíka jeho milosti“. SCHEYBAL, Josef Václav: *Senzace pěti století v kramářské písni*. Hradec Králové, 1991, s. 19.

⁴¹ BENEŠ, Bohuslav: *Světská kramářská píseň*. Brno, 1970, s. 32.

⁴² HAIS, František: *Vzpomínky pražského písničkáře. 1818–1897*. Praha, 1985.

Důvod úpadku je pochopitelný, v souvislosti s dokončeným národním obrozením a dalšími faktory spojenými se stále rychlejším růstem gramotnosti, přestaly tisky rychlému tempu vývoje společnosti stačit. Svou roli jistě hrálo i množství vydávaných periodik, které přebraly historicko-zpravodajskou funkci. Oblibě kramářské písně nepomohlo ani její parodizování studenty univerzit.

Kramářské tisky jako fenomén se vyčerpávaly opravdu pomalu, přesto byl jejich zánik nutný. V posledních desetiletích absolutně přestaly dostačovat nárokům společenské vrstvy, pro kterou byly primárně určeny. Postupně tedy měnily svou funkci a transformovaly se do textů agitačních a propagandistických,⁴³ vycházejí z nich např. dělnické písně. Druhou oblastí, do které se kramářské tisky přeformovaly, jsou poté kabaretní písně, šansony a kuplety,⁴⁴ které dokázaly nabídnout vhodnější zábavu pro rostoucí městskou inteligenci.

2.3. Kramářský tisk jako specifická forma literární produkce

Pokud je během všech období pro kramářské tisky něco typické, pak je to přesně vymezená forma. Forma, díky které mohly být i relativně dlouhé příběhy a události předávány v úplnosti nespočtu čtenářů. V úvodu kapitoly jsem zmínil, že jejich podoba se z původních jednolistů brzy ustálila na některý z kapesních formátů. V českých zemích se nejdéle prosazoval formát tzv. šestnácterky,⁴⁵ teprve v posledním období byla přejata osmerka⁴⁶ aplikovaná v německých textech již mnohem dříve. Šestnácterky mají podobu srovnatelnou s dnešním formátem A6. Jde o relativně malé rozměry 105 mm × 148 mm. Vzhledem k velikosti formátu a pro špatnou kvalitou tiskařského materiálu, byly tyto tisky svazovány do specifických konvolutů, jimž se říkalo špalíčky. Ke svázání se užíval různý materiál. Vnější strany špalíčku byly zpevněny látkou, kůží, sukнем, či jiným alespoň z části odolným materiálem. Kvalita dochovaných konvolutů je velice rozdílná, obvykle však jejich stav bývá

⁴³ SCHEYBAL, J. V.: *c. d.* s. 329. „Zajímavá píseň o Bolševismu“ z roku 1926.

⁴⁴ OTTO, Jan: *Ottův slovník naučný*, 5. díl. Praha, 1982, s. 681.

⁴⁵ <https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php/Šestnácterka> 20.6.2019. Odkazem je online vydaná a rozšířená verze: VOIT, Petr: *Encyklopedii knihy v českém středověku a raném novověku*, vycházející z VOIT, Petr: *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*. Praha, 2006.

⁴⁶ <https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php/Osmerka> 20.6.2019.

poměrně špatný. Dochované špalíčky mohou historikům dále sloužit jako cenný historický pramen k dějinám mentalit, jelikož dokládají individuální zájem čtenáře a poskytují nám tak informace o zájmech konkrétního člověka v konkrétním sociálním postavení. Konvoluty jsou jako pramen podobně jako kramářské tisky stále poměrně opomíjené.⁴⁷ Co vše se díky špalíčkům dá zjistit vypočítává Eva Večerková ve své práci: *Poslouchejte mládenci a panny ... aneb O české písni kramářské*.⁴⁸ Bohužel se stalo muzejní praxí, že tyto špalíčky, jedinečné prameny ke zkoumání dějin mentalit, byly muzejníky rozvazovány, aby mohly být jednotlivé texty podrobeny lepší evidenci.

Se sazbou textů to bylo obdobné jako s formátem. Drtivou většinu času se užívaly dva hlavní typy tiskařského písma: starší švabach a jeho různé formy a mladší fraktura.⁴⁹ Zde se zatím nedaří určit, kdy jeden typ písma přecházel ve druhý, jelikož tiskaři užívali při ražení kramářských tisků i opotřebované staré sazby, a to až do jejich úplného zničení.⁵⁰ Teprve ve 2. polovině 19. století, tedy v posledním období kramářských tisků, se začalo užívat latinské písmo, tzv. antikva. Vzhledem k tomu, že kramářské tisky cílily na konzervativnější prostší obyvatelstvo, pokračovaly prvně zmíněné typy písma společně s antikvou hluboko do 19. století.

Kromě formátu a typu sazby kramářské tisky rovněž na první pohled reprezentuje i jejich nevalná kvalita. V textu bylo několikrát opakováno, že kramářský tisk platil za nejlevnější, všem dostupnou formu literárního záznamu. Tato specifická charakteristika šla ruku v ruce i se samotnou kvalitou tisků. Tisky byly původně tištěny na tzv. hadrový papír,⁵¹ postupně se kvalita papíru mírně zlepšila, nikoliv však výrazně. Až v posledním století se začal užívat papír dřevěný, nicméně daleko nejhorší kvality. Vzhledem ke špatné kvalitě výroby měl papír původně i různé barevné odstíny od žluté přes zelenou. Na tento papír byla otiskována nekvalitní, často poškozená sazba, kterou navíc mohl sázet

⁴⁷ KULÍŠKOVÁ, Alžběta: *Ze sbírek muzea - špalíček kramářských písni. Muzejní čtvrtletník. Muzeum Českého ráje v Turnově 13*. Turnov, 2016, s. 7.

⁴⁸ VEČERKOVÁ, Eva: *Poslouchejte mládenci a panny ... aneb O české písni kramářské*. Brno, 1995, s. 22-23.

⁴⁹ Fraktura bývá někdy nesprávně označována jako typ švabachového písma.

⁵⁰ FABIÁNOVÁ, Jiřina: *Písničky veselé i truchlivé na světlo světa vydané*. Valašské Meziříčí, 2009, s. 7.

⁵¹ [https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php/Pap%C3%ADr_\(technologie\)](https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php/Pap%C3%ADr_(technologie)) (20.6.2019)

neodborný tiskař. Díky této nekvalitní práci byly však tiskárny schopny rychle vyrobit dostatečné množství materiálu, který našel odbyt. Kvantita stála vysoko nad kvalitou. Bez přehánění můžeme konstatovat, že nebýt kramářských tisků několik desítek menších tiskáren napříč českými zeměmi by bylo zaniklo, ba dokonce možná vůbec nevzniklo. Tento fakt sám význam a oblibu kramářských tisků jenom podtrhuje.

Posledním charakteristickým a nejvíce typickým znakem tisků je titulní list, který měl pevně stanovenou formu. Vrchní třetinu tisku obvykle zaujímal věta vzbuzující ve čtenářích pocit aktuálnosti a důvěryhodnosti. Byly užívány fráze jako „píseň nová“, „píseň pravdivá“ apod. Tato věta bývala rozvedena do názvu písně. Hned za ní byl někdy text rozšířen do popisu obsahu písně. Dobrou polovinu titulní strany pak zabíral otištěný obrázek. Tento obrázek byl ražen z výšky za pomoci tzv. štočků,⁵² do kterých byl nejčastěji dřevořezem, případně dřevorytem, vpraven požadovaný motiv. Postupem času se užívaly i štočky kovové. Známe řadu rozsáhlých sbírek štočků někdy čítající i přes pět tisíc kusů. Tyto štočky se dědily, předávaly a snad i půjčovaly napříč různými tiskárnami.⁵³ Zajímavé je, že ne vždy motiv vytištěný na titulní straně korespondoval se samotným textem. Známe případy, kdy náboženský motiv doplňuje světský text a naopak. Pod obrázkem v poslední čtvrtině papíru nacházíme, alespoň u mladších tisků, další podstatné informace. Může jít o místo a rok vydání, autora textu, incipit, či například zmínku o cenzurní povolení. Máloukterý text má otištěny všechny prvky, většinou jde o jejich výběr. Jsou známy i tisky, často z prvního období, které neuvádí z výše uvedeného nic. Roli ve výběru otištěných informací pravděpodobně hrála také církevní a později světská cenzura a s ní spojená autocenzura, jelikož tiskař na sebe skrze kramářské tisky nechtěl upozorňovat.

Za titulní stranou následoval text písně. Ten byl rozdělen do slok, mohl však být uveden i v celku. Někdy byly jednotlivé sloky očíslovány. Čas od času byl text prokládán grafickými znaky (linkami, vinětami, řetízky).⁵⁴ Známe i

⁵² <https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php/Štoček> 20.6.2019.

⁵³ BĚHALOVÁ, Štěpánka: *Analytická sonda do sbírky původních štočků a kramářských tisků Okresního muzea v Jindřichově Hradci*. Knihy a dějiny 3, č. 1. Praha, 1996, s. 19 - 32.

⁵⁴ VEČERKOVÁ, Eva: *c.d.* s. 8-9.

texty, které navíc obsahují i další grafiku, obvykle vloženou pouze pro zaplnění prázdného místa, nikoliv pro čtenářský požitek. Na samotný závěr bývaly texty obvykle doplňovány slovy typu ámen, konec, finiš.

Vzhledem k tomu, že forma kramářských textů se skutečně měnila velice pozvolna, je pro historika či literárního vědce poměrně těžké zařadit jednotlivé tisky ke konkrétnímu roku vydání. Práci neusnadňuje ani samotný provoz tiskáren, které rok vydání tisku velice často falzifikovaly, aby tím podpořily aktuálnost, či zmátly cenzuru. Pokud už se tedy vůbec tiskař rozhodl rok vydání uvést, rozhodně jej bez bližšího ohledání nelze brát jako závazný. V práci se sice snažím letopočty přiřazovat, zdůrazňuji však, že vycházím primárně z obsahu tisků a že řazení je pouze orientační.

2.4. Šíření kramářských tisků

Kramářské tisky byly jedním z nejlépe distribuovaných textových artiklů. Vše fungovalo přes výborně řízenou síť, jejíž největší rozkvět koresponduje se zlatou dobou kramářských tisků.⁵⁵ Poměrně velký prostor by si v této souvislosti zasloužila problematika tiskáren, které v distribuci kramářských tisků hrály hlavní roli. Přesto pro její nemalý rozsah této oblasti a její dílčí rozpracovanost v ostatních pracích, zmíním k tiskárnám pouze ty nejzákladnější fakta.⁵⁶ V českých zemích a na Slovensku, odkud byla ve velké míře zásobována Morava, evidujeme za dobu pěti století kramářských tisků přes 200 tiskáren.⁵⁷ Mnohé z nich se specializovaly výhradně na kramářské tisky, bez kterých by se pravděpodobně neuzivily. Na druhou stranu bylo s kramářskými tisky spojeno také nejedno riziko. Mimo hrozící požáry a sabotáže tiskaři museli mít na paměti poměrně komplikovaná cenzurní nařízení, která se měnila dle politické situace. Velice silně zde proto působila autocenzura, která se někdy projevovala až falešným impresem,⁵⁸ tedy cílené změně údajů o tisku na titulním listu (ať už se měnil rok vydání, místo tisku, či jiná náležitost). Máme doloženo,

⁵⁵ „Kramářské tisky dosáhly i do nejkrajnějších regionů.“ TCHOŘOVÁ, Věra: *Kramářská píseň jako inspirační zdroj české písně lidové (Na základě analýzy textových i melodických varinat písně Jaký mám trápení ...)*. Český lid 97, č. 1. Praha, 2010, s. 51-74.

⁵⁶ SKOŘEPOVÁ, Markéta: *Kramářské písně ze sbírky Muzea Vysociny Pelhřimov*. Pelhřimov, 2016.

⁵⁷ Eva Večerková ve své knize uvádí velice konkrétní vymezení: mezi lety 1648 a 1850 působilo na 216 tiskářů. VEČERKOVÁ, Eva: *c.d.* s. 8-9.

⁵⁸ https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php/Falešné_impresum (21.6.2019)

že pokud už k cenzurnímu zásahu došlo, soudní zřízenec mohl zkonfiskovat celý náklad a někdy dokonce zavřít tiskárnu i jejího majitele.⁵⁹ Mezi nejznámější tiskárny patřila tiskárna Landfrasova tiskárna v Jindřichově Hradci, tiskárny Svobodovy v Brně, Jindřichově Hradci a ve Znojmě, či například Škarniclova tiskárna v Uherské Skalici. Co se běžného provozu tiskáren týká, kromě dílčích statí a kratších monografií⁶⁰ byl před několika lety vydán sborník z konference vztahující se k tomuto tématu.⁶¹ V roce 2017 se uskutečnila tato konference po dvaceti letech znovu, nicméně výstup z ní ještě není k dostání.

Další osoby, které se na procesu utváření fenoménu kramářské písničky podílely, byly autoři textů (či jejich padělatelé), nakladatelé a na druhé straně pak samotní kramáři jakožto distributoři textů mezi lid. Velice často měla jedna osoba několik funkcí. Poměrně běžně se například stávalo, že nakladatel a tiskař byli jednou osobou. Na nich pak stálo konečné zpracování textu a jeho grafická úprava.⁶² Pokud jde o autora, velice přiléhavý citát pro jeho charakteristiku použil B. Beneš: „Autorem kramářské písničky může být vlastně každý, kdo jich slyšel řadu a má minimální schopnost vytvářet rytmizované řádky.“⁶³ O pár řádek výše píše: „jde o stereotypní přejímání formálních znaků, jejichž součástí je aspekt komerčnosti.“⁶⁴ Jak už bylo zmíněno, většina kramářských písniček je anonymních a vypátrat autora je prakticky nemožné, velice často totiž nenarazíme ani na původní text, ale některou z jeho pozdějších redakcí (někdy může být mezi tisky rozdíl i sto let). Pravidelně se také stávalo, že autor, nakladatel a tiskař byli jedna a tatáž osoba. Na druhém konci distribuce pak stáli kramáři. Těm historicky zůstalo nevalné sociální postavení. Stávali na úrovni středověkých žakérů a jejich situace se nikdy nezměnila. Rozšířil se však počet míst, kde na ně mohl člověk narazit a forma, jakou si vydělávali na živobytí. Ruku v ruce s rozmachem měst a zvýšenou obchodní i náboženskou aktivitou

⁵⁹ VEČERKOVÁ, Eva: *c.d.* s. 8-9.

⁶⁰ Několik desítek článků a monografií k tématu jsou k dohledání v HOLUBOVÁ, Markéta: *Jednolisty. Kramářské tisky. Knižky lidového čtení. Výběrová bibliografie*. Praha 2007.

⁶¹ BÉHALOVÁ, Štěpánka: *Tiskárny a tisky 19. století. Sborník příspěvků z celostátní konference pořádané při příležitosti 200. výročí založení jindřichohradecké Landfrasovy tiskárny*. Jindřichův Hradec, 1998.

⁶² KLÍMOVÁ, Jarmila: *Kramářské písničky - žánr prostého lidu*. Krok. Kulturní revue Olomouckého kraje 10, č. 3, Olomouc, 2013, s. 49-51.

⁶³ BENEŠ, Bohuslav: *Světská kramářská píseň*. Brno, 1970, s. 23.

⁶⁴ Tamtéž.

mohli kramáři stabilně fungovat na různých trzích, jarmarcích i poutích. Pokud se však rozhodli pro toulavý život, mohli se živit například podomním obchodem. Známé jsou i případy, kdy kramáři prodávali písňe přímo v tiskárnách.⁶⁵ Jejich úkolem však již nebylo pouze přezpívat známé a méně známé příběhy a informovat o událostech, ale především zaujmout posluchače a přesvědčit je, aby si od kramáře tisk koupili. Veškerá snaha kramáře se zaměřovala na tento jediný úkol, proto postupem času zdokonalil svůj projev a ke zpěvu, příp. hře na hudební nástroj, připojil i divadelní, či obrazové prvky.⁶⁶ Pokud kramář zaujal a kramářský tisk prodal, lidé si jej odnesli domů a přišli do svého špalíčku. Textem si pak zpříjemňovali dny a neplánovaně ho tak šířili do společnosti. Obrovský vliv měly tisky také na lidovou slovesnost, která s užitými náměty dále pracovala.⁶⁷

2.5. Kramářské tisky jako historický pramen

Při psaní práce mi rukama prošlo na několik tisíc kramářských tisků. Ač jsem je všechny podrobně nepročázel, většinu z nich jsem alespoň zhruba prozkoumal. Během příprav jsem pochopil, že kromě obecné charakteristiky tisků běžně popisované v odborné literatuře, spojuje texty ještě několik dalších faktů. Tato fakta by měl mít historik na paměti, jelikož jsou pro pochopení fenoménu velice podstatné:

1. Tisky rozhodně nejsou adresovány konkrétní osobě. Soustředí se však na konkrétní sociální skupinu, u které mají vzbudit zájem.
2. Dopad tisků nebyl územně omezen. Stávalo se, že jeden text působil na společnost v různých koutech země a byl dále upravován pro místní potřeby.

⁶⁵ IVÁNEK, Jakub: *Poznámky k vymezení pojmu kramářská píseň (s ohledem na tisky náboženské povahy)* *Listy filologické* 140, 1-2. Praha, 2017, s. 224.

⁶⁶ Popisem chování kramáře na prodejních místech se zabývá většina děl pojednávajících o kramářských písňích. Doporučuji citované dílo J. V. Scheybala, kde o celé věci mluví nejobširněji.

⁶⁷ Tématem lidové slovesnosti zmíněné už v úvodní části kapitoly se ve velké míře zabývají literární teoretici publikující v 2. polovině 20. století. Vztahu kramářských písni a lidové slovesnosti se rovněž věnuje obsáhlý dobře zpracovaný sborník z Olomoucké konference DVORÁK, Jaromír; KVAPIL, Josef Šofferle: *Václavkova Olomouc 1961. Sborník referátů o kramářské písni*. Praha, 1963.

3. Na kramářské tisky velice silně působila státní a církevní cenzura a autocenzura.⁶⁸ Je třeba počítat s tím, že ne všechny texty jsou autentické, což se opakovaně ukazuje i v této práci.

4. Kramářské tisky byly finančně dostupné téměř všem a byly rovněž snadno distribuovatelné. Měly především pobavit, poučit a předat zprávy prostému lidu. Přesto skrze ně občas prosvítají i další úmysly a sice nenásilně ovlivňovat lidské myšlenkové postoje a člověka vychovávat k potřebám státu a církve. Právě to je na nich to nejzajímavější.

⁶⁸ Viz kapitola *Kramářské tisky a vládní nařízení*.

3. Struktura vzorku kramářských tisků

Ještě předtím, než se podíváme na vlastní práci s jednotlivými prameny, je dobré seznámit se s jejich obecným přehledem, se strukturou zpracovaného vzorku. Počet kramářských tisků, které se pojí s tématem Francouzské revoluce a Koaličních válek, jsem po pečlivé úvaze stanovil na 92. Do vzorku jsem zařadil všechny materiály, které s Koaličními válkami jakkoliv souvisely. Většinou jsem vycházel z obsahu skladby, pouze u některých pramenů z uvedeného vrocení. Přestože k některým tiskům máme dochováno několik variant, spousta z nich se liší pouze drobnostmi. Proto jsem se rozhodl s nimi až na výjimky dále nepracovat.⁶⁹ Všechny texty jsou v této kapitole nahlíženy velice povrchně, absolutně opomím jejich obsah, specifika, vlastní přínos pro práci, či další detaily. Celý vzorek zpracovávám třikrát ve třech různých grafech. Nejdříve jsem tisky rozdělil dle ústředního námětu, poté seřadil dle orientačního roku vydání,⁷⁰ v posledním oba předchozí výstupy kombinuji. Ke grafům přikládám komentář tam, kde je potřeba upozornit na vybraná zajímavá místa. Vizualizované informace následně slouží k tomu, aby doplňovaly výsledky ze studia kramářských tisků, jež jsou prezentované v následující kapitole. Přestože je hlavní myšlenkou práce analýza textů a jejich následná interpretace, umožňují statistické grafy odlišný pohled, skrze který si lze všimnout zajímavostí, které by při jejich nezachycení v grafu mohly v množství informací zcela zaniknout.

Níže uvedený graf č. 1 (str. 28) obsahuje 89 skladeb bez ohledu na jejich varianty. Již na první pohled je patrné, která z oblastí se těší nejhojnějšímu zastoupení. Nejvíce skladeb se váže k tématu verbování, které mělo společně s dalšími náborovými metodami sloužit k doplňování stavu habsburské armády během vleklých válečných konfliktů.⁷¹ *„Při verbování byly mladíkům slibovány peníze a nabízen alkohol, verbovací důstojníci básnili o kráse vojenského života a výhodách z něj plynoucí, na blízku byl vždy sekretář, u kterého se ti, co podlehli*

⁶⁹ Celkový počet tisků včetně všech variant se pohybuje kolem 120 verzí.

⁷⁰ Vzhledem k vlastní podstatě fungování kramářských tisků popsané ve 2. kapitole je často nemožné určit přesný rok vydání.

⁷¹ Dalšími metodami byly například pravidelné odvody skrze konskripční systém, či systém svolávání dovolenců (Beurlaubten), OTTENFELD, Rudolf Otto von: *Rakouská armáda za napoleonských válek 1792-1815*. Ostrava, 2005, s. 44.

*slibům, zapisovali.*⁷² Verbování obecně bylo habsburskou propagandou poměrně výrazně ovlivňováno, což potvrzují také fakta získaná ze zkoumání kramářských tisků. Hlavním cílem těchto tisků bylo různými formami lákat do zbraně nové odvedence a idealizovat válečný život. Nejčastěji se tak dalo ustálenými literárními formami. V prvních letech války šlo o přímý nátlak na „lidskou“ povinnost sloužit v armádě, později v textech doplněnu o nejrůznější lákadla (peníze, ženy atp.), či byla lidská povinnost zaměněna za povinnost národní.

Graf č. 1: Kramářské tisky a ústřední námět

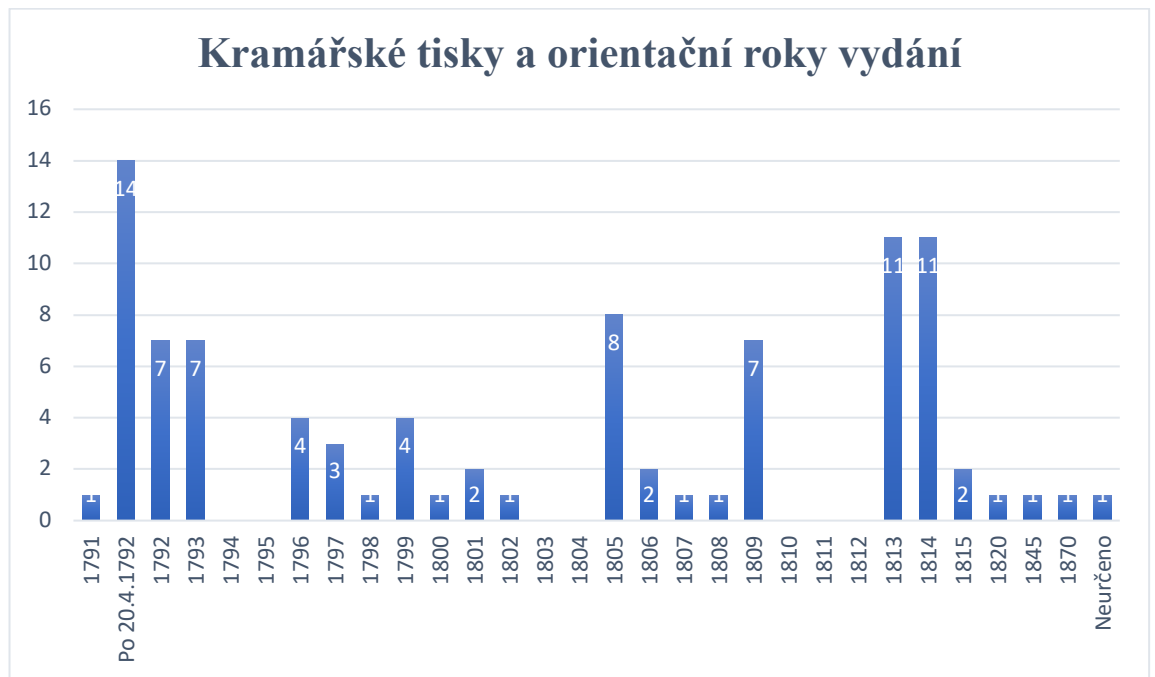
V těsném závěsu, rovněž poplatné habsburské propagandě, jsou skladby vztahující se různým způsobem k osobě Napoleona Bonaparte. Drtivá většina materiálů, jak je nejlépe patrné z posledního grafu, se váže až k posledním letům války, kdy byl obraz neporazitelného vojevůdce zničen, a tak se něm mohla přiřivít pověst rakouské armády. Poměrně silnou roli hraje v katolických Čechách a na Moravě víra. Náboženská tematika, a to v rozdílných formách, převládá celkem ve 13 pramenech, v menší míře je však obsažena v daleko větším počtu tisků.

⁷² TURINSKÝ, Jan: *Rakouská řadová pěchota 1805 – 1809*. Bakalářská práce, Brno, 2010.

Zbylé oblasti jsou zastoupeny v daleko menší míře. Přes 10 skladeb obsahuje ještě jeden okruh, jehož ústřední námět tvoří bitevní vřava. Bitva samotná je zachycená několika způsoby. Nalézáme tisky oslavující vítězství koalice a habsburských generálů, krvavé obrazy bitevního pole plné krutosti, stejně jako různé podoby smrti. Středně zastoupené jsou kramářské tisky co do počtu v částech *Francouz jako nepřítel (a přítel?)*, *Válka jako důvod k oslavám*, *Válka a život – Mír*. Ve všech třech oblastech lze nalézt jedny z nejvýraznějších prvků habsburské propagandy. Kapitoly jsou tak pro výsledky předkládané práce jedny z nejvíce přínosných.

Nejméně materiálů se poté váže k okruhům *Ostatní náměty* a *Francouz jako narušitel tradic a starého režimu*. Jelikož část *Ostatní* lehce vybočuje, a je tvořena směsicí tisků, které nezapadly do žádné z předchozích oblastí, je počet zastoupených tisků spíše náhodný a nepřináší nic prokazatelného. Naopak u druhého zmíněného námětu jsou všechny tisky spojeny s jediným rokem, a vztahují se k jedné hlavní události, čímž jen podtrhují její význam. Okruh se odlišuje od ostatních ještě jednou věcí: ve všech čtyřech uvedených tiscích nalézáme téměř totožné motivy a velice podobný obsah, vše poplatné habsburské propagandě. Jako by měla být poprava královské rodiny nahlížena jen jediným způsobem.

Graf číslo 2 (str. 30) je za mě daleko více zajímavý a přináší podstatnější informace. Zachycuje orientační roky vydání jednotlivých kramářských tisků. Patrná je výrazně nerovnoměrná distribuce napříč sledovaným obdobím. Rovněž je zřejmé, že přestože se má práce soustředit na období 1789-1815, jsou v grafu zaznamenány drobné odchylky. Zcela zde chybí roky 1789 a 1790, a to proto, že jsem k těmto letům neobjevil žádný tisk vyhovující konceptu práce. Na druhé straně naopak přibyly roky 1820, 1845, 1870 a sloupec s názvem Neurčeno. Každá ze čtyřech uvedených skladeb vybočujících ze sledovaného časového rozpětí je v práci použita z dobrého důvodu, který blíže vysvětluji v následující kapitole.

Graf č. 2: Kramářské tisky a orientační roky vydání

Zaměříme se na detail grafu a chronologicky si přibližme zjištěná data. Nejstarší použitý tisk se váže k roku 1791 a mezi ostatní příliš nezapadá. Konkrétně se vztahuje ke korunovaci Leopolda II. uskutečněné 6.9.1791. Přestože v textu není žádná zmínka o Francii a už vůbec ne o válce, použil jsem jej v části *Válka jako důvod k oslavám*. S jeho pomocí vytvářím stereotyp obrazu panovníka (nejdříve Leopolda II., následně Františka II. (I.)) tak, jak byl prezentován v kramářských tiscích.

K následujícímu roku 1792 naopak přiřazuji nejširší počet pramenů (21). Toto číslo tvoří společně dva odlišné typy skladeb, a proto je daný rok tvořen dvěma samostatnými sloupci. Prvním typem jsou skladby vzniklé po 20. dubnu 1792 (14), tedy po vyhlášení války mezi Francií a Rakouskem. S největší pravděpodobností se jedná o prameny vytištěné během války první koalice (1792-1797). Pro jejich pestré námětové složení a absenci jakéhokoliv prvku, který by umožnil bližší identifikaci, je bohužel nedokážu zařadit konkrétněji. Druhým typem jsou poté tisky bezpečně propojené s událostmi roku 1792. Přestože je pramenů výrazně méně (7), stále se jedná o jeden z nejvíce zastoupených roků vůbec. Každý z nich přímo v textu či mezi řádky, obsahuje odkaz na konkrétní bitvu či významnou historickou událost. Může jí být

například úmrtí panovníka, internace francouzské královské rodiny, či významná bitva u Jemmapes (6. listopadu 1792).

Porovnáme-li dále roky 1792 a 1793 se zbytkem grafu, je zřejmé, že minimálně mezi kramářskými tisky se jednalo o mimořádně plodné období. Podobný stav zachycujeme poté už jen jednou, a to v souvislosti s pádem Napoleona a blížícím se koncem Napoleonských válek. Právě do období prvních válečných let klademe několik významných propagandistických tisků, zpravidla spojených s verbováním, či s reakcí na popravu francouzské rodiny. Vše je lépe patrné z posledního grafu.

Hluché období mezi léty 1794 a 1795 je naprostou raritou. Jedná se o jediné období, kdy trval válečný konflikt, a přesto k jsem k němu nedohledal žádný tisk, který by se k událostem dané doby přímo vyjadřoval. Svou roli v tom mohlo hrát několik faktorů, tím největším byly pravděpodobně opakované drtivé vojenské neúspěchy Rakouska, které bylo mimo dalších porážek kompletně vytlačeno z Habsburského Nizozemí.⁷³

Poslední léta války první koalice (1796-1797) s sebou přinesla novou, ve srovnání s prvními léty výrazně menší, vlnu kramářských tisků. Obzvláště významný je rok 1796, ve kterém byly vydány 4 prameny extrémně důležité pro zkoumání habsburské propagandy. Jako by Vídeň měla potřebu ubezpečit publikum kramářských tisků, že válka pokračuje přesně tak, jak se očekávalo. Jedná se o dva tisky oslavující nově vytvořený myslivecký sbor,⁷⁴ který obnovil snahu o verbování nových rekrutů, dále o tisk popisující lživé a nikdy neuskutečněné vítězství generála Jean-Pierre de Beaulieu na Italské frontě, a o skladbu oslavující první, tentokrát skutečná, vítězství prince Karla Ludvíka Rakousko-Těšínského. Materiály k roku 1797 vesměs oslavují konec války, jsou protkány pacifismem a radostí.

V krátkém mírovém období byl dle všeho vydán pouze jediný text. Ten popisuje chování francouzského ambasadora ve Vídni a připomíná nedávnou protifrancouzskou zášť. S rozhořením druhé koaliční války (1798-1802)

⁷³ Podstoupení Habsburského Nizozemí Rakouskem bylo fakticky potvrzeno až mírem v Campo Formio.

⁷⁴ Císařský patent o jeho zřízení byl vydán 11. srpna 1796.

sledujeme trend, který se následně opakuje během celého vymezeného období. K prvnímu roku války je vydáno nejvíce tisků, následně zájem opadá. Jejich hlavní myšlenkou je především pozvednout pozitivní náladu mezi publikem, tedy mezi nižší a střední vrstvou obyvatelstva. Prvních pět tisků líčí vesměs pouze vítězné bitvy (o porážkách se nikdy nikdo nezmiňuje), a zároveň posilují morálku publika. Jakékoliv negativní informace jsou potlačeny. Skladby spojené s rokem 1801, ve kterém byl podepsán mír v Lunéville (9. února 1801) mezi Svatou říší římskou a Francií, mají téměř totožný obsah jako texty vydané po míru v Campo Formio.

O pramenu spojeném s rokem 1802 se dá říct, že nezapadá mezi ostatní. Mluví se v něm o válce obecně, neobsahuje však v sobě jakékoliv vodítko pro určení skutečného roku vydání. Při jeho zařazení jsem tedy vycházel z vročení, které je uvedeno na titulní straně. Text paradoxně mluví o válce, přestože v onom čase se naše země žádného válečného střetnutí neúčastnily. Domnívám se proto, že se jedná pouze o kopii staršího tisku, který byl vydaný v jednom z předchozích konfliktů. Hluché období dalších dvou let (1803/1804) kopíruje mírové roky. Monarchie se během nich snažila vzpamatovat z utržených porážek, a kramářské tisky se tak mohly orientovat na přitažlivější, a především pozitivnější témata, než byly ta spojená s prožitými válečnými útrapami.

Zvláštní místo v historii našich zemí zaujímají roky 1805-1806. Tuto skutečnost lze vysledovat i mezi kramářskými tisky. Přestože samotný válečný konflikt války třetí koalice (1803-1806) zasáhl České země pod habsburskou nadvládou pouze na několik měsíců (srpen až prosinec), zanechal je zpusťšené více než všechna předchozí válečná léta. To se projevuje razantním nárůstem počtu vydaných tisků, stejně tak jako v jejich vyznění. Tisky tohoto období jsou specifické zvláště ve dvou směrech. 1. Drtivá většina z nich se svým obsahem odkazuje na situaci na Moravě, kdežto ve většině ostatních případů jsou prameny situovány do Čech, do zahraničí, či jsou územně zcela nezařazeny. 2. Po uzavření Prešpurského míru (26.12.1805) se poprvé neobjevují žádné radostné a oslavné skladby vztahující se ke konci války tak, jak tomu bylo po uzavření míru v obou předchozích případech, naopak sem spadá jediná skladba vnímající poválečné události výrazně pesimisticky.

Následná mírová léta 1807 a 1808 jsou opětovně velice chabě početně zastoupena, přesto nám poskytují zajímavé informace. Paradoxně i přes klid zbraní jsou zařazené materiály výrazně ovlivněny habsburskou náborovou propagandou. Po třetí prohrané válce v řadě bylo nutno provést změny v organizaci armády a doplnit její stavy,⁷⁵ čemuž zjevně měly napomáhat i kramářské tisky. V prvním případě je hlavním námětem zpopularizování vojenského životu obecně, druhý pak popularizuje nově zřízenou zeměbranu.⁷⁶

Válka páté koalice byla jednoznačně nejkratším konfliktem koaličních válek, pomineme-li Napoleonovo stodenní císařství, které se od zbylých střetnutí v mnohem liší. Válčilo se jen několik měsíců, konkrétně mezi dubnem a říjnem roku 1809. Velice podobně jako v roce 1805 způsobil kratší, nicméně o to intenzivnější konflikt, výrazný nárůst produkce kramářských tisků, což je patrné i z grafu. Daleko nejzajímavější je ovšem zjištění, že plných pět ze sedmi materiálů se vyjadřuje k jedné jediné události: k bitvě u Aspernu a Esslingenu (21. 5. 1809). K bitvě, která bývá označována jako první Napoleonova porážka na evropské půdě. Velice názorně tak máme doloženo, jak dokázala habsburská propaganda této události využít ve svůj prospěch. Samotné texty střetnutí popisují různými způsoby, o použitých námětech blíže mluvím v následující kapitole. Je dobré upozornit, že ani zde nenacházíme žádné ohlasy oslavující konec války a uzavření míru.

Poslední hluché roky kopírují politickou situaci v Evropě. Celá situace na kontinentu (vyjma Pyrenejského poloostrova) se pomalu stabilizovala. Rakousko-francouzské vztahy se dokonce výrazně proměnily. Z nepřátel se postupně stali spojenci.⁷⁷ Během této doby kramářské tisky samozřejmě

⁷⁵ O reformách více pojednává citovaná práce Jana Turinského: *c. d.* s. 33-52, ve které se autor odkazuje na další legitimní odbornou literaturu k tématu, především na dílo Jiřího Kovaříka.

⁷⁶ Císařsko-královská zeměbrana (kaiserlich-königliche Landwehr) byla vytvořena na základě císařského patentu z 9. června 1808. Kopie dvojjazyčně vydaného patentu je uložena například v Archívu města Ústí nad Labem, Sběrka soudobé dokumentace, NAD 792, inv. č. 4899, Patent z 9. 6. 1808 o ustanovení zvláštních plnomocníků zeměbrany v dědičných zemích. Jeho překlad poté dostupný na <https://www.primaplana.cz/news/patent-a-narizeni-o-zpusobu-organizovani-zemebrany-z-roku-18081/> (12.7.2020).

⁷⁷ Výraznou proměnu vzájemných vztahů máme zachycenu například v knihách a člancích zabývajících se životem Karla I. Filipa, knížete ze Schwarzenbergu, např.: HANESCH, Josef: *Karel I. Filip, kníže Schwarzenberg*, České Budějovice, 2003. Nejvýmluvnějším dokladem je poté doba před Napoleonovým tažením do Ruska, které se věnuje článek: ŘEZNIČEK, Václav: *Lipský vítěz Karel Filip kníže ze Schwarzenberga*. Časopis Musea království Českého, 87, 1913, s. 20-46. Řezníček se v článku zabývá také následným ochlazováním vztahů. Z nečesky píšících

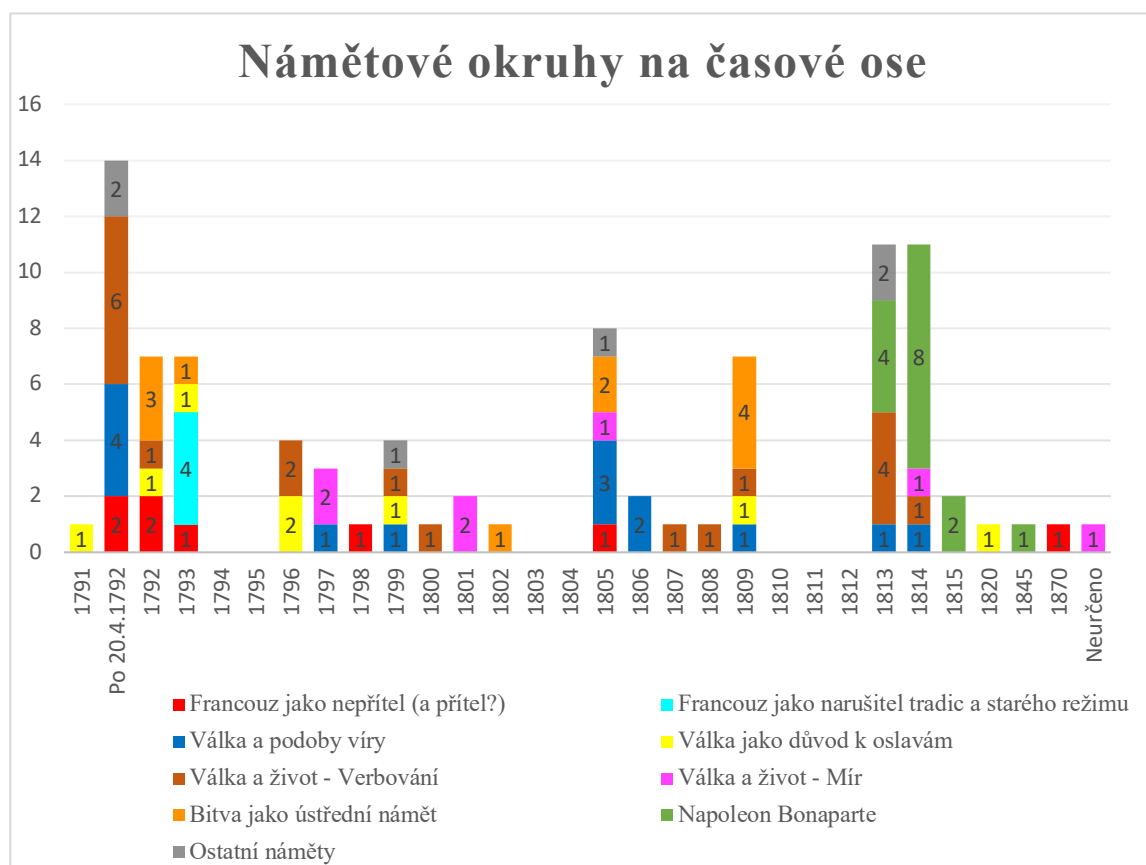
vycházely nadále, nicméně k tématu války, ani k dalším v práci sledovaným námětům, se blíže nevyjadřovaly. To se drasticky mění po fatálně neúspěšném Napoleonově tažení do Ruska (24. červen 1812 – 14. prosinec 1812). Oficiálně se politické vztahy mezi Rakouskem a Francií mění začátkem roku 1813, kdy se spojenectví mění v neutralitu, později v srprnu se Rakousko přidává na stranu koalice a opětovně vyhláší Francii válku.⁷⁸ Nastává vrcholné období ve vydávání protifrancouzsky a protinapoleonsky zaměřených tisků. K letům 1813 a 1814 jsem dohledal celkem 22 tisků, což je více než za celých předchozích deset let. Rakouské císařství začalo naplno využívat kramářský tisk jako médium s dalekosáhlým vlivem na široké masy obyvatelstva. Náznaky potvrzující toto tvrzení můžeme sledovat i v roce 1805 a 1809, nicméně vzhledem ke krátkosti konfliktů nemohla tato skutečnost ještě příliš vyniká. Během války šesté koalice se ústřední náměty výrazně mění a naprosto dominují ty s protinapoleonským vyzněním. Dílčích, a tentokrát skutečných, válečných vítězství, a především rozbití mýtu o neporazitelnosti Napoleona, je opakovaně využíváno, a to v maximální míře. Zaměříme-li se na celkové vyznění tisků, co do počtu se výrazněji než kdykoliv v předchozích obdobích objevují pozitivně, až optimisticky laděné skladby, často prokládané humorem a satirou. Místy dochází až k parodování. Posledních šest skladeb se rozprostírá na poměrně širokém časovém úseku. První dvě se vztahují k Napoleonově stodennímu císařství, nicméně oproti dřívějším skladbám tuto dobu připomínají velice vlažně a bez větších emocí. Zbylé materiály do grafu uvádím především proto, že demonstrují, jak dlouho bylo téma koaličních válek mezi autory kramářských tisků živé a hodné připomínání.

Poslední graf č. 3 (str. 35) jsem pojmenoval Námětové okruhy na časové ose. Vůbec nejdetailněji přibližuje kompletní strukturu vzorku kramářských tisků, a proto právě tento graf doporučuji v případě potřeby používat při čtení čtvrté kapitoly. V předchozích grafech jsem ve stručnosti naznačil, co se skrývá pod jednotlivými námětovými okruhy, stejně jako jsem vysvětloval příčiny

autorů se ve své práci zabýval touto problematikou KUEHN, John Trost: *The Reasons for the Success of the Sixth Coalition Against Napoleon 1813*. Kansas, 1997, s. 56-76.

⁷⁸ Po neúspěších v mírových jednáních vyhlásilo Rakousko 11. srpna 1813 Francii válku. ČAPKA, František: *Dějiny českých zemí 1800-1918*. Brno, 2011, s. 16.

nestejnoměrného rozložení počtu vydaných kramářských tisků napříč jednotlivými lety. Co tedy oproti předchozím dvěma tento graf navíc zachycuje?

Graf č. 3: Námětové okruhy na časové ose

Pojmeme-li interpretaci grafu na základě námětových okruhů dle uvedené legendy, odkryjeme několik zjištění: Námět *Francouze jako nepřítele (a přítele?)* je nejvíce aktuální v prvních letech války a následně se téměř úplně vytrácí. Jako by přestala být nutná potřeba vytvářet negativní obraz nepřítele, jelikož se již sám dostatečně projevil. Texty z části *Válka a podoby víry* mají rovněž specifickou distribuci. Ve větší míře se objevují během války první koalice, a poté se vrací až v souvislosti s bitvou u Slavkova. V Kapitole 4.4. pro to hledám příčinu, zároveň skladby z těchto dvou období vzájemně srovnávám, a přináším poměrně zajímavá zjištění.

Okruh, který se objevuje napříč celým sledovaným obdobím a je jednoznačně nejpočetněji zastoupen, je okruh *Válka a život – Verbování*. Potřeba doplňovat stav armády a popularizovat válku skrze instituci kramářských tisků

očividně fungovala, proto se tento námět opakovaně do skladeb vracel, ač prochází podstatnými proměnami.

Texty z části *Bitva jako ústřední námět* se oproti tomu soustředí pouze do několika vybraných roků. Jedná se o roky 1792, 1793, (1802),⁷⁹ 1805, 1809. V každém z těchto roků se odehrála některá z významných bitev koaličních válek a autoři kramářských písní měly potřebu ji svým vlastním způsobem zaznamenat. Zajímavé je uvědomit si, že přestože se v každém z roků uskutečnilo bitev hned několik, připomínány jsou pouze vybrané bitvy, ke kterým se váže hned několik pramenů. K okruhu *Ostatní náměty* se v této pasáži nebudu vyjadřovat, jelikož jsem již v interpretaci prvního z grafů uvedl jeho specifika. Stejně tak není potřeba blíže se šířit k námětu *Francouz jako narušitel starého režimu*, jelikož všechny tisky se váží k roku 1793, a to pouze k jedné velice specifické události.

Námětový okruh *Válka jako důvod k oslavám* se nepravidelně opakovaně objevuje během několika koaličních válek. Skladby mají různý obsah, rozdílné hlavní hrdiny, liší se také celkovým vyzněním. Přesto mají jednu společnou funkci: jejich hlavním úkolem bylo vytvořit habsburského hrdinu, ke kterému mohl čtenář a posluchač vzhlížet, a věřit v jeho schopnosti. Ať už byl hrdina panovník či generál. Tato potřeba, i když v menší míře, se objevuje i u dalších skladeb ve zbylých námětových okruzích.

Texty spojené s koncem války *Válka a život – Mír* jsou pro naši práci velice podstatné. Z grafu je patrné, že se objevují v letech 1797, 1801, dále pak v roce 1805 a 1814. Jedna ze skladeb je nezařaditelná. Přestože texty spojuje stejný námět, jejich vyznění se výrazně liší. Například k letům 1797 a 1801 se váží pozitivní, radostné a energické skladby, naopak text z roku 1805 již vyznívá pesimisticky, až negativně. Ke konci konfliktu v roce 1809 materiál z mírového období dokonce absolutně chybí. Těmito skutečnostmi se v kapitole 4.6.2. dále podrobně zabývám a doplňuji zde také informace ke zbylým dvěma „mírovým“ tiskům.

⁷⁹ Rok 1802 je ohraničen závorkami, jelikož nezapadá mezi ostatní tisky. Důvody pro jeho vyčlenění jsem uvedl na str. 32.

Posledním a dle mého názoru nejreprezentativnějším námětem, alespoň co se týká habsburské propagandy, jsou prameny vztahující se k Napoleonovi Bonaparte. Jak je vidět, osoba francouzského generála a později císaře v Habsburcích vyvolávala přinejmenším strach, a tak se jeho jméno ve starších tiscích téměř neobjevuje. Vůbec pak nemůžeme mluvit o Napoleonově osobě jako o ústředním námětu. To se však v návaznosti na neúspěšné ruské tažení a rozbití obrazu jeho neporazitelnosti velice rychle mění. V kramářských tiscích společně s těmito změnami přichází nikdy předtím neviděný nárůst zájmu o jediný námět, který téměř vytlačí všechny ostatní.

4. Francouzská revoluce a koaliční války v jazykově českých kramářských tiscích⁸⁰

4.1. Kramářské tisky jako přehlížená forma propagandy

4.1.1. Definice propagandy

Přestože jsem slovo propaganda použil již několikrát a v různém kontextu, myslím si, že je správné přidat zde jeho obecnou definici. Číním tak především proto, že propaganda se jako červená nit táhne napříč celou prací a kapitoly vzájemně spojuje. I když se může zdát, že v některých částech se ocitá pod povrchem, vždy se znovu vynoří na povrch, a přinese s sebou nové souvislosti.

Co vůbec znamená termín propaganda? Už odpověď na tuto otázku není zcela jednoznačná. Při přípravě této podkapitoly jsem se okrajově seznámil s literaturou, která se propagandou zabývá. Problémem je, že vesměs každé z prozkoumaných děl přináší vlastní definici termínu, která se zpravidla liší na základě autorova vědeckého zaměření. Proto jsem vybral relativně snadnou a pro její jednoduchost nejčastěji citovanou definici uvedenou v knize Gartha Jowetta a Victorii O'Donnellové: *Propaganda & Persuasion*,⁸¹ ta v originále zní: „*Propaganda is a form of communication that attempts to achieve a response that furthers the desired intent of the propagandist. Persuasion is interactive and attempts to satisfy the need of both persuader and persuadee.*“⁸²

V několika závěrečných pracích zabývajících se propagandou⁸³ jsou slova Jowetta z první kapitoly knihy volně přeložena a formována do níže uvedené citace, která přehledněji vystihuje podstatu propagandy tak, jak na ni nahlížím v této práci:

⁸⁰ V kapitole budou průběžně zmíněny a poznámkou označeny všechny zpracovávané kramářské tisky. Při první zmínce o konkrétním tisku bude v poznámce uveden jeho celý název. V textu budou tisky označeny pořadovým číslem v závorkách (1). Pokud bude potřeba rozlišit varianty tisků, budou pořadové číslo doplněno o písmeno abecedy (3C).

⁸¹ JOWETT, Garth; O'DONNELL, Victoria: *Propaganda & Persuasion*. Thousand Oaks, 2006.

⁸² Tamtéž, s. 1.

⁸³ Např.: HOLAS, Václav: *Strategie propagandy Rakouského císařství za války 1809*. Praha, 2012, či BLINKA, Jan: *Plakát jako médium propagandy*. Brno, 2010.

„Propaganda je úmyslná, systematická snaha formovat vnímání, manipulovat poznávání a řídit chování za účelem dosažení odezvy odpovídající požadovanému záměru propagandisty.“

Propaganda je jevem, se kterým se společnost aktuálně dennodenně potýká. Její historie však sahá mnohem hlouběji. Ačkoliv celé minulé století bývá někdy označováno jako století propagandy,⁸⁴ protože právě během 20. století se formy, techniky a využití propagandy za pomoci masových médií výrazně rozšířilo, někteří autoři spatřují její počátky již v 16. století, kdy vynález knihtisku společně s rostoucími náboženskými konflikty umožnil její plošné šíření.⁸⁵

Má práce se zaměřuje na dobu na přelomu 18. a 19. století, na dobu zaujímavější v historii propagandy význačné místo.⁸⁶ Přestože jsem původně zvažoval detailní popis fungování propagandy uvnitř habsburského soustátí mezi roky 1789-1815, upustil jsem od toho ve prospěch jiných, pro hlavní cíl práce přínosnějších částí. Propagandou zaměřenou na sledované období se totiž již přede mnou zabývali jiní historikové, z nichž chci dva připomenout. Prvním z nich je Václav Holas, který se ve své pozoruhodně kvalitní bakalářské práci s názvem „...*Nun regnet es Broschüren.*“ *Strategie propagandy Rakouského císařství za války 1809*⁸⁷ poměrně detailně zabývá fungováním propagandy Rakouského císařství, kde rovněž klade důraz na situaci v Českých zemích. Druhá je poté docentka Květa Mejdrická, která na habsburskou propagandu během koaličních válek několikrát naráží ve své knize: *Listy ze stromu svobody*.⁸⁸

Přestože propagandu vnímám jako jeden z nejdůležitějších aspektů práce, má vlastní teoretická část zabývající se propagandou pouze pár normostran. Tvoří ji obecná definice, krátký exkurz do historického vývoje, seznámení s fungováním kramářského tisku jako nástrojem propagandy, a

⁸⁴ O'SHAUGHNESSY, John Nicolas: *Politics and Propaganda: Weapons of Mass Seduction*. Manchester, 2004, s. 37-38.

⁸⁵ MILLER, Jaroslav: *Propaganda, symbolika a rituály protestantské Evropy (1580-1650)*. Praha, 2012, s. 206.

⁸⁶ Celou kapitolu jí věnuje např.: TAYLOR, Philip: *Munitions of the mind: A History of Propaganda*. Manchester, 2003, s. 145-158.

⁸⁷ HOLAS, V.: *c.d.*. Bohužel, Holas zcela opomíjí problematiku kramářských písní.

⁸⁸ MEJDRICKÁ, Květa: *Listy ze stromu svobody*. Praha, 1988, s. 172 – 175.

konečně nastínění cenzurních pravidel platných pro dané období, jelikož cenzura je s propagandou částečně spojena. Takto stručný teoretický základ mi přesto umožňuje vyvodit z analyzovaného vzorku textů reprezentativní závěry a interpretovat je tak, aby nebyly pouhými domněnkami.

Závěrem chci dodat, že přestože bylo fungování kramářských tisků během koaličních válek propagandou výrazně poznamenáno, v jednotlivých tiscích jsou propagandistické tendence cítit v různé míře. Vzorek obsahuje i texty, kde lze propagandistické snahy stěží vypožorovat. O to výrazněji vynikají ty texty, které byly výrazně upraveny pod tlakem státních institucí.

4.1.2. Kramářský tisk jako nástroj propagandy

Ve druhé kapitole jsem představil kramářský tisk tak, jak je konvenčně chápán ve většině odborných publikací.⁸⁹ Přesto jsem již v úvodu práce naznačil, že s texty hodlám pracovat poněkud odlišným způsobem, než je na našem území obvyklé, a sice brát je primárně jako historický pramen. Díky odlišnému úhlu pohledu jsem si uvědomil, že ačkoliv pro tisky dozajista platí, že je „složil určitý autor pro tisk určený k prodeji, a proto obsahují přitažlivou látku epického nebo lyrického charakteru zpracovanou nedokonalým veršem a bombastickým stylem nesoucím znaky primitivnosti a většinou se zdůrazněnou moralizující tendencí,“⁹⁰ skrývá se v nich více, než se na první pohled zdá.

Poté, co jsem opakovaně prošel všechny dostupné písňe, jsem si uvědomil, že žádná z nich nevystupuje proti vládě a už vůbec ne proti panovníkovi. Naopak, některé materiály účelně vyznívají tak, aby v očích posluchačů posílily loajálnost k Habsburské monarchii (později od r. 1804 k Rakouskému císařství) a dále k ní budovaly sympatie. Vezmeme-li v úvahu, že roky 1789-1815 rozhodně neplatily za klidné, a to nejen pro neustálé válečné konflikty, ale také například pro převratné ekonomické⁹¹ a vojenské reformy,⁹²

⁸⁹ Srovnej např.: MOCNÁ, Dagmar; PETERKA, Josef: *Encyklopedie literárních žánrů*. Litomyšl, 2004, s. 325-331.

⁹⁰ BEZDĚK, Karel; RYŠAVÁ, Eva: *České kramářské písňové tisky, jejich bibliografické zpracování a ukázka bibliografie 19. století*. In: Sborník Národního muzea v Praze, Praha, 1983, č. 4, s. 174.

⁹¹ Jedny ze známějších jsou reformy plynoucí ze státního bankrotu v roce 1811. Na tyto reformy reaguje i několik kramářských tisků, které jsem však do svého výběru nezahrnul.

⁹² OTTENFELD, Rudolf Otto von: *Rakouská armáda za napoleonských válek 1792-1815*. Ostrava, 2005.

je až zarážející, jak pozitivně a provládně texty vyznívají. Nejenom tento fakt dokazuje, že se tisky minimálně ve sledovaném období plánovaně staly skvěle fungujícím nástrojem habsburské propagandy. Přičteme-li také tradiční, již několik staletí v tiscích aplikované moralizující prvky, stanou se kramářské tisky ideální platformou pro snadné šíření státních myšlenek.

Hodí se připomenout, že právě na přelomu 18. století a 19. století, kam spadá i naše sledované období, se stala propracovaná státní propaganda nedílnou součástí úspěšně fungujícího státu. Její důležitost zachytil Holas ve své bakalářské práci, a to skrze slova z dopisu Klemense Václava Metternicha Johannu Philippu von Stadionovi z roku 1808: „Veřejné mínění je nejdůležitější prostředek, který jako víra vstupuje do skrytých hlubin, kde úřední opatření nemají žádný vliv. Opovrhovat veřejným míněním je stejně nebezpečné jako opovrhovat morálními zásadami. Zatímco však ty druhé (jsou-li vykořeněny) je možné obnovit, s veřejným míněním tomu tak není. Veřejné mínění vyžaduje zvláštní pozornost, vytrvalou a důslednou péči.“⁹³

Přestože budu uvedená tvrzení postupně potvrzovat napříč jednotlivými pasážemi příslušných podkapitol, uvádím zde dva příklady, které se jasně odlišují od ostatních. Odlišují se tím, že nejsou čerpány ze žádného konkrétního kramářského tisku, ale vyvodil jsem je na základě práce s celým vzorkem. To ovšem neznamená, že jsou méně důležité. Spíše naopak.

První z nich se vztahuje k faktu, že k bezprostředním počátkům Francouzské revoluce se nevztahuje žádný mi doposud známý kramářský tisk. Na toto němé období měla vliv kombinace několika faktorů, z nichž dva dominují. Prvním byly státní cenzurní zásahy do chodu česky publikujících tiskáren.⁹⁴ Přísnost a důslednost cenzurních zásahů vůči Francouzské revoluci dobře dokládá situace, která nastala například v Kramériových císařsko královských pražských poštovních novinách.⁹⁵ Přestože se v německém jazyce

⁹³ HOLAS, Václav: c. d., s. 23. Sám tato slova přebral z HAMMER, Helmut: *Oesterreichs Propaganda zum Feldzug 1809. Ein Beitrag zur Geschichte der politischen Propaganda*. Mnichov, 1935.

⁹⁴ BĚLINA, Pavel: *Politické události let 1789-1797 v názorech měšťanské inteligence a lidových písmáků v českých zemích*. In: *Československý časopis historický*, 35 (85), Praha, 1987, s. 848-849.

⁹⁵ Kramerius vydal 18. srpna 1789 výtisk pojednávající o agresivním průběhu revoluce. Tento výtisk je ovšem jediný, další zprávy o dění ve Francii, a to v daleko umírněnější formě, nalézáme

informace o Francouzské revoluci dále šířily, absolutně se neuplatňovaly v českých kramářských tiscích. Druhým faktorem bylo, že českou společností tehdy rezonovala zcela jiná, podstatnější témata. V čase Francouzské revoluce Habsburskou monarchii ohrožovaly válečné konflikty. Na východě Habsburské monarchie probíhala další ze série rakousko-tureckých válek, která byla ukončena až tzv. Svišťovským mírem 4. dubna 1791. Na západě, v Rakouském Nizozemí, vypukl protirakouský konflikt známý pod označením Brabantská revoluce (1789-1790). Mimo války společností vířila i poměrně komplikovaná diskuze ohledně berního a urbánního josefínského patentu. Aktuálnost a důležitost domácích problémů dokládají i dobové kramářské tisky, které se zmíněnými válkami, patenty, či třeba korunovací Leopolda II.⁹⁶ zabývaly spíše než revolučními událostmi. Toto „němé období“ ve spojitosti s Francií trvalo až do roku 1792, kdy Habsburská monarchie vyhlásila 20. dubna 1792 Francii válku.

Druhý, snad ještě průkaznější příklad využití kramářských tisků pro rakouskou propagandu, nalezneme ve spojení s hlavní postavou koaličních válek, Napoleonem Bonaparte. Ačkoliv se mu v daleko větší míře a detailněji věnuji v příslušné kapitole, kde se soustředím na proměny v prezentaci jeho osoby, je poměrně zarážející skutečnost, že první tisk zmiňující Napoleonovo jméno se objevuje až v roce 1805 po bitvě u Slavkova. Do té doby jako by Napoleon neexistoval. Z životopisů o tomto slavném vojevůdci však víme, že se s Habsburskou monarchií střetával již v roce 1794⁹⁷ a následně opakovaně v roce 1796.⁹⁸ Nikoho nepřekvapí, že bitvy skončily pro Napoleona vítězstvím. Protipólem je následně situace během Napoleonova tažení do Ruska a především po něm. Z této doby máme zachovanou drtivou většinu tisků vztahujících se k francouzskému císaři. Některé z nich se dokonce vracejí hluboko před rok 1805, kde je však Napoleon prezentován jako poražený. Jde například o text

až z konce prosince téhož roku. KRAMERIUS, Václav Matěj: *Kramerijský císařské královské vlastenecké noviny*. Praha, 18. 8. 1789, č. 33, s. 261.

⁹⁶ V podkapitole *Válka jako důvod k oslavám* dva tisky vztahující se k osobě Leopolda II. pro zajímavost zpracovávám.

⁹⁷ Účastnil se francouzských operací majících za cíl obsadit Piemont. Např.: VIKTOROVIČ, Tarle Jevgenij: *Napoleon*. Praha, 1950, s. 26.

⁹⁸ VIKTOROVIČ, T. J.: *c. d.*, s. 35-55.; KOVAŘÍK, Jiří: *Dobyvatel Bonaparte : první italské tažení 1796-1797*. Třebíč, 2008.

*Jednání o pokoj potentátů s Napoleonem v Paříži dne 1. března 1814,*⁹⁹ kde v jedné sloce „Turecký císař“ připomíná neúspěšné tažení do Egypta a Sýrie. Domnívám se, že pokud by se můj záměr rozšířil i do jiných oblastí, které přímo nesouvisí s válečnou situací, jistě bych našel podobná „hluchá místa“, či příklady manipulování s pravdou. Napovídají tomu kramářské písně spojené s finančními reformami, se kterými jsem se během sestavování vzorku tisků setkal. Texty se zabývají znehodnocením bankocetlí, které mělo za cíl zastavit obrovskou inflaci. Majitelé bankocetlí přišli ze dne na den o 80 % svého finančního majetku.¹⁰⁰ I přesto, že se v písních objevuje smutek a neštěstí, nikde jsem nenalezl kritiku tohoto zásahu, ani kritiku vlády. Naopak se zde setkáme s výsměchem sedlákům, kteří si za nadhodnocené peníze žili jako „páni“. „Jináč to býti nemůže, to dál každý zkusí, že vše se zas navrátit, v starou stopu musí, Přeslavné naše řízení ráčilo nahlídnout, že se nadutost zmáhala, hledí se ji uhnout“¹⁰¹ či „Sedlka celá šustí samým atlasem, drahých krajku pentel navěší kolem, na krku má řetěz, čepec bohatý neví ani jak má pejchou vykračovati.“¹⁰²

4.1.3. Kramářské tisky, vládní nařízení a cenzura

Z předchozí kapitoly je zřejmé, že kramářské tisky mohly při splnění určitých náležitostí výborně fungovat jako médium využívané habsburskou propagandou. Nejen proto jak o věcech pojednávaly, ale také proto, co v nich záměrně uvedeno nebylo. Cenzura je s lidskou společností spojována již stovky let, s rozšířením knihtisku však začala hrát stále důležitější úlohu. Její vliv je patrný v mnoha oblastech a rozhodně se nevyhýbá ani kramářským tiskům.

Termín cenzura lze definovat různě. Ve své práci s ní pracuji dle definice uvedené v Encyklopedia Britannica: „Cenzurou se rozumí změna, potlačení, nebo zákaz mluveného slova či psaného textu, které v dané době rozvrací obecné dobro.“¹⁰³ Obecným dobrem zde rozumím státní zájem. Vzhledem k tomu, že cenzura je velice komplikovaný fenomén a jeho studiem se detailně zabývají jiné

⁹⁹ *Jednání o pokoj potentátů s Napoleonem v Paříži dne 1. března 1814.*

¹⁰⁰ Blíže v PŮLPÁN, Karel: *Nástin Českých a Československých hospodářských dějin.* Praha, 1993, s. 85.

¹⁰¹ Nová píseň o nynějších časech.

¹⁰² Nová píseň o bankocedulích.

¹⁰³ „Censorship, the changing or the suppression or prohibition of speech or writing that is deemed subversive of the common good.“

<https://www.britannica.com/topic/censorship> (12.7.2020)

odborné práce,¹⁰⁴ bude následující kapitola spíše stručným exkurzem okrajově doplňujícím problematiku kramářských tisků. Zvláštní důraz logicky kladu na období na přelomu 18. a 19. století.

Instituci kramářských tisků již od raného období ovlivňovaly státní a církevní restrikce, které se opakovaně a s různou intenzitou vracely.¹⁰⁵ Jejich nárůst lze ve větší míře sledovat po nástupu Habsburků na Český trůn.¹⁰⁶ Již Ferdinand I. vydal několik cenzurních mandátů, z nichž nejvýznamnější se váže k roku 1547. Toto nařízení vedlo k uzavření všech tiskáren (s výjimkou tiskárny Bartoloměje Netolického), a které de facto zničilo stávající tiskařskou síť, která se napříště koncentrovala především v hlavním městě.¹⁰⁷ Podobné více či méně drastické zásahy postihly české a moravské tiskaře do Francouzské revoluce ještě několikrát. Jelikož se jimi dále detailněji nezabývám, má uvedené fatální omezení z roku 1547 především demonstrovat, kam až mohlo prosazování cenzorských opatření zajít.

Komplikovaný vývoj cenzury v českých dějinách během 17. a 18. století je výrazně ovlivněným politickými a náboženskými boji. Období uvolnění se střídaly se snahou o naprostý cenzurní dohled, místy doplněný o další jazyková omezení. Dohled nad cenzurou navíc osciloval mezi světskými a církevními kontrolory, což celou věc nikterak neusnadňuje. Pro mou práci jsou však stěžejní cenzurní zásahy až z let na přelomu 18. a 19. století, a proto si dovolím detailní náhled na nesnadné období mezi lety 1526-1780 zcela vynechat. Pro případné zájemce o dějiny cenzury raného novověku doporučuji například knihu: *Dějiny českých médií: Od počátku po současnost*,¹⁰⁸ či citované dílo Dereka Jonese: *Censorship: A World Encyclopedia*. Bohatou sekundární literaturu k dějinám

¹⁰⁴ Za všechny uvedu obsáhlé dílo: JANÁČEK, Pavel; PÍŠA, Petr; ŠÁMAL, Petr; WÖGERBAUER, Michal a kol: *V obecném zájmu (Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749–2014)*. Praha, 2015. Dostupná online:

http://www.ucl.cas.cz/edicee/images/data/dejiny/Cenzura/V%20obecném%20zájmu_sv1_po_i_mprimatur.pdf

¹⁰⁵ KUTNAR, František: *Kramářská píseň jako historický pramen*. In: Václavkova Olomouc 1961, Praha, 1963, s. 77-86.

¹⁰⁶ DEREK, Jones: *Censorship: A World Encyclopedia*. Londýn, 2001, s. 622-624.

¹⁰⁷ BERÁNKOVÁ, Milena. *Dějiny československé žurnalistiky, I. díl*. Brno, 1981, s. 19-20.

¹⁰⁸ BEDNAŘÍK, Petr; JIRÁK, Jan; KÖPPOVÁ, Barbara: *Dějiny českých médií: Od počátku po současnost*. Praha, 2019.

cenzury obecně uvádí pod heslem „Cenzura“ v online verzi *Encyklopedie knihy* Petr Voit.¹⁰⁹

Zaměřím-li se na období 1789-1815, je na místě připomenout, že několik let před vypuknutím Velké francouzské revoluce, proběhla habsburskými zeměmi poměrně výrazná vlna tiskařské liberalizace. Jednou z jejích příčin bylo vydání cenzurního patentu (11. června 1781),¹¹⁰ který mimo jiného umožnil publikování i nekatolickým autorům. Dovoloval také patisk zahraničních knih. Další vlna uvolnění přišla s rokem 1788, kdy bylo knihtiskařství prohlášeno za svobodnou živnost, přestože stále oficiálně podléhalo státnímu dozoru. Ve společnosti se začala objevovat do té doby zcela zakázaná a cenzurou pečlivě hlídaná témata, útoky na klérus, židy, a také ostatní tabuizované jevy. Ačkoliv uvedená nařízení neznamenal absolutní zrušení cenzury, bylo uvolnění tak výrazné, že během let 1780-1790 bylo vydáno více tisků, než za předchozích 80. let.¹¹¹

Přestože se v 80. letech poměry mezi tiskaři výrazně zmírnily, pro vydavatele kramářských písní, specifického typu tiskařské produkce, to příliš neplatilo. Tento stav mohl vycházet z dřívějších období, kdy bylo proti kramářským písním opakovaně zakročeno nejen plošnými cenzurními nařízeními, ale také dodatečnými, zpravidla přísnějšími, regionálními zásahy.¹¹² Mnohé z textů totiž již ze své podstaty, jednalo se přece o jednu z nejnižších forem literatury, obsahovaly protistátní, nemravné, pověrečné a další prvky, které často naprosto neodpovídaly povoleným zvyklostem a dobové normě, a proto byly sledovány a zakazovány v daleko větší míře než jiné typy literatury. Některé z kramářských tisků však cenzurním sítím přesto prošly, jednalo se o materiály, které obdržely tzv. imprimaturu.¹¹³ V našem vzorku jsou zastoupeny

¹⁰⁹ VOIT, Petr: *Encyklopedii knihy v českém středověku a raném novověku*. Dostupné online: <https://www.encyklopedieknihy.cz/index.php/Cenzura> (10.7.2020)

¹¹⁰ Nařízení z 11. 6. 1781: KROPATSCHEK Josef (ed.): *Handbuch aller unter der Regierung des Kaisers Joseph des II. für die k. k. Erbländer ergangenen Verordnungen und Gesetze in einer Systematischen Verbindung*, Wien, Johann Georg Moesle 1785–1789. Sv. 1., s. 517–524.

¹¹¹ DEREK, J.: c. d. s. 624.

¹¹² Na regionální cenzurní problematiku v 18. století naráží ve svém článku např.: TICHÁ, Zdeňka: *K dějinám kramářské písně v 18. století*. In: *Česká literatura 1, č. 3*. Praha, 1953, s. 137 - 145.

¹¹³ Imprimatura = písemný souhlasu cenzurního úřadu k zahájení tisku s datem, časem a příslušným podpisem. VESELÁ, Jaroslava: *Motivy kramářských písní v českých zemích 19. století*. Praha, 2020, s. 9.

jen několika příklady, ty obsahují na titulní straně, řídčeji pak na konci textu, věty typu „S dovolením cís. král. cenzury; Se svolením nadřízených.“¹¹⁴

Na druhou stranu máme dobře doloženo, že spousta tiskařů kramářských písni se pravidly státní cenzury neřídila, a snažila se ji různými způsoby obcházet. Toho si všímá už Jan Jakubec: „Špalíčkové písne byly otiskovány bez povolení cenzury, což bylo zakázáno (dekretem z 11. února 1781) i v době uvolněného tisku za Josefa II. Ze značného počtu zabavených písni vidíme, že jich bylo dost.“¹¹⁵ Používaly se k tomu zpravidla změny v nakladatelských údajích. Máme tak hojně doloženy skladby neuvádějící název tiskaře ani rok vydání, někdy údaje spojené s tiskem zcela chybí. Tato skutečnost je kramářským písním vlastní bez ohledu na sledované období. O tomto jevu mluvím více v kapitole 2.4. Šíření kramářských tisků.

Pokud byly kramářské písne potírány i za období liberalizace v 80. letech 18. století je jasné, že společně s rokem 1789 a celkovou změnou politické situace, se jejich situace příliš nezlepšila. Ještě za vlády Josefa II. se atmosféra mezi tiskaři změnila a znovu docházelo k postupnému, nicméně stále patrnějšímu omezování tiskařské svobody. Nový směr cenzurní politiky je výrazně patrný už během první koaliční války, kdy nejprve Leopold II., ve větší míře pak František II. (I.), vydávali stále nová cenzurní nařízení. Jejich hlavním účelem bylo zabránit šíření nových radikálních myšlenek spojených s Francouzskou revolucí, proto první z opatření souvisela s omezením zahraniční literatury. V povolených domácích textech byly naopak ve stále větší míře relativizovány myšlenky Francouzské revoluce a do kontrastu jim byl stavěn správný spořádaný život pod dohledem spravedlivého císaře. To máme opakovaně doloženo i v analyzovaných skladbách. Nejdříve se velice přísná cenzura vrátila v recepci zahraničních novin, které nemohly být přetiskovány, ani použity jako podklad pro vlastní české články. Brzy následovala podobná omezení vztahující se na knihy, brožury, letáky a další materiály.¹¹⁶ Několikrát

¹¹⁴ Například v *Nové písni o českých myslivcích*, v *Truchlivé písni a neb žalostné loučení jistého vojáka ve Francouzské vojně postaveného a v bitvě poraněného*.

¹¹⁵ JAKUBEC, Jan: *Dějiny literatury české I. Od nejstarších dob do probuzení politického*. Praha, 1929, s. 947.

¹¹⁶ KUTNAR, František: *Reakce státu v Čechách na Velkou revoluci francouzskou*. In: *Český časopis historický*, 1., č. 43., Praha, 1937, s. 323-342 a 520-542.

upraveny byly rovněž pravidla pro fungování tiskáren, a to až do takové míry, že byl například vydán zákaz zakládání tiskáren na venkově.¹¹⁷

K definitivnímu odstranění liberálních změn zavedených Josefem II. došlo na základě cenzurního nařízení z 22. února 1795,¹¹⁸ kdy můžeme říct, že znovu absolutně zanikla „svoboda“ tisku.¹¹⁹ Tento dokument de facto shrnoval všechna dřívější nařízení a velice přehledně definoval tresty za porušení cenzury. Ve stejném roce byly vydány další dvě úpravy tohoto výnosu vztahující se přímo na tzv. letákovou literaturu. První dekret byl vydán 9. dubna 1795 a na jeho základě platil jakýkoliv zákaz šíření letáků volně na ulici, a nadále byl prodej možný pouze ve veřejných prodejnách.¹²⁰ Fatální byl pro kramáře až druhý dekret z 15. a 16. května, který k letákové literatuře přiřadil i kramářské tisky, pro které od tohoto data platila stejná pravidla jako pro zbylou letákovou literaturu.¹²¹ Vláda se tím dále snažila omezovat možné šíření revolučních a protistátních myšlenek, které bylo do kramářských tisků poměrně snadné implementovat. Na základě patentu měly kramářské písně napříště sloužit pouze jako médium habsburské propagandy.

Během druhé poloviny 90. let 18. století lze pozorovat stále dramatičtější růst cenzurních opatření, nově vytvořená cenzurní komise (1798) odváděla svou

¹¹⁷ O bližším znění patentů a jejich dopadech pojednává např.: MACEK, Pavel: *Dějiny policie a četnictva I.* Praha, 1997, s. 31-32.

¹¹⁸ V plném znění: Majestät Franz des Zweyten politische Gesetze und Verordnungen für die Oesterreichischen, Böhmischen und Galizischen Erbländer (für sämtliche Provinzen des Oesterreichischen Kaiserstaates, mit Ausnahme von Ungarn und Siebenbürgen), je dvorní dekret o cenzuře vydán 22. února 1795. Zakazoval například možnost odvolání se proti cenzurním zásahům, příkazoval knihtiskařům pravidelně předkládat knihy ke kontrole a poměrně obsírně líčil kruté tresty za porušení cenzurních zákonů.

¹¹⁹ Slovo svoboda jsem dal do uvozovek, jelikož se nejednalo o svobodu v plném slova smyslu. Šlo vlastně pouze o zrušení tvrdých cenzurních opatření na základě Josefova cenzurního patentu z roku 1781. Určitá míra cenzury během celého období samozřejmě zůstala.

¹²⁰ KRBEČ, Miloslav: *Kramářská píseň a cenzura.* In: *Václavkova Olomouc 1961.* Praha, 1963, s. 117-118.

¹²¹ „O tehdejší cenzurní praxi vypovídá příkaz zemským vládám, aby již nebraly ohledy na ekonomické důsledky případného zákazu činnosti těch knihkupců nebo nakladatelů, kteří se provinili proti cenzurním pravidlům; existenční dopady zákazu tedy měly být ignorovány. Tímto bodem se nařízení obracelo proti praxi josefinské cenzury. Pozornost se v tomto období dále soustředila na kolportéry knih a letáků. Právě podomní prodejci nejlevnějších (a tedy nejpřístupnějších) tiskovin, zejména „modliteb, písní, válečných zpráv a podobně“, měli být podle preambule cenzurního nařízení spolu s jejich autory bez výjimky trestáni žalářem; soustředění zájmu cenzurních orgánů tímto směrem bylo odůvodňováno tím, že je třeba brát ohled na mravní závadnost tisků.“ JANÁČEK, Pavel; PÍŠA, Petr; ŠÁMAL, Petr; WÖGERBAUER, Michal a kol: *c. d.*, s. 150-151.

práci, která se projevovala neustále rostoucím počtem zakázaných tisků.¹²² Státní politika se tím snažila reagovat na rostoucí vliv revoluční Francie. Ani tyto zásahy státu však nebyly dostačující, a proto byl po druhé prohrané koaliční válce a uzavření míru v Lunéville (1801) dohled nad cenzurou zcela předán policejnímu aparátu.¹²³

Policejní aparát s veškerou důsledností podnikal nové kroky k posílení cenzury, která byla čas od času uvolňována v reakci na vývoj situace na evropském kontinentu.¹²⁴ Aparát se angažoval v několika oblastech, z nichž zde uvádím tři. Zaprvé, staral se o fungování, a především kontrolu tiskáren: již v roce 1801 došlo k dalšímu velkému rušení tiskáren, od roku 1806 musely být tiskárny zakládány pouze ve velkých městech, kde fungoval úřad schopný jejich kontroly, a to pouze za předpokladu, že nahrazovala tiskárnu jinou.¹²⁵ Zadruhé, pracoval na revizích zakázaných spisů z dřívějších dob a rovněž doplňoval stávající seznamy zakázané literatury.¹²⁶ A konečně zatřetí, policejní cenzori se starali o kontrolu a zavádění nových cenzurních opatření. To nejdůležitější, a na dlouhou dobu poslední, bylo vydáno 14.9.1810, a zůstalo platné až do roku 1848.¹²⁷ Zavedení „instrukcí pro směr cenzury a chování cenzorů vyplývající z imperiálního rozhodnutí ze dne 14. září 1810“¹²⁸ dávalo cenzorům téměř neomezenou moc, kontrolovanou navíc přímo Metternichem a jeho kanceláří. Mezi dvaceti dvěma články vyčnívá nad ostatní především jedna často připomínaná cenzurní změna: tiskaři měli nově povinnost předkládat každý materiál cenzuře jednak v rukopise, jednak po jeho vytištění. A to znamenalo téměř úplné pohřbení protistátně zaměřeného tiskařského života.

Vzhledem k ryze „prostátně“ orientovanému zaměření kramářským tisků je zřejmé, že popsaná cenzurní opatření skutečně výborně fungovala, a proto

¹²² REINALTER, Helmut: *Österreich und die Französische Revolution*. Vídeň, 1988, s. 20.

¹²³ ČAPKA, František: *Dějiny českých zemí 1800-1918*. Brno, 2003, s. 11.; MARŠAN, Robert: *Dějiny policejní organizace rakouské*. Praha, 1904, s. 68.

¹²⁴ Například po bitvě u Slavkova a konci třetí koalice došlo na čas k rozvolnění státní cenzury HALADA, Jan: *Metternich kontra Napoleon*. Praha, 1988, s. 58-59.

¹²⁵ ČULÍK, Jan: *Historie cenzury v Čechách, část třetí: 19. století*. <http://www.britskelisty.cz/9808/19980806c.html>.

¹²⁶ Do roku 1805 bylo zakázáno dalších zhruba 2500 tisků z let 1780-1792. ČAPKA, F.: *c.d.*, s. 12.

¹²⁷ SKED, Alan: *Metternich a Rakousko: pokus o zhodnocení*. Brno, 2014, s. 153-180.

¹²⁸ SKED, Alan: *Metternich and Austria: An Evaluation*. Londýn, 2007, s. 139.

skladby v naprosté většině tlumočí výhradně státem schválené myšlenky. Mimo vlastní rozbor jednotlivých textů to lze přehledně vyvodit také z použitých grafů. Autoři kramářských tisků se ovšem dokázali rychle přizpůsobit nastalé situaci, a začali se řídit heslem: co není zakázáno, je dovoleno.

4.2. Francouz jako nepřítel (a přítel?)

Potřeba poškodit nepřítele také jinde, než na bitevním poli je v lidstvu zakořeněná už od nepaměti a v neustále se zvyšující míře v nás přetrvává dodnes. Vzpomeňme například na období antiky a politické třenice, či některé etapy středověku, a srovnajme tehdejší stav s událostmi raného novověku nebo moderními dějinami. Slovní útoky, pomluvy a další prvky, které mají sloužit k poškození protivníka a manipulaci se čtenářem nebo posluchačem, lidstvo doprovází už několik staletí. Masivní rozšíření těchto technik však můžeme situovat teprve do raného novověku, kdy se na přelomu 15. a 16. století ve větší míře rozšířil knihtisk. Se vznikem nových typů tištěných médií, jež dokázaly myšlenky uchovat a daleko rychleji je šířit mezi populaci, se objevily první náznaky masové propagandy. Velice typickým a dobře zpracovaným příkladem může být propaganda v období náboženské reformace.¹²⁹ Pro mou práci a rozebírané téma je ovšem zajímavější dílo Tomáše Rataje, který se soustředí na konstrukci obrazu Turka v raném novověku skrze různé formy dobové literatury.¹³⁰ Jedna z kapitol jeho knihy nese název „Turek jako nepřítel“ a já se rozhodl pro tuto pasáž použít obdobný název.

Z celého vzorku tisků jsem do této kapitoly vybral 8 textů. Samozřejmě i velká většina zbývajících materiálů určitým způsobem staví Francouze do pozice nepřátel, nicméně ve zbylých toto téma nedominoje. Předpokládaná data vydání jsem vymezil 20. dubnem 1792, kdy Rakousko vyhlásilo Francii válku a 2. prosincem 1805, kdy se odehrála Bitva u Slavkova a Francouzi obsadili Moravu, kterou drželi do počátku roku 1806.¹³¹ Jeden text, který jsem do souboru přiřadil, pochází z doby výrazně mladší, snad Prusko-Francouzské války.

Celých pět písní ze souboru se vztahuje k období 1. koalice. V první fázi, ihned po vypuknutí války, vyšel jeden z hlediska propagandy nejzajímavějších

¹²⁹ Toto téma bylo zpracováno opakovaně a různými způsoby. Výchozím bodem pro další studium může být např.: MILLER, Jaroslav: *Propaganda, symbolika a rituály protestantské Evropy (1580-1650)*. Praha, 2012.

¹³⁰ RATAJ, Tomáš: *České země ve stínu půlměsíce: obraz Turka v raně novověké literatuře z českých zemí*. Praha, 2002.

¹³¹ Odchod francouzských vojsk máme dobře doložen například v obecních kronikách. Několik vybraných kronik rozebírá ve své práci MODRLÁK, Michal: *Odras pobytu francouzských, ruských a rakouských vojsk na Moravě roku 1805 ve vybraných kronikách*. Olomouc, 2017.

textů vůbec (1).¹³² Popisuje ukrutné tyrany, lité pohany. Následně se čtenář dozvídá, že ve Francii leží v mořské zátocce město Dar mech, šest mil od Paříže, ve kterém se Francouzi klaní Stromu svobody. Dva Františkáni jsou jimi zajati a nuceni konvertovat a vyznávat strom svobody, na což samozřejmě nepřistoupí, jelikož mají svou pravou víru. Následuje několik neúspěšných fází mučení, při jedné z nich dokonce zemře sám panovník. Nakonec jednoho z františkánů popraví, druhého ukamenují. Tento skutek přivolá boží trest a Bůh povraždí většinu Francouzů. Při prvním čtení mě zaujaly geografické nesrovnalosti, jelikož jsem měl pocit, že jsem se už s podobným námětem setkal. Má domněnka se potvrdila, když jsem v souborech objevil tisk: *Píseň pravdivá o ukrutnosti Turecké*.¹³³ Tato skladba ve více než 90 % odpovídá (1), má však výrazně vyšší stylistickou úroveň. Vše francouzské je ovšem nahrazeno tureckým. Francouz za Turka, Paříž za Jeruzalém, Dar mech za Kar mech, Strom svobody za Mahometa a tak podobně. Je pravděpodobné, že okamžitě po vypuknutí války byla potřeba očernit nepřítele a rozproudit negativní propagandu. Místo vytváření nové skladby na nepřítele, o němž toho nižší a střední vrstvy příliš nevěděly, byly přejaty několik staletí fungující stereotypy užívané ve válce s Osmanskou říší. Francouzi tedy byli prezentováni jako ukrutní bezbožní tyrani odpadlí od Boha, kteří všechny pevné v katolické víře pro své názory neváhají popravít.

Další píseň (2)¹³⁴ pochází pravděpodobně z prvních měsíců války. Pokud pomineme lyrické loučení vojáka se svou dívkou, jsou zde zajímavé dvě věci. V jednom dvojverší se píše: „Počkejte, Francouzi, zmeleme vám kůži, že nejste upřímný svému králi.“ Verše mohou odkazovat, jak se domnívá i Fiala,¹³⁵ k internaci francouzské královské rodiny 13. 8. 1792. Nejedná-li se s králem přímo, zaslouží si to tvrdý trest. Jiné dvojverší: „Co my si počneme, když bez nich budeme, co dělat budeme, než zas přijdou?“ odkazuje už v prvních válečných měsících na osamělost a nesnáze každodenního života bez mužů.

¹³² Nová píseň o ukrutnosti francouzské, kterouž na dvouch mnichách řádu františkánského nevázně a nelidsky vykonali.

¹³³ Píseň pravdivá o ukrutnosti Turecké.

¹³⁴ Nová píseň neb smutné loučení se svou nejmilejší.

¹³⁵ FIALA, Jiří: *Novina z Francouzské krajiny*. Praha, 1989, s. 27.

Zcela jinak vyznívají texty (3, 4).¹³⁶ Oba se soustředí na nepřátelské podmínky ve francouzské zemi. Shodně tvrdí, že válka přišla na křesťany jako Boží trest. Tento motiv se opakuje poměrně pravidelně i jinde. Jsou za jedno také v barvitém popisu situace ve Francii, kde panuje hrozné pozdvižení, drahota, rabování a vraždy. Nejvíce akcentovaný je všudypřítomný hlad a hlavním aktérem je vdova s několika dětmi. V jednom příběhu je vdova přepadená Francouzem, ve druhém zaprodá dceru ďáblu, oba vystupují jako stejně negativní element. Vše se nakonec díky pokoře, modlení a pevné víře v Boha v dobré obrátí. Píseň (3) je zajímavá mezi ostatními ještě v jednom ohledu, dohledal jsem k ní sedm různých variant (3 A-G). Ačkoliv se varianty liší pouze v drobnostech, jakými jsou přeházená slova, či sloky, je zajímavé, že každá je dedikována jinému světci. Pravděpodobně za to mohlo místo tisku a distribuce. Do stejného období spadá i (5)¹³⁷ tisk. Pro jeho mimořádnost jej přikládám v plném znění v přílohách, poznámky osvětlující nejasné informace jsem přebíral z Fialovy knihy.¹³⁸

Poslední tři tisky této části (6, 7, 8) se liší tím, že byly vydány až po několika letech od prvních konfliktů a každý je jedinečný svým obsahem. Tisk č. 6 je jediným tiskem vydaným v mírovém období mezi první a druhou koaliční válkou. V lednu roku 1798 se stal francouzským ambasadorem ve Vídni Jean Baptiste Jules Bernadotte, později známý jako Karel XIV. Jan, švédský a norský král.¹³⁹ Jeho chování v dubnu 1789 dle dochovaných pramenů vyústilo dokonce v pouliční nepokoje, do kterých musela zasáhnout císařská armáda, a mělo vliv na Francouzsko-Rakouské vztahy.¹⁴⁰ Vše s ohledem na rakouskou propagandu líčí *Nová píseň o vyvěšení trojbarevného praporce od francouzského vyslance ve Vídni* (6).¹⁴¹ První část skladby rozvádí nepřístojné chování Bernadotta a jeho poselství při jednání s císařským dvorem, ačkoliv dvůr s nimi jednal se zvláštní

¹³⁶ 3 - Příkladná píseň o přehrozném a ukrutném nynější francouzské vojně, kterak oni vás ty ukrutní tyraní sužují, přezpívajíc tu píseň víceji se z ní vyrozumí; 4 - Nový zpěv o svatý Anně, k uctění všem věrným ctitelům znovu v tisku uvedená.

¹³⁷ Nová píseň o zmateném národu francouzském, všem milým vlastencům k potěšení vydaná.

¹³⁸ Fiala, J.: c. d., s. 50.

¹³⁹ O této významné osobnosti vyšel z Napoleonských válek, která se skrze působení na francouzské politické scéně stala dokonce králem Švédska a Norska pojednává relativně nová monografie: ELBL, Pavel Benedikt: *Maršál Bernadotte : z bitevního pole až na královský trůn*. Třebíč, 2015.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 80-87.

¹⁴¹ Nová píseň o vyvěšení trojbarevného praporce od francouzského vyslance ve Vídni.

úctou. Užívány jsou adjektiva jako: pyšní, uštěpační, pošetilí, nezdvořilí, obcující s tuláky atp.¹⁴² Druhá pasáž rozebírá událost zmíněnou v názvu tisku, a sice od vyvěšení francouzské vlajky z ambasády 13. dubna 1789, přes barvitý popis nepokoju před ambasádou, až po odjezd Bernadotta z Vídně. Podstatné je, že v deváté sloce vlajka přímo v textu figuruje jako symbol svobody. Teprve po tomto upozornění budí mezi vídeňským obyvatelstvem nepokoje a je brzy stržena a rozcupována na kusy.¹⁴³ Text uzavírá chvála na Františka II., který si dle autora se situací výborně poradil, a končí větou: „Myslili snad nezbedníci rebeliji začítí, my však pána křesťanského nechceme urazití, dokud v těle krupěj krve, chceme poslušní býti.“

Od třetí koaliční války (květen 1803 – prosinec 1805)¹⁴⁴ stále častěji narážíme v kramářských tiscích na zmínky o lidech sympatizujících s novým režimem, jehož myšlenky se postupně z Francie šířily Evropou. Přestože jsem většinu takto orientovaných skladeb zařadil do kapitoly spojené s Napoleonem Bonaparte, rozhodl jsem se předkládaný tisk (7)¹⁴⁵ pro jeho výrazné protifrancouzské vyznění použít zde. Sympatizantům s Napoleonem a jeho režimem text věnuje daleko nejširší prostor,¹⁴⁶ vše je navíc nahlíženo výrazně ironizující optikou. Události popisované v tisku se odehrávají po bitvě u Slavkova, a zabývají se tragickou situací na Moravě.¹⁴⁷ Část francouzské armády na Moravě zůstala ještě několik týdnů po bitvě.¹⁴⁸ Vzhledem k rozsahu textu si dovoluji jeho obsah shrnout citací uvedenou ve sborníku *Psal se rok 1805*, kde je rovněž otištěn celý text:¹⁴⁹ „V kramářské písni výrazně vystupuje do popředí, jak zpočátku očekávali sedláci od příchodu francouzských vojsk zrušení

¹⁴² Ačkoliv Bernadotte zastával nepříliš diplomatické a necitlivé pokyny své vlády, uměl se v politice zdatně orientovat. Tamtéž, s. 82.

¹⁴³ Přestože měl Bernadotte vyvěsit „prapor s trikolorou, aby dočasně zaujímal místo určené pro republikánský emblém“ nad vchodem do velvyslanectví, učinil tak právě v den, kdy se ve Vídni slavil vlastenecký svátek spojený s výročím vzniku Vídeňských zeměbranceckých sborů. Je tedy ke zvážení, jaký byl skutečný úmysl tohoto aktu.

¹⁴⁴ Jelikož periodizace tohoto konfliktu není jednotná, užívám dataci dle: JŮN, Libor: *Napoleonské války*. Praha, 2005, s. 70-91.

¹⁴⁵ Nová píseň.

¹⁴⁶ S počtem 32 slok o 6 verších se jedná se o jednu z nejdelsích kramářských písni z celého vzorku (srov. kap. 6.1. - Přílohy).

¹⁴⁷ O drancování, krádežích, a dalších zločinech francouzských vojáků na moravském obyvatelstvu blíže pojednávají paměti a místní kroniky, které někdy bývají vydávány v antologiích. Jako například: KOPECKÝ, František: *O slavkovské bitvě*. Brno, 2009.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 118.

¹⁴⁹ HOUŠTOVÁ, Alena; ŽAMPACH Vojtěch: *Psal se rok 1805*. Brno, 1968.

poddanských povinností, a proto Francouze vítali jako své hosty. Tyto naděje však brzy vystřídalo zklamání, protože Napoleonovi vojáci přinesli jen drancování, násilí a válečné daně, takže v lidu vyrostl názor, že je to „zlořečená svoboda“, co nám Francouz rozdává.“¹⁵⁰ Dobovou atmosféru a výsměch profrancouzsky orientovaným sedlákům společně s Habsburskou propagandou nejlépe zachycují níže uvedené sloky:

Sloka 17:

Ty nešťastní sousedí
v pekle to uslyšeli,
že Francouz bude zde králem
a sedlák desátku zbaven,
že pomínou roboty,
zatím nemáte boty.

Sloka 19:

Já musím řícti dále,
že jsem sám slyšel ale
při kořalkách hlas znějící,
drželi v rukouch sklenici,
zněl sedláků stejný hlas,
že Francouz pobije nás.

Sloka 21:

Musím souditi taky,
že má Bůh rád sedláky,
hlas jejich brzo vyslyšel,
král francouzský k každému
přišel,
svobody udělil dost,
stala se jim ta milost.

Sloka 24:

Těch příkladů všude dost,
že neudělal stejnost,
vrchnost, ta zůstane pánem
a sedlák starým sedlákem
za jeho předložení
krále sobě volení.

Sloka 25:

Neb jsem viděl domů dost,
když k nim přicházel ten
host,
sedlák v čepici u dveří,
smekl a mačkal ji pod paždí,
myslil, že jde k němu král,
radostí se na něj smál.

Sloka 26:

Sedlák se zmejlil tuze,
trpěla jejich kůže,
jeho žena i s čeledí,
děti taky o tom vědí,
trp, sedláče, trp jen dost,
to je tvůj žádaný host!

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 29.

Sloka 27

Po vůli se vám stalo,
jen o vás mluvím málo,
sedlák byl toho myšlení,
by Francouz byl v naší zemi,
že nebude mít roboty,
zatím přišel do psoty.

Sloka 32:

Tuto píseň zavírám,
vám, sedláci, povídám:
Roboty pilně konejte,
desátky patřící dejte,
císař pán je vašim králem
na věčné věky – amen.

Celou kapitolu uzavírá kramářský tisk (8),¹⁵¹ který sem přikládám pouze jako zajímavost. Svým formátem a zpracováním totiž napovídá, že byl vytištěn o několik desetiletí později. Jelikož neobsahuje informace o vytištění, pouze na základě jeho obsahu se domnívám, že se vztahuje k Prusko-francouzské válce (19. červenec 1870 – 10. květen 1871). Kuriózní ovšem je, že jeho náplň je téměř totožná, jako v poznámce uvedený materiál vydaný během Napoleonských válek.¹⁵² Oba texty připomínají „žalostné a lítostné nynější časy a nejistotu z budoucnosti“, oba prosí Boha o nápravu. Zdůrazňuje se v nich také těžké loučení vojáka s matkou, otcem, manželkou a dětmi. Liší se pouze v jednom aspektu. Tam, kde v poznámkách uvedené skladbě litujeme Čechy, kteří musí do války proti Francouzům, v tomto tisku litujeme do války pochodujících Francouzů.

¹⁵¹ Loučení žalostné rodičů, žen a dětí pro bojovníky do bitvy jdoucí.

¹⁵² Nová píseň o loučení vlastence, všech mužů a synů, jenž na nynější francouzskou vojnu jíti musejí a Bohu se odevzdávají.

4.3. Francouz jako narušitel tradic a starého režimu¹⁵³

Poprava Ludvíka XVI. a později jeho manželky Marie Antoinetty v roce 1793 měla dalekosáhlý dopad na politické dění napříč celou Evropou. Stopu zanechala i v kramářských tiscích. K událostem, které se staly jednou z hlavních příčin ozbrojeného konfliktu mezi Francií a Rakouskem, a které dovršily rozpad několik staletí trvajícího řádu, se přímo váží čtyři texty. Tři materiály se vztahují k popravě Ludvíka XVI., jeden líčí popravu Marie Antoinetty. Jak tedy v pramenech vyznívá poprava krále a později jeho manželky? Jaké pocity chtěl autor v prostém lidu vyvolat? Využili cenzori Habsburské monarchie událost pro své vlastní potřeby?

Ačkoliv všechny materiály vycházejí z jednoho ústředního námětu, každý z nich se co do zpracování liší. Spojuje je však několik společných motivů. Tím nejužívanějším je apel na nevinnost krále, případně královny. Nejhlasitěji zaznívá v tisku (9),¹⁵⁴ který je stylizován jako monolog Ludvíka XVI. pasujícího se do role obětního beránka.¹⁵⁵ Zprvu se panovník opakovaně obrací k lidu a ptá se, z jakého důvodu musí tolik trpět a proč má být popraven, když je nevinný. Aniž by se dočkal odpovědi, smrt přijímá a loučí se se slovy: „Ó lide můj! Dobře se měj, Bohu tě poroučím, rád umírám, s mou krví smej zlost, s tebou se loučím.“ Vše doplňuje výčet králových kladných vlastností, jakými jsou spravedlnost, víra v Boha, či například mírnost stavěná do kontrastu s chováním revolucionářů. Některé sloky tak mohou budit dojem, že Ludvík vystupuje jako mučedník.

Kromě toho jsou ve skladbě zachyceny dva další motivy, které jsou pro potřeby práce neméně důležité. Oba mají mezi lidem vzbudit sympatie k Ludvíkovi. Jeden z nich zachycuje sloka: „Zdaliž nejsem vprostřed vás zrozen, zdaž to slunce nesvítilo stejně na nás, nehřálo-li líce.“ Navozuje se tím dojem, že panovník se cítí jako jeden z lidu. Druhý motiv naopak připomíná skutky

¹⁵³ „Ancien régime, (French: „old order“) Political and social system of France prior to the French Revolution. Under the regime, everyone was a subject of the king of France as well as a member of an estate and province. All rights and status flowed from the social institutions, divided into three orders: clergy, nobility, and others (the Third Estate). There was no national citizenship.“ <https://www.britannica.com/event/ancien-regime> (19.7.2020).

¹⁵⁴ Ludvík XVI. velmi pěkná píseň aneb smutné laučení Ludvíka Šestnáctého s francouzama.

¹⁵⁵ SCHNEEBERGER, Vilém: *Začneme u Adama, aneb, Okřídlená biblická rčení*. Praha, 2003, s. 143-144.

„spravedlivého otce“¹⁵⁶ vůči národu. V textu stojí: „Dal jsem ti celou svobodu“ a „Přišel jsem hned ku pomoci břemeno z vás shodit.“ I když je vliv Ludvíka XVI. na zmíněné události přinejmenším sporný, je překvapivé, že právě tato tvrzení, podobně jako zmínky o kladných vlastnostech, zaznívají shodně také v obhajobě Ludvíka XVI. pronesené 26. 12. 1792: „*Ludvík vstoupil na trůn ve dvaceti letech, na trůně dal příklad dobrých mravů, neměl na něm žádné zločinné slabosti ani porušující vášně, byl hospodárný, spravedlivý, přísný, jevil se tu vždy vytrvalým přítelem lidu. Lid si přál odstranění nějaké nepohodlné daně, která jej tížila, zrušil ji. Lid si přál zrušení poddanství, zrušil je nejprve na svých panstvích. Lid žádal reformy v trestním zákonodárství, aby zmírněn byl osud obžalovaných, provedl tyto reformy. Lid chtěl, aby nesčetní Francouzové, kteří drsností našich zvyků byli až dosud zbaveni práv, náležejících občanům, dostali tato práva nebo jich opět nabyli, poskytl jim je svými zákony. Lid chtěl svobodu, dal mu ji.*“¹⁵⁷

Zbývající dva texty spojené s Ludvíkem XVI. kromě totožného námětu spojuje navíc mimořádná délka a obsáhlé popisné pasáže.¹⁵⁸ Nejtypičtějším společným rysem je ovšem práce s detaily a pravdivost podávaných informací. To je ve srovnání s ostatními tisky raritou, jelikož u většiny z nich nalézáme častěji právě odchylky od skutečnosti, cílené zámlky, či dokonce úplné překrucování pravdy. Tisk číslo (10)¹⁵⁹ uvádím v plném znění v přílohách v kapitole 6.2. Vybral jsem jej, jelikož se v něm propojují jednak motivy rozebírané výše, jednak dobře demonstruje neobvyklou délku kramářského tisku a jednak v sobě obsahuje detailní popisy událostí tak, jak se skutečně staly. Srovnáme-li uvedený kramářský tisk například s monografií Georgese Bordonova: *Ludvík XVI. Král mučedník*,¹⁶⁰ která líčí život Ludvíka XVI. a zabývá se samozřejmě i posledními roky jeho života, zjistíme, že informace o

¹⁵⁶ Použité označení „otec“ nacházíme v kramářských tiscích ve spojení s panovníkem poměrně často. Nejčastěji je tak nepřekvapivě označován císař František I. Rakouský.

¹⁵⁷ Uvedená citace patří k nejnámějším úryvkům z obhajoby. SKOUPÝ, Arnošt: *Texty k obecným dějinám kapitalismu I.* Olomouc, 1989, s. 22-24.

¹⁵⁸ Tři ze čtyř textů se řadí do skupiny nejobsáhlejších kramářských písní napříč celým vzorkem.

¹⁵⁹ Truchlivá píseň o ukrutné popravě francouzského krále Ludvíka XVI., která 21. ledna roku 1793 vykonaná byla.

¹⁶⁰ BORDONOV, Georges: *Ludvík XVI, Král mučedník.* Praha, 2003.

hlasování, důsledcích soudu, i o noci z 20. na 21. ledna 1793 jsou zaznamenány absolutně přesně.¹⁶¹

Velice podobné vyznění má i text č. (11).¹⁶² který se časově vrací až ke svolání generálních stavů a uvěznění královské rodiny. Mimo zachycení popisných pasáží jsou zde znovu, tentokrát ve větší míře, aplikovány prvky nevinnosti a symbolika beránka, které jsou doplněny o další náboženské a sociální motivy s exemplární funkcí. Nejcitelněji z nich vyznívá Ludvíkova radost z příchodu věčného života.

Čtvrtá skladba (12)¹⁶³ se soustředí na život Marie Antoinetty. Sleduje jej od popravy jejího manžela, až do její smrti, a je výrazně elegického rázu. Nacházíme v ní vyjmenovány všechny nepravosti, které se jí udály. Připomíná se poprava krále, odebrání dětí, nehostinné podmínky žaláře i zhoršující se zdravotní stav. Oproti předchozím dvěma skladbám nahrazují popisné pasáže verše, jejichž účelem je vzbudit v posluchačích, primárně matkách, soucit a dále rozdmýchávat nevoli vůči Francouzům. Nenacházíme zde žádnou zmínku o rozmařilém životě Marie Antoinetty, ani o její pověsti. Naopak, pokud se mluví o jejím charakteru, prezentuje se jako nevinná, milostivá matka chudých, jejíž život je spojen především se svými dětmi a Bohem, pro nějž je připravena zemřít. Ani zde tak nechybí přirovnání Antoinetty k beránkovi.

Ačkoliv se jedná o domněnku vytvořenou na základě mých zkušeností s kramářskými tisky, je pravděpodobné, že autoři kramářských písní se o život královského páru příliš nezajímali. Neznali tedy pravděpodobně citovanou obhajobu ani další oficiální materiály líčící poslední měsíce Ludvíkova a Antoinettina života. Daleko pravděpodobněji se jeví, že byly informace autorům ve větší či menší míře cíleně zprostředkovány jiným způsobem. Z toho důvodu nalézáme informace pouze o událostech spojených s popravou a neobjevují se zde žádné motivy z předchozího života. Pro podporu této teorie vyznívají ještě dvě hlavní skutečnosti:

¹⁶¹ Tamtéž, s. 207-233.

¹⁶² Žalostná novina o nevinné smrti krále francouzského Ludvíka XVI.

¹⁶³ Nevinná smrt Marie Antonie, královny francouzské.

1. V dochovaných *Krameriiových císařsko královských vlasteneckých novinách* z 9.2.1793¹⁶⁴ je nemálo prostoru věnováno popravě Ludvíka XVI., zejména pak posledním hodinám jeho života. Právě ty mohly být při tvorbě tisku použity. Napovídá tomu i název úvodního článku, který se z velké části shoduje s názvem skladby (10).

2. V letech 1793 – 1794 se v rekordní míře rozšířil tlak na státě řízenou propagandu. Informace a způsob jejich podání tedy mohly být autorům diktován přímo státním aparátem.¹⁶⁵ Odpovídá tomu i fakt, že žádný z dohledaných tisků nevnímá popravu panovníka a příchod nového režimu kladně, ačkoliv mezi lidem názor tak jednoznačný nebyl. Stejně tak to dokládá umělé budování tváře Ludvíka XVI. která je obdobně vyobrazena napříč všemi tisky.

¹⁶⁴ KRAMERIUS, Václav Matěj: *Krameriiovy císařské královské vlastenecké noviny* 9. 2. 1793. Č. 6, s. 45 – 46.

¹⁶⁵ O stále rostoucí vlně habsburské propagandy ve vytyčeném období více píše MEJDŘICKÁ, Květa: *Listy ze stromu svobody*. Praha, 1988, s. 172 – 175.

4.4. Válka a podoby víry

S tématem víry v kramářských tiscích se jako s prvním potkáváme napříč celým vymezeným obdobím (1789-1815). Zařadil jsem zde nakonec celkem čtrnáct textů, přestože původní počet se pohyboval kolem čtyřiceti. Drtivá většina vyřazených pramenů sice vročením spadala do zpracovávaného období, neuváděla však žádné konkrétní informace, které by měly spojitost s koaličními válkami, či tehdejší situací v naší zemi. První tisky byly pravděpodobně vydány již v roce 1792, konkrétně po 20. dubnu po vypuknutí války, poslední se pak pojí s dohodou ve Fontainebleau 11. dubna 1814, jež byla předeheurou k Pařížské mírové smlouvě. Vzhledem k výrazně lyričtějšímu obsahu není nezbytné každému z materiálů věnovat podobné množství prostoru, jako to byla potřeba v předešlých kapitolách. Skladby jsem rozdělil do několika sekcí dle hlavního námětu.

Nejobsáhlejší skupinu jsem pojmenoval modlitby, kam i po vyřazení více než 15 materiálů spadá plná polovina z použitých skladeb. To jen potvrzuje všeobecně uznávanou a v odborné literatuře často připomínanou oblibu tohoto žánru kramářských tisků. Přestože v celé kapitole pracujeme s habsburskou propagandou v menší míře, a pro modlitby to platí dvojnásob, objevují se v některých analyzovaných tiscích poměrně zajímavá zjištění. V jiných habsburská propaganda stopu nezanechala.

Textu č. (13) jsem dal jako jedinému ze vzorku pracovní název, který zní: *Nová píseň k Panně Marii aneb Loučení vojáka*. Chtěl jsem tím podtrhnout jeho odlišnost od všech ostatních tisků. Při práci jsem se běžně setkával se dvěma, či třemi verzemi totožného tisku, pouze v mimořádných případech bylo verzí více. Navzájem se od sebe zpravidla lišily vynechanými verši, pořadím slok, či měly jiné drobné odlišnosti, na které, pokud stojí za zmínku, poukazuji. K číslu (13) mám ovšem k dispozici verzí deset, většinu navíc opatřenou jedinečným názvem.¹⁶⁶ Ačkoliv jednotlivé verze nejsou co do obsahu a zpracování pro tuto kapitolu příliš zajímavé, jejich vzájemné srovnání je velice přínosné. Dokládá totiž schopnost tiskařů pružně pracovat s aktuálními

¹⁶⁶ Např.: *Nová píseň k Panně Marii Svatohorské*; *Píseň k Panně Marii*, všem mariánským ctitelům obětovaná; *Nábožná píseň k Panně Marii*, všem věrným křesťanům na světlo vydaná.

událostmi a tím uspokojovat poptávku publika, aniž by výrazně museli zasahovat do obsahu skladby. Sledujeme tím jistý způsob „recyklace“ nábožensky orientovaných tisků, který existoval jak před rokem 1789, tak i po roce 1815. Jako doklad tohoto jevu poslouží verze (13A)¹⁶⁷ uvedená v úplném znění pod kapitolou 6.1.3, která lze srovnat s dalšími texty vztaženými k válečným konfliktům během 19. století.¹⁶⁸ Až do absurda vyznívá srovnání (13A) s (13J)¹⁶⁹: *Loučení žalostné rodičů, žen a dětí pro bojovníky do bitvy jdoucí*, kde totožné útrapy prožívají místo Čechů Francouzi. Jde o stejný pramen, který jsem ke srovnání použil již v kapitole 4.2.¹⁷⁰

Mezi verzemi vztahujícími se k našemu období nalezneme skladby vydané vzhledem k jejich obsahu ihned po vypuknutí války, po úspěšných operacích Karla Ludvíka Rakousko-Těšínského v roce 1796/7,¹⁷¹ a po bitvě u Slavkova. I přesto, že co do formy vypadají všechny podobně, jejich obsah se během času pomalu pozměňuje. Nejranější skladby v úvodu zdůrazňují hrůzy tehdejší doby, nejistotu, a pocity rodičů a dětí loučících se před odchodem do války. Dále se vždy objevuje modlitba k Bohu, Panně Marii, případně dalším svatým, zpravidla se žádá o ukončení trápení, zažehnání války, hladu a moru, či o zdárné vítězství. (13F)¹⁷² navíc doplňuje zprávy o mimořádné neúrodě a prosí o její zažehnání. Druhá část textu se obvykle věnuje poděkování otci a matce za výchovu a je spojená s loučením s rodinou, manželkou a dětmi, případně přáteli, které odcházející voják zanechává pod ochranu svatým. Leckdy bývá skladba doplněna slokou o prosbu za sloužení mše svaté, prosbou o zdárný návrat, či o vypsání strachu sirotek z možné žebroty. Vše pravidelně uzavírá další modlitba ke svatým.

¹⁶⁷ Nábožná píseň Panně Marii Novopacké.

¹⁶⁸ Pro jejich dohledání lze použít <http://www.spalicek.net/>, kde po vložení incipitu systém vyhledá dotyčné kramářské tisky. Jednotlivé tisky je možno rovněž dohledat ve člancích, zabývajících se touto problematikou. Namátkou: TYKAC, Jan: *Ukázky Jarmarečních Historických Písniček*. Český Lid, roč. 31, č. 8, 1931, s. 288–294.

¹⁶⁹ Loučení žalostné rodičů, žen a dětí pro bojovníky do bitvy jdoucí.

¹⁷⁰ Pro demonstraci tentokrát příkládám odkaz na celé znění písně http://www.spalicek.net/apps/index.php?recordId=KP_R_Hlava_543.

¹⁷¹ ROTHENBERG, Gunther E. *Napoleon's Great Adversary: Archduke Charles and the Austrian Army, 1792-1814*. Bloomington, 1982.

¹⁷² Píseň k Panně Marii všem mariánským ctitelům obětovaná.

Skladby z pozdější doby jsou otevřeny podobně, jejich střed se však nezabývá loučením rodin a vojáku a popisem tristní situace v zemi, ale soustředí se přímo do středu bitevní vřavy. Určení místa válečného střetu se v každém z tisků mění, jako v textu (131):¹⁷³ „Ach běda mně přeběda mně, již v patálii stojím! Tu se srdce ve mně třese, velký koule se bojím.“ Popisu bitev a pocitů vojáků je věnována část jiné kapitoly, proto se jimi nyní nebudu detailněji zabývat. Poté, co jsou čtenáři a posluchači přiblíženy hrůzy bitevního pole, se text opět navrácí k výše popsanému schématu. Voják děkuje a zároveň se loučí s rodiči, přáteli a se světem. Vše je uzavřeno obligatorní modlitbou ke svatým.

Podobu modlitby nesou také tisky č. (14 – 16). První část textu oslovuje Marii Pannu, případně sv. Annu, a prosí světice, aby se přimluvily u Boha, vyslechly pokorné křesťany, pomohly jim od nynější bídy a zajistily úrodu. Zbylá část se orientuje na prosby související s probíhajícím válečným konfliktem, nejintenzivněji rezonuje prosba za klid zbraní. Oproti předchozímu příkladu se jednotlivé skladby co do obsahu navzájem liší, přestože zachovávají typizované motivy. V obou se objevuje prosba o ochranu křesťanských Českých zemí před Francouzi, kteří jsou (obdobně jako Turci dříve) během koaličních válek častokrát zpodobňováni jako ateisté, neznabozi a utlačovatelé křesťanství. Autor žádá o radu, jak Francouze porazit, či prosí za posílení rakouské armády a za její vítězství. Velký důraz je kladen na modlitby za císaře vystupujícího jako nej přednější z křesťanů, Rakouský dům, ojedinele za jednotlivé generály.

Za zmínku stojí ještě drobný detail uvedený v textu č. (14),¹⁷⁴ který je obsažen ve sloce: „Nechtěj Marie dopustit na nás lid křesťanský, aby nad nima zvítězil, ten národ Francouzský, neb jsou se boha spustili, pravé víry opustili, Ježíše zavrhli.“ Uvedené řádky mohou odkazovat na tzv. Kult rozumu a nevyšší bytosti.¹⁷⁵ Překvapivé ovšem je, že další prameny spojené s tímto obdobím (opomineme-li (1), která motiv Francouzů jako kacířů přebrala neplánovaně), již o Francouzech jako o odpadlících od Boha nehovoří. Zdali na tento fakt měla vliv habsburská propaganda, není prozatím možno prokázat. Její náznaky jsou sice v kramářských tiscích stylizovaných jako modlitby patrné, vztahují se však

¹⁷³ Nová píseň aneb smutné loučení.

¹⁷⁴ Nová píseň k Panně Marii Jičínské. Všem mariánským ctitelům k nábožnému zpívání vydaná.

¹⁷⁵ MASARYK, Tomáš Garrigue: *Kult rozumu a nejvyšší bytosti (1793-1794)*. Praha, 1934.

vesměs k prosbám za císaře či celý Habsburský dům, jako například v (15):¹⁷⁶ „Královno Archandělská, slyš císaře Františka, kterak tebe vroucně žádá a k Bohu vzdychá,“ v (16)¹⁷⁷ pak: „Františku císaři pánu vypros z nebe božskou radu, by on moh zvitěziti, Francouze poraziti“ a „Ochraň nás od nepřitele, za to my prosíme Tebe, posilni Dům rakouský, v bitvách vypros vítězství.“

Další tři texty se již nevztahují k období první koalice (1792-1797), ale byly vydány později. Tisk (17) se váže ke druhé koaliční válce, konkrétně lze datovat k roku 1799, a to vzhledem k verši: „Uděl pomoc, uděl radu, Františkovi II., princí Karlovi a Suvorovovi.“¹⁷⁸ Druhá skladba (18) poté odkazuje k válce páté koalice, pravděpodobně do období od začátku francouzské ofenzívy proti Rakousku v dubnu 1809 po příměří ve Znojmu 12. července 1809. Ačkoliv je u obou materiálů patrné využití tradičních motivů a podobné členění textu jako u tisků výše, jsou zde použity motivy nové, které reagují na několikaletou a poměrně drsnou válečnou zkušenost. Patrnější je také válečná propaganda, která byla v předchozích tiscích spíše v pozadí.

Propaganda je nejvíce patrná v (17)¹⁷⁹, kde se objevuje v souvislosti s potřebou legitimizovat znovuzapojení Rakouského císařství do války již v názvu:¹⁸⁰ *Pobožná píseň v čas nynější války, která se od našeho císaře pána proti národu francouzskému spravedlivě vede, který nejen přirozené lidské tovaryšstvo rozjednotiti, ale i pravého náboženství nás zbaviti chce, když opovážlivou smělostí mluví: není Boha žádného.* Zcela nově a poměrně ojediněle se v pramenu poukazuje na oprávněnost vedení války. Francouzi jsou jako nepřátelé vyobrazování i přímo v tisku, a to za použití již známých prvků z dřívějšího období. Mluví se o nich jako o národu: „který nás chce připravit o

¹⁷⁶ Nová píseň k svatě Anně v čas vojny.

¹⁷⁷ Nová píseň k Panně Marii Cellenské za vítězství nad nepřáteli našimi o pomoc žádající.

¹⁷⁸ Verš odkazuje k tzv. Italské kampani vedené Suvorovem. Blíže se o ní mluví v monografiích o Suvorovovi, např.: GRIGOR'JEV, Sergej Timofějevič: *Suvorov*. Praha, 1946, s. 94-101.

¹⁷⁹ Pobožná píseň v čas nynější války, která se od našeho císaře pána proti národu francouzskému spravedlivě vede, který nejen přirozené lidské tovaryšstvo rozjednotiti, ale i pravého náboženství nás zbaviti chce, když opovážlivou smělostí mluví: není Boha žádného.

¹⁸⁰ Rakousko nesouhlasilo s výsledkem míru v Campe Formio a plánovalo ztracená území Itálie a Nizozemska získat zpátky.

naše náboženství, statku zbavit, mocně vedřit¹⁸¹ do našeho Království! Polam štítý, jejich zbraně...“

Specifické místo mezi ostatními má modlitba obsažená v tisku (18).¹⁸² I zde jsou skládány prosby k Bohu a P. Marii, poprvé je však poměrně velký prostor dopřán zemským patronům, především sv. Václavovi. Zcela nově jsou doplněny vlastenecké motivy v ostatních modlitbách nezmíněné, a to včetně pověsti o „Drslavovi“, kterého Svatý Václav údajně porazil stejně, jako porazí Francouze. Důraz na vlastenecké uvědomění pravděpodobně vychází z poměrně úspěšně završené 1. fáze národního obrození, která se na pozadí válečných dějiny na našem území odehrávala. I přestože jde ve skladbě primárně o vlastenecké pnutí, je proloženo prosbami za císaře a rakouské vojsko. Dokazuje to, že i texty mající primárně zcela jinou funkci neopomínaly zmínit loajálnost a podporu vůči habsburskému státu a především císaři.

Poslední kramářský tisk (19)¹⁸³ s modlitebními prvky byl vytištěn v posledních letech Napoleonských válek. I když jsou v něm připomínány válečné strasti, má výrazně pozitivnější vyznění, je ostatně označován jako chvalozpěv. Obvyklé prosby jsou nahrazeny děkovnými verši za konec války. Tisk utvrzuje čtenáře o Boží moci, která je vždy větší než jakákoliv moc lidská, a to od počátku věků. Tento motiv se bude opakovaně vracet ve skladbách spojených s Napoleonem: „Doufati v člověka že jest jen lest, Na Boha spoléhat že moudrost jest.“ Jako jediný rovněž přikládá zásluhy za dění na světě také panovníkům, „věrným třem korunám“¹⁸⁴ spojeným díky Bohu, a sice Rakousku, Rusku, Prusku. Mezi řádky tak nalézáme přímý odkaz na jednu z největších bitev napoleonských válek, a to bitvu U Lipska.

Zcela odlišná část než ta, ve které jsou kramářské tisky použity jako jistá forma modliteb, je sekce popisující mariánské zázraky vztahující se k bitvám. Zařadil jsem zde dva naprosto odlišné tisky, které paradoxně začínají totožným incipitem. Oba dle charakteristiky kramářských tisků vzbuzují ve čtenáři pocit

¹⁸¹ Vdřieti sě, vedřieti sě, vedru, -dřu, -dřeš sě dok. (v co, do čeho) vetřít se, vlézt. <https://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx> (19.7.2020).

¹⁸² Nábožná píseň k svatému Václavu v čas války.

¹⁸³ Chvalozpěv a díkůčinění Pánu Bohu všemohoucímu a blahoslavené Rodičce Boží.

¹⁸⁴ Tamtéž.

aktuálnosti a senzačnosti, mě však primárně zajímalo, zdali byl také tento typ skladeb ovlivněn habsburskou propagandou. Přestože se po provedené analýze domnívám, že se na vyznění tisku projeví záměry vlády, ani k jednomu z pramenů jsem bohužel nedopátral informace, které by mou domněnku bezezbytku potvrdily. I tak lze v textu vysledovat náznaky podporující mé tvrzení.

Vezmeme-li jako první časově starší tisk (20),¹⁸⁵ který se váže k období mezi léty 1796-1797, najdeme v něm hned několik zajímavých bodů. Spojují se v něm dva příběhy: první vyobrazuje Francouze jako chamtivé pohany ničících a rabujících církevní statky v Itálii. Popis těchto událostí pravděpodobně odpovídá dobové realitě. Francouze nicméně za toto chování stihne Boží trest, slepota, která je postve proti sobě a zahubí. S motivem Francouzů pohanů a Božího trestu jsme se setkali již u tisků (3) a (4) a setkáváme se s ním znovu bez větších změn o několik let později. Zajímavější je druhý příběh. Jde v něm o záchranu křesťanského císařského vojska, které modlitbami přivolá matku Krista. Ta vojsko přikryje svým pláštěm, rozeštvé Francouze a získá tím vítězství: „kterak se zastávala (Marie), svým pláštěm přikrejšvala, že jsou silně zvítězili nad těma Francouzama.“¹⁸⁶ Žádná z knih vztahující se k Napoleonovu italskému tažení, či popisující události na Italské frontě, však o žádném takovém vítězství nehovoří. Naopak zde Rakousko prohrávalo jednu bitvu za druhou.

Mladší tisk (21)¹⁸⁷ se časově překrývá s dobou po bitvě u Drážďan. I v něm se objevuje totožný námět, kdy skrze víru obdrží tři vojáci díky Marii Panně záchranu před francouzskými šavlemi. V obou případech příběh vyznívá obdobně. Jeho hlavní myšlenkou je, že proti jakémukoliv nepříteli lze s pomocí pevné víry zvítězit. Skladby jsou obligatorně prokládány modlitbami ke svatým, chválou za činy císaře Františka I., velice intenzivně jsou zde reflektovány vztahy rodičů a dětí, ať už se zabývají vzájemným loučením, či mají podobný

¹⁸⁵ Nová píseň o zázraku Marie Panny, kterak naše vojsko skrze ní pomoc obdrželo.

¹⁸⁶ Motiv pláště se v křesťanské terminologii postupně stal symbolem ochrany a milosrdenství. Více než v literatuře se s ním však lze setkat v malířském a sochařském umění. RENEŠOVÁ, Věra: *Ikonografie a atributy svatých*. Praha, 1991, s. 42; GREŠLOVÁ, Jana: *Zobrazení a symbolika mariánských ctností ve vybraných uměleckých dílech*. Brno, 2017, s. 30-38.

¹⁸⁷ Nová píseň k Panně Marii, všem věrným světlo vydaná.

význam jako tento verš: „My v mdlobách v krvi leželi, v srdci svém zarmoucení, naše upřímní rodiče, splakat by jste museli.“

Významné postavení má v souvislosti s kramářskými texty doba kolem bitvy u Slavkova. V tomto období se francouzská a koaliční vojska v daleko větší míře střetávala na českém území a do války tak byli poprvé během koaličních válek zataženi i civilní obyvatelé. Ani Prešpurský mír nepřinesl stabilizování situace, jelikož francouzská vojska na Moravě zůstala až do 14. ledna 1806.¹⁸⁸ Prožitá utrpení a způsobená příkoří opět dobře popisují jak místní dobové kroniky,¹⁸⁹ tak řada kramářských tisků, kterým doposavad nebylo věnováno příliš pozornosti. U několika z nich dominuje nad ostatními prvky víra, skrze kterou jsou události z let 1805 a 1806 lidu prezentovány. Nejintenzivněji v nich zaznívá vysvětlení, že válku a s ní spojený hlad a bídu seslal na obyvatele Bůh, jako trest za jejich hříchy. Situaci dokreslují popisy tristní finanční situace a extrémní drahoty, která byla způsobena neúrodným rokem 1804.¹⁹⁰ Celá situace ještě vygradovala následným pobytem a přesuny vojsk v zimě mezi lety 1805 a 1806.

Výrazný posun ve vnímání Boží moci je nejlépe patrný, pokud srovnáme plné znění tisků uvedené v kapitolách 6.1.3 (vydáno po roce 1793) a 6.1.4. (vydáno v roce 1805). Rozdíl je vidět už v úvodních slokách. V této skladbě již Bohu s hříšníky došla trpělivost, a tak na ně seslal boží trest, který má různé podoby. V tisku (22),¹⁹¹ který je v kompletním znění uveden v kapitole 6.1.4., se trest projevuje jako nikdy předtím nepoznaná drahota, vedoucí k hladu a případné smrti. V jedné ze slok je nám dokonce přibližován obraz drahoty skrze informace o cenách zemědělských produktů. Ty mohly dle obecních kronik

¹⁸⁸ UHLÍŘ, Dušan: *Slunce nad Slavkovem*. Třebíč, 2010, s. 427.

¹⁸⁹ Ke kronikám např.: HOUŠŤOVÁ, Alena; ŽAMPACH, Vojtěch: *Co vypráví kroniky o bitvě u Slavkova*. In: *Psal se rok 1805*. Ivančice, 1968, s. 17-33; *Paměti starých písmáků moravských: soustavné vydání starých moravských kronik rodinných, obecních atd. I. svazek*. Velké Meziříčí, 1924; SLOVÁK, Alois: *Bitva u Slavkova*. Brno, 1897, s. 95-101; VAŇÁČEK, Michael: *Francouzové a Morava v době Velké francouzské revoluce a koaličních válek*. Brno, 1965.

¹⁹⁰ Bližší informace o neúrodných letech nacházíme v například v moravských kronikách, zachyceny jsou např. v kronice Tvarožné Lhoty či Čejče.

¹⁹¹ Píseň prosební za odvrácení hněvu božího v přítomném velké drahoty a hladu smutným čase, jakož i za přímmluvu blahoslavnené rodičky boží Marie Panny.

skutečně odpovídat dobové realitě.¹⁹² Pozoruhodné jsou verše nahlížející do každodenního života obyvatel, popisující snahy chudých zahnat hlad pomocí různých alternativ.¹⁹³ Ve zbylé části textu je popsán další mariánský zázrak, jehož podstatou je záchrana rodiny od smrti hladem. Pasáž o zázraku čtenáře vede k setrvání ve víře a přináší jim naději. Na rozdíl od předchozích případů Marie nezachraňuje život přímo, postačuje jí ukojit hlad. Poslední dvě sloky mají totožnou formu známou z jiných modliteb. Habsburská propaganda v této písni významně ustupuje do pozadí.

Jinak habsburská propaganda pracuje ve druhé skladbě (23),¹⁹⁴ ve které se mimo extrémní drahotu objevuje i další podoba trestu, a tím je válka. Je zarážející, že jakékoliv relevantní vysvětlení, či politické zdůvodnění válečného konfliktu tisk nenabízí. Naopak v něm lze nalézt motivy svalující příčiny vzniku války na prostý lid. První z nich autor zachycuje ve verši: „Ještě nás Bůh bude trestat, že nechceme hřešit přestat, on je od nás hněvaný, ještě rozdílu není.“ Naštěstí čtenářům a posluchačům obratem nabízí řešení: „Přijďme do sebe společně, přestaňme hřešit srdečně, aby Bůh rozhněvaný, ukrotil se nad námi.“ Pro jistotu ještě závěrem textu připomíná: „Kdyby někdo chtěl hřešiti, může sobě jen pomyslit, hlad jaká jest to bolest, že to není možné snést.“

Jako druhý, mnohem závažnější problém, jsou bráni lidé sympatizující s novými myšlenkami a Napoleonem. Tento motiv se poměrně často objevuje v dalších tiscích zařazených do kapitoly Napoleon Bonaparte. Již tady jakožto v prvním ze všech tisků, jsou tito lidé terčem ostré ironie. Později znovu vracející se motiv zde tvoří tři části: nejdříve se text zmiňuje o těch, co radostně příchod Francouzů očekávají, jelikož doufají ve zrušení roboty. Následuje prvotní veskrze pozitivní kontaktem s Francouzi, který se brzy mění v loupení a vraždění. Sympatizanti si nakonec uvědomí svůj fatální omyl.¹⁹⁵ Skladba je

¹⁹² Poměrně obsáhlý seznam obecných a farních kronik vážících se k tomuto období přináší např.: SVOBODA, Miroslav: „*Kterak proti všemu lidskému nadání s Francauzem vojna nastala...*“ In: Napoleonské války a historická paměť. Brno, 2005, s. 331-352.

¹⁹³ „Mnozí z téhož nedostatku, by život zachovali, s čím by svůj hlad ukrotili, již ubozí zkoumali: rozličné trávy trhaje, a takové vařili, s otrubama to smíchaje, jen drobet osolili.“ Uvedené verše zachycuje tisk (22).

¹⁹⁴ Nová píseň aneb volání k Bohu, všem věrným křesťanům na světlo vydaná.

¹⁹⁵ „Mnozí radosti plesali, jak Francouze uhlídali, že má velkou dobrotu, odejme všem robotu. Oni drželi svou politiku, jakby přišel v dobrém skutku, dobrota se ztratila, v loupež se proměnila.

znovu uzavřena modlitbou. Její vyznění však není zdaleka optimistické, jak bývá standardem. Prosí se v ní především o odvrácení moru, jelikož z nejvíce obávané trojice je již válka a hlad zasáhly.

Poslední nábožensky orientovaný tisk (24)¹⁹⁶ lze označit ze všech tří za nejmladší a zároveň za nejlyričtější. Vyšel až po odchodu francouzských vojsk z Moravy, a vyznívá tudíž nejpozitivněji a nejvíce se podobá modlitbě. Obsahuje děkované sloky k Panně Marii, která se Moravanů zastala před rozlíceným Bohem, který odvolal svůj trest. Dále různé sloky prosí, zmiňující např. prosby za obnovení soužené Moravy, za ochranu, a další.

Poslední kramářský tisk z oblasti víry (25)¹⁹⁷ přikládám spíše jako zajímavost. Obsah je plný připomínek na krutost hladu, války, a chudoby s ní spojené, zaobírá se také strastmi a pocity rodičů a dětí ve válce. Témata jsou opakovaně prokládána modlitbami k Bohu a P. Marii. Obsah pro nás není příliš důležitý, jelikož se jedná o kompilaci několika předchozích materiálů. Tisk zmiňuji primárně proto, že na jeho poslední straně stojí rok vytištění 1816. To může indikovat několik věcí: 1. Sázelo se na poutavost tématu, které bylo mezi lidmi stále živé; 2. Text byl vytištěn ještě během války, nicméně byl později znovu recyklován; 3. Autor mylně vyrazil rok vydání. Která z možností se stala skutečnou příčinou pro uvedené vrocení se mi bohužel zjistit nepodařilo.

V samotném závěru kapitoly bych rád poukázal na další fakt prokazující státní a církevní vliv na kramářské tisky. Během čtení kapitoly si čtenář mohl opakovaně položit otázku, jestli se v předkládaných pramenech nacházejí stopy různých náboženských konfesí. Během svého výzkumu jsem se tímto problémem rovněž zabýval, a došel jsem ke zjištění, že nikoliv. Všechny kramářské písně, jejichž hlavním motivem je víra, zcela odpovídají zavedeným konvencím *Pietas Austriaca*.¹⁹⁸ V největším počtu skladeb se jako hlavní patronka věřících objevuje p. Marie, méně často pak Bůh všemohoucí.

Mnozí zloupil na vše strany, od něho svět potrestaný, o všechno je připravil, a mnoho lidu zloupino.“ Tisk č. (23).

¹⁹⁶ Nová píseň k Panně Marii Mašovskej.

¹⁹⁷ Píseň všem rodičům obětovaná, kteří na vojně své dítky mají.

¹⁹⁸ CORETHOVÁ, Anna: *Pietas Austriaca - Fenomén rakouské barokní zbožnosti*. Olomouc, 2004.

Opakovaně jsou zmíněni i další svatí. Protestantké texty jsou v tomto směru zcela vytlačeny.

4.5. Válka jako důvod k oslavám

Už od nepaměti platí, že válečný stav ze své podstaty zpravidla mezi lidmi vyvolává negativní konotace. Někteří jedinci naopak zastávají myšlenky, které války obhajují. Velice dobře je shrnuje jeden ze slavných pruských generálů Carl Philipp Gottlieb von Clausewitz, přímý účastník koaličních válek, v knize *O válce*.¹⁹⁹ Užívá zde obraty jako: „Válka není nic jiného, než pokračování politiky státu jinými prostředky.“ či „Válka je tedy akt násilí s cílem donutit protivníka, aby se podřídil naší vůli.“²⁰⁰ Mezi určitou skupinou lidí je tedy válka přirozenou akcí, která může vést k prosazení státních a především osobních zájmů. Následující kapitola se s výjimkou dvou skladeb soustředí na texty opěvující skutečné či domnělé úspěchy rakouských velitelů. Pokud v některé části práce vystupuje do popředí habsburská propaganda, je to právě v této kapitole. Propagandu zde lze s různou mírou intenzity vnímat ve všech uvedených tiscích.

Co do zastoupení patří tato část mezi méně obsáhlé, zařadil jsem zde osm kramářských tisků, které pokrývají téměř celé období koaličních válek, s jedním drobným přesahem. Dva materiály se vztahují k Leopoldovi II. a krátké etapě jeho života spojené s Českými zeměmi. Následující tisky se pak věnují čtyřem velkým habsburským generálům, jejich osobnostem a vítězstvím. Dagobertu Sigmundu von Wurmserovi, Johannu Petru Beaulieu, Karlu Ludvíku Rakousko-Těšínskému, kterému byla věnována mimořádná pozornost, a princí Karlu I. Filip ze Schwarzenbergu.

Události spojené s životem panovníka, s jistotou pak jeho korunovace a smrt, vždy vyvolávaly v obyvatelích a autorech značný zájem. O životě českých králů se můžeme dočíst z různých typů dochovaných pramenů (deníků, kronik, pamětí, životopisů atp.), či z nepřeborného množství odborné literatury. Zmiňují se o něm i kramářské tisky. Během let 1789-1815 se na českém královském trůně

¹⁹⁹ CLAUSEWITZ, Carl Von: *O Válce: dílo z pozůstalosti generála Carl von Clausewitze*. Praha, 1959.

²⁰⁰ Tamtéž. s. 13.

vystřídali tři panovníci. O Josefu II., který zemřel začátkem roku 1790 ještě před vyhlášením války, se v kramářských tiscích spadajících do sledovaného období nepíše. A to i přesto, že figuruje v mnoha kramářských tiscích z dřívějšího období,²⁰¹ stejně tak jako v dalších typech pramenů zaměřených na střední a nižší třídu, které o jeho životě naopak pojednávají poměrně obsírně.²⁰² Tento fakt mohl částečně souviset s klesající oblibou Josefovy osoby v městské společnosti během posledních let jeho vlády.²⁰³

Jeho mladšímu bratrovi, Leopoldu II. se na druhou stranu ze všech tří panovníků dostává mezi lety 1789-1815 v textech nejvíce prostoru. Vystupuje sice pouze ve dvou skladbách, na rozdíl od Františka I., který je zmiňován nesrovnatelně častěji, nicméně jde o tisky, které, jak už název napovídá, jsou věnovány výhradně událostem spojeným s životem Leopolda II. Na ostatní náměty v nich již nezbyvá prostor. Vezmeme-li v potaz okolnosti doprovázející převzetí trůnu, můžeme minimálně první tisk (26)²⁰⁴ vnímat jako prostředek k posílení Leopoldovy oblíbenosti a upevnění jeho pozice. Leopold přebíral trůn po stále méně oblíbeném Josefu II., obyvatelé Českých zemí doufali, že nový panovník obnoví staré pořádky a omezí, případně zastaví, pro ně těžko pochopitelné změny a reformní zásahy. Ve stejném období pak z Francie přicházejí první náznaky formujícího se válečného konfliktu a byla tak cítit stále vzrůstající potřeba mít na trůnu silného panovníka. Budoucí český král Leopold II. nebyl obyvatelům příliš známý, nicméně jej předcházela veskrze pozitivní pověst.²⁰⁵ Očekávání lidu však nebylo vzhledem ke krátkému panování nikdy zcela naplněno. Leopold II. zemřel náhle 1. března 1792, necelý půlrok od své korunovace českým králem. Jeho náhlý odchod tvoří hlavní námět v tisku č. (27).²⁰⁶

²⁰¹ Při zběžném výzkumu na stránce www.spalicek.cz jsem dohledal na deset kramářských písní s různými náměty, které se císaři Josefu II. věnují.

²⁰² KRAMERIUS, Václav, Matěj: *Kniha Josefova*. Praha, 1784. In: *Kniha Josefova*, Praha, 1941. Viz ediční poznámku s. 239.

²⁰³ ČORNEJOVÁ, Iva: Ve stínu tvých křídel: *Ve stínu tvých křídel... Habsburkové v českých dějinách*. Praha, 1995, s. 169-179.

²⁰⁴ Chvalozpěv k příchodu císaře pána Leopolda II. ke korunování na království České, kteréž se dne 6. září 1791ho roku velmi slavně držeti bude.

²⁰⁵ ČORNEJOVÁ, I.: *c.d.* s. 180.

²⁰⁶ Truchlení Čecha nad smrtí slavného nejmilostivějšího císaře Leopolda druhého, korunovaného krále českého, jenž dne 1. března roku 1792 na věčnost se odebral.

Vzhledem ke specifickým tiskům 26 a 27 vyzdvihují z obsahové analýzy pouze pár podstatných prvků. Odkazy kompletní znění skladeb přikládám v poznámkách.²⁰⁷ Činím tak především proto, že se oba tisky liší od drtivé většiny ostatních svým formátem, kvalitou tisku a zpracováním, což je skrze digitalizované kopie dobře patrné. Tento fakt přímo souvisí s místy, kde byly vytištěny. Oba byly vydány v poměrně velkých a známých tiskárnách, což jen podtrhuje uvedenou hypotézu, že na jejich vytištění mohla mít vliv habsburská propaganda snažící se o posílení Leopoldovi pozice. V souvislosti s habsburskou propagandou bych rád upozornil na některé momenty v písních obsažené. V uvedeném chvalo zpěvu kromě oslavování panovníka zaznívají tři zajímavé skupiny veršů. Prvním je apel na ostatní čtenáře/posluchače, aby se radovali společně s autorem: „Má chvála neprospěje nic, nebude-li vás Čechů víc, chvalte a děkuje Bohu, přijde Česká zem nahoru.“ Druhý upozorňuje na existenci falešných „občanů“: (Praha) Pevné brány máš daremný,²⁰⁸ jestli lásky v srdci není. Šance ti rozbořit může, máš-li tam falešné muže.“ Poslední pak opakovaně žádá o věrnost, lásku a odvahu bojovat za nového císaře, jako např.: „Slibte mu věrnost, lásku, stůjte vždy v tomto závazku, životu svých nešanuté, k obraně jeho vždy buďte.“ V žalozpěvu zase nalezneme výčet kladných Leopoldových vlastností. Společně s haněním personifikované smrti vše navozuje pocit, jako by král žil a konal pouze pro blaho lidu, a nic jiného jej nezajímalo. V tomto duchu se nese celá skladba, verše vyznívají podobně jako: „Každý Čech upřímný na něm viděl, že konec těžkostem učinit chtěl, obmyslel prostředky k nám dobrému, přál pánu, měšťanu, poddanému.“ Hodí se rovněž upozornit, že v obou skladbách jsou patrné také výrazné vlastenecké intence.

Posledním panovníkem panujícím do roku 1815 je František I. (II.) Rakouský. Jeho jméno se objevuje ve více než třetině všech zpracovávaných materiálů, nicméně přímo jeho osobě se nevěnuje žádný, případně jsem žádný takový nedohledal. Vystupuje zpravidla jako spravedlivý otec vlasti, ochránce

²⁰⁷ 26: http://www.spalicek.net/apps/index.php?recordId=KP_9648

27: http://www.spalicek.net/apps/index.php?recordId=KP_R_Hlava_7563

²⁰⁸ Daremný = marný, zbytečný, neužitečný, jsoucí bez zamýšleného n. žádaného prospěchu, výsledku. <https://vokabular.ujc.cas.cz/hledani.aspx?hw=daremný> (4.7.2020)

země, první z křesťanů a podobně. Na zmínky k jeho osobě, pokud stojí za pozornost, upozorňuji v průběhu celé čtvrté kapitoly.

Zbývající, co do obsahu rozdílné tisky, se soustředí na úspěchy rakouských generálů. Nejstarší z nich (28)²⁰⁹ pochází již z roku 1793, domnívám se, že se vztahuje k událostem po první bitvě u Wissembourgu 13. října 1793. V ní zkušený generál Dagobert Sigmund von Wurmser²¹⁰ rozmetal a zatlačil hluboko do týlu zmatenou a špatně organizovanou francouzskou armádu. Skladba samotná má v první řadě uklidnit a vyvolat naději brzkého konce války: „Rodičové český, jenž vaše syny u armády máte, pro ně naříkáte; buďte veselý, čekejte jen času jako husa klasu. zas je uhlídáte, s níma se shledáte – bez všeho špásu.“ Zároveň jako první buduje obraz rakouského generála jako neohroženého hrdiny. Wurmser vystupuje jako „otec našich dětí“, který každý úkol bez problému splní: „že naše armáda Francouze zahнала jak z díry sysla, to z jeho zákopů a silných plotů; generál Wurmser velmi se rozmrzel na zteklou psotu. Kolik míl na zpátky prášil jim kabátky,²¹¹ na jejich stranu, se vši zbraní skákal, velkou sílu zajal...“ Tisk obsahuje ještě jeden zcela nový a dost možná nejzajímavější prvek. Vzpomeneme-li si na vyznění kramářských tisků budujících obraz Francouze jako nepřítele, případně jako kacíře, vždy měl budit hrůzu a bylo poukazováno na jeho negativní vlastnosti. Zde, budeme-li vycházet ze struktury práce, je Francouz poprvé spíše parodován, nemalá část textu jej přímo zesměšňuje. Nejlépe to opět vystihuje sloka: „Počkej, čepičáku,²¹² lítající ptáku, nebude to tak, bys po cizích gruntách, pevnostech a městách nežádal lítat! Vydařil se na tě dobrý číhař, chytí tě, tvou tvrdou palici, špičatou čepici, do svojí

²⁰⁹ Nová píseň o slavném vítězství císaře krále vojska nad Francouzi u Rejna.

²¹⁰ Stručně o jeho životě pojednává např.: ROTHERO, Christopher: *Austrian Commanders of the Napoleonic Wars 1792–1815*. Oxford, 2004, s. 41-42, jeho životopis je rovněž dostupný online a to v německém i v anglickém jazyce: http://www.napoleon-online.de/AU_Generale/html/wurmser.html (5.8.2020) https://www.napoleon-series.org/research/biographies/Austria/AustrianGenerals/c_AustrianGeneralsW.html#W59 (5.8.2020)

²¹¹ Na základě tohoto verše určuji dobu, ke které se skladba váže. Během roku 1793 Wurmser nutil Francouze ustupovat zpátky na západ. Po zmíněné bitvě, kde zdolal dnes již neexistující Weissenburgskou linii, zatlačil Francouze až za Rýn ke Štrasburku. Více např.: HOCHEDLINGER, Michael: *Austria's Wars of Emergence, 1683-1797*. Abingdon nad Temží, 2003, s. 412.

²¹² Špičatou čepicí se myslí ikonická tzv. frygická čapka. Více v KUTÍLKOVÁ, Dagmar, *Vojenské odívání*. Praha, 2008, s. 128-132.

sítě.“ Tyto prvky měly znevážit skutečné francouzské úspěchy a posílit morálku habsburského vojska. Šlo tedy o zahnání strachu, který francouzská armáda mezi lidmi budila. Zesměšňující texty navíc měly, jak máme historicky doloženo i u jiných forem literatury, v nižších společenských vrstvách daleko větší ohlas. V následujících letech války tento typ ironizující prezentace Francouzů v kramářských tiscích naprosto převládne nad ostatními.

V kontextu celé práce je pro nás mimořádně důležitý materiál č. (29).²¹³ Jako hlavní postava skladby vystupuje Jean-Pierre de Beaulieu.²¹⁴ Jeden ze slavných rakouských generálů 18. století. Účastnil se Válek o rakouské dědictví, Sedmileté války, pomáhal potlačit Belgickou (Brabantskou) revoluci, vedl také vesměs úspěšně rakouské oddíly ve významných bitvách v prvních letech První koaliční války. V roce 1796 byl povýšen na Feldzeugmeistera²¹⁵ a převelen na Italskou frontu, ke které se obsah skladby váže. 10. dubna začala tzv. Montenotská kampaň, série střetů mezi francouzskou armádou vedenou Napoleonem Bonaparte a spojenou Rakousko-Sardinskou armádou vedenou Beauliem. Celá kampaň a následné bitvy se nesly v sérii drtivých porážek koaliční armády a sedmdesáti dvou letý Beaulieu během pár týdnů na svou funkci rezignoval.²¹⁶ Stal se tak jednou z prvních obětí Napoleonovy geniality. Právě do kontrastu s těmito informacemi vyniká absurdita některých kramářských tisků a jejich zneužití v rámci habsburské propagandy. Čtenářům a posluchačům bylo totiž Italské tažení podáváno jako úspěšné a generál Beaulieu byl zpodobňován jako hrdina. I zde se objevuje motiv typických francouzských čepic a výrazná ironie hanící schopnosti francouzské armády. Pro srovnání přikládám celé znění poměrně krátké kramářské písně v kapitole 6.1.5.

²¹³ Nová píseň o slavném vítězství císař. král. vojska nad Francouzi ve Vlaších.

²¹⁴ WURZBACH, Constantin von: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*. Svazek 1. Vídeň 1856, s. 199-200. Dostupné online z: <https://austria-forum.org/web-books/wurzbach01de1856kfu/00000215>. K osobě generála de Beaulieu jsou stejně jako k životu generála Wurmsera online dostupné také německy a anglicky psané životopisy: http://www.napoleon-online.de/AU_Generale/html/beaulieu.html; https://www.napoleon-series.org/research/biographies/Austria/AustrianGenerals/c_AustrianGeneralsB1.html#B21 (5.8.2020)

²¹⁵ Termín označuje polního zbrojmistra, původně vrchního velitele dělostřelectva. Následně byla hodnost udělována i dalším generálům, kteří dříve sloužili mimo jezdecktvo.

²¹⁶ POST, Marie Caroline: *The Life and Memoirs of Comte Regis de Trobriand*. Boston, 1910, s. 21; ŠTOVÍČEK, Michal: *Francie proti Evropě: Války revoluční Francie 1792-1802*. Praha, 2017, 290-292.

Následující tři tisky se vztahují k jedné z nejvýznamnějších osobností habsburské armády během koaličních válek, Karlu Ludvíku Rakousko-Těšínskému. Ten se aktivně účastnil válek mezi léty 1792-1809 a postupně se vypracoval až do čela habsburské armády. Během své aktivní vojenské služby zažil jak fatální neúspěchy, tak mimořádná vítězství. Známe je především proto, že se stal prvním generálem, který v bitvě porazil Napoleona. Mimo vedení války se podílel také na vojenských reformách habsburské armády a politickém dění obecně.²¹⁷ O jeho životě bylo vydáno již několik prací, já se však budu soustředit pouze na informace obsažené v kramářských písních.²¹⁸

První z tisků (30)²¹⁹ reaguje na významné úspěchy Karla v Rýnské kampani,²²⁰ ve které se mu podařilo zastavit francouzský plán na dobytí Vídně. Hodí se připomenout, že roky 1793-1796 nebyly pro Habsburskou monarchii právě pozitivní, zvláště první polovina roku 1796 znamenala mnoho porážek na všech frontách. Tu se náhle na přelomu srpna a září tragická situace za pomoci Karla obrátí a rakouská armáda přejde do ofenzívy. Tento přechod dobře zachycuje i morálku povzbuzující, optimisticky vyznívající kramářský tisk. Není zde zmíněná konkrétní vítězná bitva, námětem textu je oslava vojevůdce. Karel Ludvík se v textu oproti ostatním vojevůdcům stává skutečným „národním hrdinou“ a dobovou ikonou. Je pravděpodobné, leč těžko prokazatelné, že i za vznikem této kramářské písně stála habsburská propaganda. Pro její mimořádnost ji uvádím v plném znění v kapitole 6.1.6., kde rovněž označuji motivy poplatné propagandě.

Další tisk (31)²²¹ má formu již popisovaných modliteb. Jde o 18 lyrických slok bez jakéhokoliv děje, jejichž obsahem jsou různě formované prosby k Bohu za arciknížete Karla. Prosí se za moc, válečný úspěch, zachování života, pevné

²¹⁷ TURINSKÝ, Jan: *Rakouská řadová pěchota 1805 – 1809*. Diplomová práce, Masarykova univerzita, Brno, 2010. :https://is.muni.cz/th/237076/pdf_b/Rakouska_radova_pechota_1805-1809.txt [vyhledáno 1.5.2020].

²¹⁸ Bližší informace o jeho životě např.: ROTHENBERG, Erich Gunter: *Great Adversaries: the Archduke Charles and the Austrian Army, 1792–1814*. Bloomington, 1982; HAMANN, Brigitte: *Habsburkové: životopisná encyklopedie*. Praha, 2010, s. 209-212.

²¹⁹ Nová píseň o slavném vítězství prince Karla nad Francouzi

²²⁰ Poměrně detailně, přesto však výrazně kriticky, zachycuje Karlovu účast v Rýnské kampani ŠTOVÍČEK, M.: *c.d.* s. 254-281, příp. HOCHEDLINGER, M.: *c.d.* s. 432-434.

²²¹ Nábožná píseň za zachování královské Vyvýšenosti pána arciknížete Karla.

zdraví a tak podobně. Zcela ojediněle je v rámci našeho období modlitba za světskou osobu takto obsáhlá.

Poslední materiál (32)²²² vztahující se ke arciknížeti, souvisí s jeho největším vítězstvím, vyhranou bitvou u Aspernu a Esslingenu 21. - 22.5.1809, která je považována za Napoleonovu první markantní porážku na Evropské půdě.²²³ Ač byl habsburský generál zhruba o měsíc a půl drtivě poražen v bitvě u Wagramu,²²⁴ pročež se vzdal všech svých úřadů, zpochybnil tak vítězstvím zkazky o Napoleonově neporazitelnosti. V souvislosti s fungováním habsburské válečné propagandy Wagram samozřejmě nikde zmíněn není a stopa rakouského hrdiny mizí s tímto tiskem. Samotný text je poměrně obsáhlý a je složen z několika částí. Zprvu zaznívá radostná oslava vítězství nedaleko Vídně, dozvídáme se rovněž detaily o tom, kdy a v jakou hodinu bitva vypukla. Dobrá polovina slok končí veršem: „Vivat náš slavný císaři! Vivat též náš princ Karl!“ . Většinu obsahu poté zabírá popis bitevní vřavy typický i pro další tisky rozebírané v kapitole: 4.7. Bitevní vřava a podoby smrti. Nalézáme motivy hrdinství, loučení se světem, rodinou a přáteli, či například motivy umírání a smrti. Ta je zde dle zvyku popisována velice detailně: „Ach mé rozmilé rodiče, co všechno dítě zkusí, když bez ruky neb bez nohy maso z něj leckdes visí! Jeden má pryč půl hlavy, druhý ruce neb nohy, a třetí ve třmeně visí, koně semtam šmejkají.“ Méně obvyklé je intenzivní zdůraznění loajálnosti vojáků: „Já si z té mojí bolesti dosavad nic nedělám, pro milost císaře pána, svou já rád krev vylejvám, pro Karla, bratra jeho, neboť jsou hodni toho, nešanuji živobytí, smrt podstoupím pro něho.“ Skladbu uzavírá popis bojiště po bitvě a obligatorní modlitby k Bohu.

Bitva u Wagramu byla jednou z největších bitev páté koalice a Napoleonské války se po ní pomalu chýlily ke konci. V poslední fázi koaličních válek se v habsburské armádě objevil ještě jeden slavný a opěvovaný generál,

²²² Pravdivá píseň o vídeňské patálii, všem milovníkům stavu vojanského na světlo vydaná.

²²³ O druhé bitvě u Bassana se hovoří spíše jako o taktické porážce, jež neměla významný dopad na průběh tažení. BOYCOTT-BROWN, Martin: *The Road to Rivoli: Napoleon's First Campaign*. Londýn, 2001, s 449-452.

²²⁴ Detailněji: KOVAŘÍK, Jiří: *Napoleon na Dunaji - Aspern a Wagram : první Napoleonova porážka a poslední vítězné tažení 1809*. Praha, 2009.

Karel I. Filip ze Schwarzenbergu.²²⁵ K jeho osobě se váže tisk vydaný až po jeho smrti a pohřbu v Třeboni, tedy po 30. říjnu 1820.²²⁶ Je dochován ve dvou lehce pozměněných verzích. Vzhledem k tomu, že rozdíly ve variantách nejsou příliš zásadní, zaměřuji se primárně na verzi (33a).²²⁷ Druhá verze (33b)²²⁸ má výrazně horší kvalitu a obsahuje spoustu nesrovnalostí.²²⁹ Skladu uvozuje, jak bývá v textech z konce válek poměrně časté, výčet negativních Napoleonových vlastností. Píše se dokonce o tom, že: „Bonaparte se jich (koaliční armády) ulekl, reterát vzal.“ Do kontrastu jsou pak kladeny kladné schopnosti prince Schwarzenberga, který, ač zraněn,²³⁰ hrdinně nutí Francouze k ústupu. Při útoku, povzbuzuje své vojáky označované za „své děti,“ a tlačí tak Francouze až k Paříži. Rozdíl ve schopnostech obou vojevůdců nejméně výrazně vystupuje ve sloce: „Co Bonapart za dvacet let pobral, kníže Karel Schwarzenberg za rok vyhrál ... tu dostal od mocnářů zlaté fenichy.“ Poměrně nesmyslně se zhruba uprostřed tisku jeví zmínka o Karlově vítězství u Ulmu.²³¹ Ačkoliv i té se v roce 1805 Schwarzenberg účastnil, nepůsobil ještě v žádné z nejvyšších důstojnických funkcí.²³² Vzhledem ke zmínce o generálu Vandamovi²³³ měl autor na mysli spíše bitvu u Kulmu (čes. Chlumeč),²³⁴ ve které Karel francouzský útok úspěšně odrazil. Poslední část skladby se zabývá Schwarzenbergovou smrtí a poctami s ní spojenými. Přestože se autor snažil zachovat faktografické údaje, události líčí do překvapivých detailů, v nejedné věci se odklonil od skutečnosti. Karel zemřel ve věku 49 let, ačkoliv v tisku

²²⁵ Ke Karlu I. Filipovi ze Schwarzenberga existuje výrazně více dostupné literatury, která je navíc častokrát vydána i v českém jazyce. Např.: HANESCH, Josef: *Karel I. Filip kníže Schwarzenberg polní maršál*. České Budějovice, 2003. Poměrně zvláštní obraz nabízí kniha NOVÁK: Jan Bedřich: *Polní maršál Karel kníže ze Schwarzenberka historický portrét podle rodinné korespondence*. Praha, 1913.

²²⁶ HANESCH, Josef: *Karel I. Filip kníže Schwarzenberg polní maršál*. České Budějovice, 2003, s. 80.

²²⁷ Píseň o knížeti Schwarzenbergovi.

²²⁸ Píseň o knížeti Karlu ze Schwarzenberků, vítězi Lipském.

²²⁹ V textu jsou komoleny jména generálů, uvedené sloky jsou řazeny v chybném pořadí, atp.

²³⁰ Schwarzenberg skutečně utrpěl lehké zranění v bitvě u Bar-Sur-Aube 27. února 1814. HANESCH, J.: *c. d.* s. 71.

²³¹ Fakticky se jednalo pouze o průnik z obležení, díky kterému se Schwarzenberg společně s Ferdinandem Karlem d'Este a polním maršálem Kolowratem dokázal probít do Čech. Zbylá část armády (cca 25000 mužů) byla pod vedením generála Karla Leibericha von Macka zajata. HANESCH, J.: *c. d.* s. 37

²³² Působil jako velitel předvoje armády. Tamtéž.

²³³ René Dominique Vandamme, hrabě d'Unebourg

²³⁴ Ta se odehrála 29. – 30. srpna 1813.

nacházíme: „sedmačtyřicet let věku měl, skonal.“ Stejně tak se smuteční obřad neodehrával v Paříži, nýbrž v Praze,²³⁵ a je velice nepravděpodobné, že: „tam pokoj udělali ti monarchové, tam hodinku činili, celou noc se modlili, jak sloužící, tak poddaní pro něj plakali.“ Opět se setkáváme s přikrášlováním obrazu habsburského hrdiny, což se objevuje na více místech v tisku. Velmi zdůrazněn je kladný vztah poddaných vůči maršálově osobě: „Tu jak zazvonili, lidé se sběhli, rodiče svým dítkám hned oznámili: to jest umřel otec náš, který bojoval za nás, by nás nepřítel nezkažil, zahnal ho od nás.“ Na úplném závěru nalezneme sloky, které níže uvádím v plném znění, a to i přesto, že již s Karlem nesouvisí. Velice netradičně se v nich objevuje přihlášení k autorství textu, které navíc lze ověřit, což je mezi použitými tisky raritou: „Tu písničku skládal Pinta z Oujezda,²³⁶ kdo by to chtěl vědět, jméno Jakub má, z numera sedmnáctého a panství Libejského, kdo by chtěl jeho kraj vědět, to z Práchenského. Někdo by sobě myslet moh: To sedlák složil, jak on by to vědět moh, když při tom nebyl? On Pána Boha žádal, aby mu v tom pomoc dal, za šest hodin celou píseň zkomponýroval.“ Proč jsou verše tohoto typu uvedeny pouze u této skladby, se mi bohužel nepodařilo rozluštit.

Napříč celou kapitolou výrazně rezonují propagandistické úmysly. Nejvíce patrné je to v tisku (č. 29) a u prvního tisku spojeného s Karlem (č. 30). Zaměříme-li se na historické souvislosti, konkrétně na nepřítel úspěšné válečné roky, je rostoucí míra státní propagandy užita logicky. Upozornil bych ještě na jeden fakt: ačkoliv jsou v tiscích zmiňováni velice úspěšní habsburští vojevůdci, vždy se mluví pouze o slavných vítězstvích. Drtivé porážky, kterých během koaličních válek bylo výrazně více, jsou absolutně zamlčeny.

²³⁵ HANSESCH, J.: *c. d.* s. 80.

²³⁶ „Jakub Mareš zvaný Pinta (26.3.1778 – 10.9.1847), syn Ondřeje Mareše, sedláka z Újezda čp. 17, na tomto statku hospodařil od roku 1807 do roku 1841, kdy ho předal synovi Martinovi. Jako Pinta byl označován podle jména dřívějšího majitele statku Matěje Pinty (1720-1731).“ Uvedené informace jsem přebral z FIALA, Jiří: *Novina z francouzské krajiny*. Praha, 1988, s. 226.

4.6. Válka a život – od verbování po mír

Kapitola 4.6. se svým pojetím od těch zbylých liší, a to proto, že její obsah tvoří suverénně největší počet použitých tisků (jejich součet tvoří přibližně 1/3 celého vzorku). Proto jsem kapitolu podobně jako část *Válka a podoby víry* rozdělil do několika podkapitol. Jednotlivé sekce tvoří tematicky podobné texty zaměřující se na různé události spojené s lidským životem, do kterých koaliční války zasahovaly. Tam kde je to možné, se zároveň snažím pro lepší orientaci o dodržení chronologické posloupnosti. Vzhledem k množství materiálu užívám v této kapitole odlišnou metodu zpracování. Nerozebírám zde detailně jednotlivé materiály, soustředím se spíše na rozdílné uchopení podobných motivů mezi skupinami textů. Pokud některá ze skladeb obsahuje podstatnou, či zajímavou informaci, odkazuji na konkrétní tisk obdobně jako v předchozích kapitolách.

4.6.1. Verbování

Do první části jsem zařadil skladby, kde ústřední námět tvoří verbování nových vojáků. Jak už bylo v práci zmíněno, během koaličních válek došlo k zásadním reformám habsburské armády, a to na několika úrovních. Změny se projevíly rovněž ve verbovacím systému. O konkrétních projevech reformy a o proměnách verbovacího systému uvnitř Habsburské monarchie na přelomu 18. a 19. století blíže hovoří jiné odborné práce.²³⁷ K přečtení zvláště doporučuji již zmíněnou a velice umně zpracovanou bakalářskou práci Jana Turinského: *Rakouská řadová pěchota 1805 – 1809*,²³⁸ která poměrně stručně shrnuje většinu podstatných reform sledovaného období. Turinského práci zmiňuji také proto, že se v ní autor zaměřuje především na pěchotu, mezi kterou se většina potencionálních čtenářů či posluchačů kramářských písní následně rekrutovala. Tyto reformní snahy a změny v systému lze v určité míře vypořádat i přímo v uvedených tiscích. V kapitole se tedy primárně soustředím na interpretaci získaných poznatků a zkoumám, jak se uchopení námětu verbování mezi

²³⁷ PERNES, Jiří a kol.: *Pod císařským praporem: Historie habsburské armády 1526-1918*. Praha, 2004, s. 200-223; OTTENFELD, Rudolf Otto von: *Rakouská armáda za napoleonských válek 1792 - 1815*. Ostrava, 2005.

²³⁸ TURINSKÝ, Jan: c.d. https://is.muni.cz/th/237076/pedf_b/Rakouska_radova_pecchota_1805-1809.txt [vyhledáno 1.5.2020].

kramářskými tisky liší. Kromě explicitního popudu ke vstupu do armády, který je patrný hlavně během prvních válečných let, se v textech setkáváme například s vysoce idealizovanými obrazy vojenského života lákajícího na bohatství, ženy a slávu, které ve větší míře nalézáme až v druhé polovině válek. Jinde má být důvodem pro vstup do armády národní zájem. Je logické, že právě ve spojitosti s verbováním ve většině použitých tisků nalézáme prvky habsburské propagandy.

Nejdříve jsem ze 17 kramářských tisků vybral dva, které v částech 6.1.7. a 6.1.8. uvádím v plném znění, jelikož mezi ostatními v určitých ohledech vybočují. Materiál (34)²³⁹ jsem konkrétně zvolil ze tří důvodů: Zaprvé, dohledal jsem jej pouze v jediné kopii, a to v archívu Muzea J. A. Komenského v Přerově. Za další, žádný jiný mi známý text se mu formou ani obsahem příliš nepodobá. Jde o dialog (spor)²⁴⁰ mezi dvěma odvedenci, z nichž první válku vítá, druhý se jí snaží vyvarovat. Píseň má rovněž výrazné jazykové kvality, velice umně jsou použity proválečné argumenty. Naposledy, kombinuje v sobě všechny tři zmíněné možnosti, jak probudit ve čtenáři či posluchači sympatie k verbování: nutnost, sliby, národní cítění.

Tisk (35)²⁴¹ poté přikládám především pro ojedinělé zasazení satirických prvků do poměrně kritické válečné situace roku 1796, o které zpravuje například výtisk Krameriových novin ze dne 3. září 1796,²⁴² jehož obsahem je přepis císařských patentů ze srpna tohoto roku. I přes humoristické vyznění skladba zdůrazňuje povinnost aktivního zapojení do války, apeluje na národní cítění a používá rovněž zidealizované válečné motivy.

První co do počtu obsáhlejší skupinu „verbujičích“ tisků tvoří skladby cílící na to, že účast ve válce je povinností každého občana Habsburské monarchie. Většina zde zařazených materiálů se vztahuje k válce první koalice,

²³⁹ Nová píseň zdatného rekruty všem mladým vojákům k potvrzení udatné mysle vydaná.

²⁴⁰ Ke středověkému literárnímu žánru více: MOCNÁ, Dagmar; PETERKA, Josef a kol: *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha, Paseka, 2004, s. 224.

²⁴¹ Nová píseň o dobrovolných myslivcích.

²⁴² KRAMERIUS, Václav Matěj: *Od cis. král. dvora prošel následující patent*. Krameriusovy císařské královské vlastenecké noviny, č. 36, 3.9.1796, s. 313.

<http://kramerus.nkp.cz/kramerus/PShowPageDoc.do?id=1877146&picp=&it=&s=djvu>

či je nelze vůbec časově zařadit (36-39).²⁴³ Přestože je v nich válka vnímána jako něco strašného, nepřírozeného a počítá se s možnou smrtí,²⁴⁴ za císaře a ochranu země by měl každý obětovat vše, co má. Determinismus vystihují například sloky: „poněvadž pak jinak nemůže býti, nežli jen život náš v šanc saditi, krev z našeho těla vycediti, a tak pro vlast naši dokonati,“ jinde pak: „ach, kampak se obrátit mám, teď v tom smutném čase, všudy rekruty chytají, ach bude zle zase; vojákem musí každý být, necht' svobodný, necht' muž, nesmí se žádný protivit, tak tomu vlast chce mít,“ či: „k čemu jste mne vychovala, než k vojenskému stavu, pojďte sem kamarádi, postavme se do armády.“ Válka tedy vyznívá jako nutnost, ať už do ní člověk vstoupí dobrovolně, či je odveden násilím. Velký důraz je kladen na správné loučení s rodiči, přáteli, či milou, obvykle spojené s děkováním za výchovu a omluvami za způsobené křivdy.²⁴⁵ Zpravidla se text stručně rovněž obrací k Bohu, který může ovlivnit nepříznivý osud. Na mnoha místech napříč texty se bez obalu projevuje státní propaganda: „Náš císař pán se uvolil zastat se pro svou zem, žádný pokoj mít nemůžem s prokletým Francouzem; Umřu-li umřu já jako voják, pro vlast a císaře silný jonák, nelituji život ani krve vylíti, pro pána české země.“ Z pozdějších let pak: „Ty jsou všecky v tvoji zemi, nechtěj se tě nic báti, prves chtěl celej svět dobít, teď musíš utíkat. Počkej, počkej Bonaparte, budeš císařství znáti.“

Skladby 40 a 41 se naopak váží k posledním letům války. Tisk (40)²⁴⁶ řadím dle vrocení do roku 1807. Ačkoliv Rakouské císařství nebylo do války čtvrté koalice (1806-1807) přímo zapojeno, sledovalo však evropské dění a válečné snažení Napoleona. Využilo zároveň období klidu k další reorganizaci armády a zároveň se snažilo o její popularizaci. Tomu napovídá i vyznění písně, ve které je verbovací povinnost dohnána až k absurdnu. Voják v něm říká: „Umínil jsem sobě ... že se na vojnu dám ... pospíším si do logru, zrovna k panu

²⁴³ 36 - Nová píseň o zvučení bubnů ve francké zemi; 37 - Nová píseň v nynějším válečném čase; 38 - Nábožná píseň srdnatého vojína; 39 - Nová píseň pro mládenci a panny, i pro ty, co se na vojnu dají.

²⁴⁴ O zobrazování smrti v kramářských tiscích více v následujících podkapitolách. V tomto kontextu pouze upozorním, že v mladších textech s ústředním námětem verbování nalézáme motiv smrti ve stále menší míře.

²⁴⁵ I na přelomu 18. a 19. století byla očividně stále živá tradice tzv. „dobré smrti“ (mors bona, felix), která hrála významnou úlohu napříč celým raným novověkem, a byla pevně spojena s barokní zbožností. Poměrně dobře tento fenomén osvětluje např.: MIKULEC, Jirí: *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích*. Praha, 2013, s. 216-225.

²⁴⁶ Nová píseň o jednom hulánovi.

rytmistru, dám se zverbovati, neb mě srdce nutí pro tu zelenou barvu.“ Na to mu rytmistr odpovídá: „Dítě rozzmilé, co ho k tomu nutí, že u Prahy v logru, chce se na vojnu dát.“ Následně voják rytmistra přemlouvá, aby byl vzat mezi hulány.²⁴⁷ Závěr skladby již spadá spíše do druhé skupiny, účast vojáka ve válce je výrazně idealizována: „Rač hulánem býti, než se oženiti, v tyto těžké časy bídu nouzí tříti, a ženu živiti, toť nejsou žádné špasy. Již mám ženu po straně, ta která mě zastane, když přijdu do pole, k tomu dvě pistole.“ V roce 1814, konkrétně po překročení Rýna generálem Blucherem 31.12.1813-1.1.1814, byla vydaná poslední skladba (41)²⁴⁸ přímo akcentující verbovací povinnost. Odráží se v ní mimo jiného stále trvající nucené odvody poddaných. Celkové vyznění skladby se vzhledem k pokročilé fázi války výrazně liší od předchozích. Do armády je nyní potřeba vstoupit, aby mohl být definitivně poražen národ vedený Napoleonem, kterého se již není třeba bát. Vše prokládají verše vysmívající se prohrávajícím Francouzům: „Půjdeme my na Francouze, srdce veselý mějme, víc se žádnéj chytrosti Bonaparta nebojme. Jak u Vídně a Brna dále, všecko mu oplácejme.“

Druhá větší skupina textů (42-48)²⁴⁹ vstup do armády nepodněcuje přímo, naopak se snaží odvedence lákat skrze náznaky mezi řádky. Hrůzy války a nebezpečí bitev nacházíme ve větší míře potlačeno. Válka je prezentována jako nejlepší možná alternativa poddanského života a voják skrze ni nalezne zábavu, bohatství a nevyčerpatelný zdroj děvčat. I zde nad ostatní svou kvalitou vystupuje jeden tisk (42),²⁵⁰ který po důkladné úvaze rovněž přikládám v plném znění. Nejlépe demonstruje propagandou pokřivený obraz vojenského života. V jiných případech může být armáda útekem od závazků, nešťastné lásky, či místem navázání nových přátelství. Poslední zmíněné spíše „vztahové“ náměty se ve zvýšené míře objevují ve skladbách s mysliveckou tematikou, viz dříve probíraný tisk (35). Může za to pravděpodobně specifické postavení a odlišná

²⁴⁷ Huláni byli původně součástí tradiční polské lehké kavalérie, v rámci koaličních válek jimi už disponovala také habsburská armáda. Historie hulánských jednotek se táhne až do středověku.

²⁴⁸ Nová píseň

²⁴⁹ 42 - Nová píseň dobrovolného rekruty; 43 - Nová píseň o Freythoru mysliveckém, pro obveselení mysle na světlo vydaná; 44 - Nová píseň o myslivcích; 45 - Nová píseň mládencům a pannám pro obveselení mysle a ukrácení času vydaná; 46 - Nová píseň vojanská; 47 - Nová píseň o uláních, mládencům a pannám na světlo vydaná; 48 - Píseň vojanská.

²⁵⁰ Nová píseň dobrovolného rekruty

organizace mysliveckých sborů, zvláště po vydání již zmíněného císařského patentu z 11.8.1796. Věc jsem však blíže nezkoumal.²⁵¹ „Vztahové náměty“ se rovněž objevují v dalším výše citovaném prameni (45). Ten pro nás není zajímavý primárně pro popis promiskuitního vojenského způsobu života, ani pro informaci, že voják narukoval pro nevěru své dívky, nýbrž tím, že jde o jediný tisk vztahující se ke krátkému Francouzsko-Rakouskému tažení proti Rusku po 24. červnu 1812.²⁵²

Na konci války se znovu do textů vrací spíše materiální výhody, pro které se vyplatí nechat se naverbovat. Důraz je kladen na posílení „image“ vojáka, která je nyní spojována s pevnou disciplínou na jedné straně, koněm, postavením a udržovanou výbavou na straně druhé. Přestože je rekrutům slibováno bohatství, největší důraz je zde kladen na zvýšení sociálního statutu: „Lepší jest mně u dragounů býti švarným vojákem, nežli doma u sedláka zamazaným pacholkem, poslouchat sedláka, selku, co ti poručí dělat, celej tejděn za tím pluhem sem tam po poli běhat,“ dále např.: „Mašírujou uláni do pražské Nové brány, koničky jim laškujou, pod ulány tancujou, podkovy jim klapaly, černé oči plakaly ... mějte se tady hezky, všecky děvčátka český ... která si mne chcete vzít, budete se dobře mít,“ či: „Vojenská krev, ta je nejsladší, proto je panenky mají nejradči, než se sedlák zatočí, voják třikrát poskočí, každá holka na vojáka má bystré oči.“

Podkapitolu uzavírají tři tisky (49-51),²⁵³ ve kterých nejcitelněji do popředí vystupuje národní hrdost a slavná česká minulost burcující vlastence k obraně Českých zemí. Všechny tisky užívají vesměs stejné motivy, vybírám proto jen několik slok pro představu, jak jsou písně koncipovány:

(49) Nová píseň aneb Vzbuzení k udatnosti Čechův:

²⁵¹ O polních myslivcích blíže mluví například UHLÍŘ, Lubomír, autor známější spíše pro svou čtyřdílnou monografii *Dějiny policie a četnictva*, ve článku: <https://www.valka.cz/10531-Myslivci-v-rakouske-armade>. (5.2.2020) V článku odkazuje na další literaturu a prameny vztahující se k tématu.

²⁵² „Já musím mašírovat do tý ruský země.“ Autor byl pravděpodobně členem jednotky rakouské armády pod vedením Karla Filip Schwarzenberga, která se účastnila Napoleonova tažení do Ruska.

²⁵³ 49 - Nová píseň aneb Vzbuzení k udatnosti Čechův; 50 - Meinert, Josef Georg: Válečný zpěv pro český pluk; 51 - Nová píseň všem pánům vlastencům aneb Landwehrům, k jejich cti a pochvale složená.

„To nikdy naši předkové jsou nečinili, aby tak studených srdcí jako my byli: oni jednomyslně bránili se udatně, protože jsou milovali svou vlast upřímně.“

„A když svého nepřítele pryč zaženeme, zase s celou ctí a slávou domů přijdeme: náš král nám to odmění, dá milost naší zemi, budeme míti odplatu i také v nebi.“

„Vzhůru všechny srdce věrné krále českého, nenechme již hanbit více rodu našeho: který vždycky byl slavný, a svému pánu věrný, buďme tedy až dosavad mysle stejný.“

(50) Meinert, Josef Georg: Válečný zpěv pro český pluk:

„Ty! Vzhůru Češi do boje! Již spojujme se v pluk! Vás volá Karel hrdina, císařský orlů hluk. Bůr! Jen rychle k pluku běžte sem, sám Kralovic jest vůdce všem.“

„Měst, krajin, zboží dobývat, ven ze země netáhnem! Té zemi, v níž jsme zrozeni, zeď pevná býti chcem. Bůr! Sem rychle k pluku běžte sem, syn králův hájí naši zem.“

(51) Nová píseň všem pánům vlastencům aneb Landwehrům, k jejich cti a pochvale složená:

„Zdávna jest o Čechách psáno, že jest jim od Boha dáno, hrdinsky se brániti, nepřítele pobíti. Nyní se již dokazuje, Čech svou sílu okazuje, mnoho tisíc hrdinů. povstává v tu hodinu.“

„Spatří se udatnost česká a upřímnost vlastenecká, bude viděti dáleji, co Čechové umějí. Neradím žádnému více vstoupit vstoupit na české hranice, budem se s ním vítati, hrdincky potýkati.“

„Bratří, nic si nestýskejme, vesele sobě zpívejme, vivat, monarchu český, všichni stavové zemský! Dokud v těle krůpěj krve, Landwehr svou vlast hájit bude, nebojí se zabít ani krveprolití.“

4.6.2. Mír jako intermezzo

Během námi sledovaného období (1793-1815) se uskutečnilo celkem sedm koaličních válek. Do všech s výjimkou jediné se Habsburská monarchie, později Rakouské císařství, intenzivně zapojovala, a ve většině případů také byla nucena žádat o mír. Ačkoliv tedy sjednaný mír znamenal obvykle porážku soustátí a ztrátu území, uvnitř kramářských tisků je oslavován jako nejsladší možné vítězství. Dochovalo se celkem sedm textů, jejichž ústředním námětem je reakce na konec války a příchod míru. Dva se vztahují ke konci první koalice, dva ke konci druhé koalice, jeden pak vyšel po bitvě Prešpurském míru 26.12.1805. Z pozdějších let války máme dochován pouze jediný tisk. Sedmou skladbu nedokážu časově zařadit. To, proč máme z pozdějších válečných let dochováno tak málo materiálů, mi není zcela jasné. Mohlo se stát, že jsem na „mír oslavující“ tisky z pozdějších let během svého výzkumu jednoduše nenarazil. Stejně tak ale mohla tento fakt ovlivnit prohra ve válce třetí koalice, která měla přímý dopad na obyvatele Českých zemí. Pro podporu této domněnky částečně hovoří tomu jeden z dochovaných tisků.

Hned první „poválečná“ skladba je doslova protkána prorakouskou propagandou. Vezmeme-li v úvahu vývoj první koaliční války a všechny události, které vedly k podepsání Míru v Campo Formio 17. října 1797, je jasné, že Monarchie z války s jistotou nevyšla jako vítěz. Přesto se dochovala kramářská píseň, která z Francouzů dělá stranu poraženou Boží mocí. Skladbu (52)²⁵⁴ v úplnosti uvádím v kapitole 6.1.9.

V části, kde jsem se zabýval proměnami víry, se věnuji tomu, že s rostoucí délkou konfliktu se pohled na Boha výrazně proměňuje. To se potvrzuje i v této kapitole, kdy platí, že v pozdějších tiscích reagujících na nastalý mír se daleko více než k Bohu autor obrací ke světským záležitostem. Tento trend se objevuje již ve druhém tisku vztahujícím se k míru v Campo Formio (53).²⁵⁵ Text je koncipován jako zpověď vojáka přicházejícího z války domů, kombinovaná se zaručeně ověřenými informacemi o konci války. Prolínají se sloky obecně oslavující přicházející mír: „Kníže z Lichtenštejnu

²⁵⁴ Píseň o obdrženém svatém pokoji

²⁵⁵ Nová píseň o svatém pokoji

přinesl nám novinu, to dvacátého druhého října měsíce zvaného k rakouskému domu. S největší radostí císaři přednáší, že jest pokoj podepsaný, jak od nás, tak z druhé strany, máme na tom dosti“ se slokami popisující útrapy vojenského života, kterým podpisem míru odzvonilo. Ani zde není opomenuto děkování císaři Františkovi, že se uvolil mír podepsat a umožnil návrat k běžnému životu.

Kombinace motivů užitých v předchozích dvou materiálech nalzáme i v první ze skladeb (54)²⁵⁶ vztahující se k míru v Lunéville z 9. února 1801, který byl pro Habsburskou monarchii ještě více fatální. I zde nacházíme provolávání radosti za skončení války, skládání díků za skončení Božího trestu, chvalozpěv na dobrotu císaře apod. Přidán je zde pouze jediný motiv a sice motiv, jehož účelem je znovu pozvednout status vracejících se vojáků: „teprve z nich budou lidé hrdinský a rozumní, ten, kdo jakživ nikde nebyl, také nic neví, neb na peci válený, nikde není vážený, mezi žádné moudré lide není vztažený.“

Světské motivy poté naprosto dominují v tisku (55).²⁵⁷ Ten je koncipován jako sonda do ženské společnosti, která očekává návrat mužského pohlaví z vojny. Přestože se nám může text v dnešní době jevit jako humorná rýmováčka, částečně dokládá, jak velké vytržení z běžného rytmu života válka na přelomu 18. a 19. století znamenala. Jelikož se jedná o poměrně rozsáhlý tisk, který navíc nereprezentuje ostatní materiály této kategorie, příkládám zde pouze několik vybraných slok:

„Baruška za svým chtěla přes dvacet mil jíti, však že peněz neměla, nemohlo to býti; teď se může radovat, že nemusí putovat, slyší, že zas ten regiment do Čech má přijíti.“

„Na rynku Háta s Klárou srdečně se smály, Jozefka s Lenkou starou, až se ohýbaly; Teď budeme mít časy, když přijdou čerstvé hoši, kteří aspoň již trochu v poli vyvětrali.“

„Marinka, ta při všem ctnostně se chovala, v celém přátelství našem, neb kaprála měla, byla naděje malé, neb on ležel ve špitále, co se s ním díti bude, ještě nevěděla.“

²⁵⁶ Radostná píseň o obdržení svatého pokoje.

²⁵⁷ Veselá píseň po obdržení svatého pokoje mládeňcům a pannám pro obveselení mysle na světlo vydaná.

„My jsme toho zkusili již o masopustě, kde dva tři mužský byli, ženských bylo hustě, v šenkovně se tlačily, předce nic neužily, měly jsme smutné bály, tak jako teď v půstě.“

Podobnou sondu, tentokrát však do celé, mírem opojené, společnosti, nacházíme v pramenu (56),²⁵⁸ u kterého bohužel chybí jak vročení, tak informace, dle které by se dalo určit datum vzniku. I zde se jedná o rozsáhlou, výrazně pozitivně laděnou skladbu nesoucí v sobě přesto další zajímavé poznatky. Mezi řádky se například dozvídáme, jak velikou roli hrály peníze budoucí nevěsty. Tento motiv se opakovaně objevuje v několika slokách. Popisovány jsou dále různé typy žen i mužů, z nichž každý reaguje na vzájemné shledání po svém. Opět pro představu přikládám pouze několik slok ilustrujících vyznění celého tisku:

„Panenky, mne poslechněte, hezké noviny zvíte, že již máme pokoj svatý, vojáci se budou ženit, která má z vás peníze, dostane richtich muže.“

„Fajfr od patalionu, ten hledá svoji Johanu, dovolení v ruce nese, v tom s Johankou potkali se, ona se tomu zasmála, že bude nevěstou ráda.“

„Ta mylnářova Alžběta chtěla mít jen invalíta, jednu sukni zastavila, jemu na spodky koupila, jest prej dost hodný pro ni, třebas byl drobet chromý.“

„Z toho si nic nedělejte, že se dlouho nevdáte – každý rok není ourodný, vždycky nemají dovolení, počkejte v masopustě, vdáte se všechny jistě.“²⁵⁹

Absolutním opakem pozitivně laděných textů je skladba *Moravo, Moravo* (57),²⁶⁰ vydaná po Prešpurském míru na konci roku 1805. Jak název napovídá, pochází z Moravy, která byla nejvíce postižena pobytem a přesuny vojsk. V úvodu sice nacházíme chválu na Moravské obyvatelstvo, oslavné motivy však nahrazuje frustrace a smutek nad smrtí Moravanů: „Zelený dragouni, kde ste se poděli? Jak byste jak živi v Moravě nebyli! Latury, ulání, kde ste se poděli? Jak byste jakživi v Moravě nebyli!“ Přidává se k tomu také

²⁵⁸ Světská píseň o svatém pokoji mládencům a pannám pro obveselení mysle na světlo vydaná.

²⁵⁹ Narážka na masopust dokládá, že tento svátek, jenž byl terčem studia hned několika předních historiků (Peter Burke, Richard van Dülmen), znamenal mimořádnou událost i pro publikum kramářských tisků.

²⁶⁰ *Moravo, Moravo*

zklamání ze selhání Vídeňské obrany, stejně tak jako z ruské pomoci: „Vídeňský měšťany bez všeho meškání pokradmo Francouzům klíče odevzdali, pustili přes mosty jejich vzácné hosty a ti tyto doby musí do Moravy,“²⁶¹ a „Přišlo nám na pomoc Moškvanů tuze moc, škodu nadělali, Moravu vyžrali.“ Na scéně se rovněž objevuje motiv totožný pro další tisky z tohoto období a sice kritika sympatizantů s novým režimem: „Sedláci sebrali a se radovali, že tuto příhodou budou mít svobodu. Tj. ta svoboda, seslaná od Boha, vaše koně, vozy, volajou ach Bože.“ Skladba je zajímavá ještě jedním prvkem: poprvé, a na dlouhou dobu naposledy, je zde zmíněna postava Napoleona Bonaparte, kterému je prorokován tragický konec: „Počkej, Bonaparte, všaks ještě nevyhrál, strojí se na tebe perský, moškvanský král! Nebudeš císařem ani žádným králem, strunka se přetáhne – až na věky ámen.“

Poslední materiál (58)²⁶² byl oproti ostatním vydán výrazně později, což se projevuje na jeho kvalitě, délce i obsahu. Reaguje na situaci po podepsání Pařížského míru 30. května 1814 a je znovu laděn pozitivně. Původní již dříve užití motivy doplňují nové. Naprosto je zde opomenut boží zásah do války, Bůh je zde zmíněn jednou, a to pouze v obligatorní závěrečné modlitební sloce. Další nově užitý prvek vychází z uvědomění, že existují i další panovníci vyjma císaře Františka,²⁶³ kteří společnými silami mír vybojovali. Ke vzdávání díky panovníkovi se tak prvně přidávají i díky zbylým monarchům a dalším generálům. Důraz je kladen na vzájemné bratrství spoluválčících stran. Druhou polovinu textu následně tvoří radostné popisy shledání, které jsou téměř totožné jako v tiscích vydaných po Lunévillském míru, místy doplněné o radostné shledání s rodinou.

²⁶¹ Autor naráží na událost, kdy byla Vídeň bez boje na základě lsti vydána francouzským vojskům. Blíže například: GIFFORD, C. H.: *History of the Wars Occasioned by the French Revolution, from the Commencement of Hostilities in 1792, to the End of the Year 1816*. Londýn, 1817, s. 465; ATTERTIDE, Andrew Hilliard: *Joachim Murat - Marshal of France and King of Naples*. Auckland, 2011, 67-79.

²⁶² Nová píseň mládencům a pannám pro obveselení mysle a ukrácení času na světlo vydaná.

²⁶³ Františkovi je ovšem stále věnována zvláštní pocta, a znovu je prezentován jako mučedník: „Milostivý zeměpán, to František císař sám, ten své srdce obětoval, pro nás se bolesti vydal; jakž nemáme radost mít, jeho milovat a ctít.“

4.7. Bitva jako ústřední námět

Většina kramářských tisků uvedených v této kapitole v sobě obsahuje přesahy do dalších podkapitol. Nalézáme v nich náměty Francouzů jako nepřátel, často je reflektována víra v Boha, jsou zde oslavováni vojevůdci, či jsou do textu vsazeny vzpomínky na verbování a loučení s „domovem.“ Od zbylých materiálů se však liší jedním zásadním prvkem: ústřední námět tisků vždy tvoří reflexe bitvy. Nacházíme zde radost z vítězství, dramatické a místy poměrně kruté popisy, jindy je bitva spojená s různými podobami smrti. V textech dominují motivy zranění, bezbrannosti, smrti a loučení s životem na jedné straně, na straně druhé pak nalézáme hodnotu oběti, lásku a úctu k životu. Použitých motivů je samozřejmě více. Opět se zde snažím tisky členit chronologicky, na základě čehož opět sleduji v čase proběhnuvší změny pohledu na válku.

Tam, kde během války první koalice nacházíme především verbovací a pozitivně vyznívající skladby, nalézáme také několik skladeb, které se soustředí na kruté obrazy bitvy. Je dobré si povšimnout, že tisky reagují pouze na události válečných let 1792/1793, a pak se na čas vytrácejí. Materiál (59)²⁶⁴ odkazuje na jednu z prvních velkých bitev Koaličních válek, na bitvu u Jemappes (6. listopadu 1792). Vzhledem k tomu, že se v textu objevuje většina později užívaných motivů (verbování pro peníze, hrůza z bitvy, strach, lítost nad časnou smrtí, oddaná smrt pro císaře, loučení s domovem i motiv dobré smrti), uvádím jej v úplnosti v kapitole 6.1.11.

Ve druhém případě (60)²⁶⁵ drtivě převládá nad ostatními motivy motiv smrti, který naplňuje většinu textu. Patrné je to již v prvních verších: „Moji kamarádi, k čemu mě přivedli, abych Pirmeistrem byl přinutili, moje tvrdá hlava, co si způsobila, ta má bejtí v poli, ta má bejtí v poli zakopaná.“ Přesto, dle Habsburky podporované tradice, zemře pro císaře a zem s kuráží. Ačkoliv přežije oproti svým přátelům první bitvu nezraněn, ve druhé bitvě jej zasáhne dělová koule: „Z bolestí velikou slze z očí tekou, v těle srdce puká, pysky

²⁶⁴ Truchlivá píseň aneb žalostné loučení jistého vojáka ve Francouzské vojně postaveného a v bitvě poraněného.

²⁶⁵ Píseň nová o stavu vojanském, všem milovníkům zpívání na světlo vydaná.

blednou, ach ouvej, běda mně, Feldpáter jde ke mně, ten mne bude k smrti, ten mne bude k smrti připravovat.“ Pomineme-li další sloky vztahující se ke vztahu k rodičům a k Bohu, je zde zajímavá ještě jedna část, která má mimořádnou kvalitu a pro kramářské tisky není zcela typická. Jde o stručný dialog s personifikovanou smrtí: „O ty smrti nešťastná co jsi tak lakomá, žes mě v mladém věku pohltila, však ty tu nejsi sám, leží tu mnohý pán, též také kavalír i generál.“

Obsah následující tisku (61)²⁶⁶ a jeho výrazné propagandistické vyznění je patrné již z názvu. Absurdita písně vynikne, pokud sloku hovořící o smrti vojáka srovnáme se zbytkem textu. Ten totiž vyznívá až téměř bezstarostně. Pro představu jej uvádím v plném znění v šesté kapitole.

Výjimku, v této kapitole, ojediněle hovořící přímo o rakouských úspěších na bitevním poli, tvoří materiál (62).²⁶⁷ Kombinuje v sobě několik obvykle užívaných motivů. 1. Francouze jako nepřítele: „kterak francouzský lid žádostivý, po našich zemích dychtivý, zrušil pokoj nyní,“ či: „Seslali armádu, aby všechno plundrovali, ničeho nešanovali.“ 2. Oslavu panovníka: „začal jest s císařem, a to s Františkem Druhým, slavným mocnářem.“ 3. Oslavu habsburského vojevůdce: „General pak z Klerši, jsouce bitvě zkušený, sebral svůj lid všecek; tak jsou mu z města kouřili, že jako mouchy padali, francouzi utekli.“ 4. Válka a víra: „Ježíši, Maria, chraňte císařské vojsko, Jozef, Jáchym, Anna, aby šťastně zvítězili a ty sloty francouzský šťastně je přemohli.“ Celkové vyznění skladby je velice nepovedené a působí výrazně uměle, jako by byla potřeba co nejrychleji předat čtenáři informace o podstatném vítězství.

Po této záplavě tisků z prvních let koaličních válek se podobně negativně vyznívající skladby více než deset let neobjevují. Respektive jsem nenalezl žádnou jinou zmínku o krutostech bitev během první a druhé koalice. Pravděpodobně zde zařadovala státní cenzura, která nahradila podobně negativní tisky přípustnějšími náměty, viz graf ve třetí kapitole. Další materiál

²⁶⁶ Nová píseň dobře zvedeného syna, který z vlastenecké lásky proti Francouzům udatně bojovat chce a panně marii se obětuje, spolu svým rodičům za vychování děkuje.

²⁶⁷ Nová píseň o nynější francouzské vojně.

(63)²⁶⁸ se odkazuje až k roku 1802, kdy se České země na válce již téměř rok nepodílely, což je možná jeden z důvodů, proč vyšel tiskem. Vzhledem ke sloce: „Francouz jede po hranicích, do nás si míří, ouvej, bratři kamarádi, smrt se již blíží,“ text pravděpodobně odkazuje k posledním měsícům druhé koaliční války, kdy se Francouzská vojska přiblížila k hranicím Habsburské monarchie, jde však pouze o domněnky. Podobně jako kramářský tisk (34) je text v úvodu netypicky koncipován jako dialog mezi dvěma odvedenci. Jeden z nich se války bojí, jelikož má doma rodinu a může dědit, druhý ho přesvědčuje o nutné účasti slovy: „počkej jenom, při obleku něco tam spatříš, budou tam i ženatí, budou mít ženu i děti, musejí jít na vojnu, všecko nechati.“ Většinu obsahu však tvoří snaha vzbudit pocit, že jedinou záchranou před Francouzskou intervencí je odvážný útok. Vyznění skladby se tak několikrát proměňuje. Strach ze smrti a její přijetí „Francouz jede po hranicích, do nás si míří, ovej, bratře kamarádi, smrt se již blíží, tenkrát bude hodina ... srdce se rmoutí, rmoutí se až kor tůze, že již umřít musíme,“ je překonán odvahou a přátelstvím: „moji bratři kamarádi, šavle táhneme ... svůj život nelítujeme a hned se s ním sekejme, třebaš tam hlavu nechali, na to nedbejme,“ a vede k vítězství. Závěr textu již plně rozvíjí barbarství války: „a když je dohonili, hned jim zbraně pobrali, ten jeden byl lehkomyšlný, pral se s pěšťami. Když se začal pěšťmi bránit, my jsme se smáli, a on tak velkou zlostí házel za námi, my jsme ho popadli, tam jsme ho rozsekali.“ Stejně tak dopadli ostatní zajatci. Jde o jedinou skladbu, kde habsburský voják vystupuje jako hlavní aktér krutosti.

Bitva u Slavkova, přestože bezprostředně zasáhla i do osudů moravských civilistů, nezanechala v rámci tohoto námětu výraznou odezvu. Daleko více než samotný popis bitvy nalézáme v kramářských tiscích zachycenu spíše situaci po ní, která je velice často spojována se sakrálními motivy.²⁶⁹ Přesto jsem objevil alespoň dva tisky, které nám bitvu přibližují. U prvního z nich (64)²⁷⁰ jde vlastně o aktualizaci náboženského námětu obsaženého ve skladbách 13 A-F a 21. Incipit a následný úvod je téměř totožný. Monumentální skladbu tvoří 21

²⁶⁸ Píseň nová o Nynějších rekrutích, kterak se na Francouze hrdinsky chystají, kuráže si dodávají.

²⁶⁹ Viz tisky č. 22-25 v kapitole 4.4. Válka a podoby víry.

²⁷⁰ Nová píseň aneb Smutné loučení.

obsáhlých slok z nichž krutost bitvy, líčí sloky 6-13, zato však velice detailně. Jelikož pro nás není podstatná celá píseň, nýbrž její část, vkládám probírané sloky přímo do textu:

Ach běda mne přeběda mne, již v patálii stojím,
tu se srdce ve mne třese, velké koule se bojím,
kamarádi též moji již všickly v klidu stojí,
Francouz na nás prutce střílí všichni v bitvě stojejí.

Nenadále na vše strany, slyším z kusů stříletí,
kdežto se má celá Ruská armáda postaviti,
my též při svéj stojíme a střílet začínáme,
oficíři stále křičí: Ach mé děti, braňte se.

Lidi jak mouchy padali a po zemi leželi,
my jsme na to nic nedbali předce k šturmu běželi,
a zrovna na patrie šturmem běželi silně,
oficíři stále křičej: Ach mé děti, braňte se.

Ach spomožte kamarádi, které jste k nám upřímný,
nenechte nás tu zahynout v naší předrahé krvi,
odneste nás na stranu, kdež jsou naše lékaři,
by nám rány převázali, neb jsme plezýrování.

Ach mé milé rodiče, kdybyste mě viděli,
kterak náramně krev stříká, plakat byste museli
již už felčar ke mne jde a rány zavazuje,
a feldpáter u mne stojí k smrti dišponýruje.

Druhý den po patálii, přišel císař do logru,
to ze svjema generáli prohlídnout svou armádu,
jak ho slze polily, když tak viděl své lidi,
co jich na těch místech leží pomíchaný s Francouzi.

Naše rozmilé rodiče vy o tom nic nevíte,
kterak smutný svátky máme, to si nepomyslíte,
svou vlastní krev jak vodu od sebe odhrnuju,
Bože! Rač mne odlechčit, vydržet to nemohu.

Ach mé milé rodiče co vše dítě zkusí,
když bez ruky neb bez nohy také půl hlavy,
druhý ruce neb nohy
a třetí ve třmeně visí koně sem tam tahají.

Druhým pramenem odkazujícím na slavkovskou bitvu je naopak velice stručný text (65a).²⁷¹ Voják si v ní stěžuje na nespravedlivost světa, nejvíce ho trápí loučení se svou milou. Slibuje jí brzký návrat a spoustu dopisů, ona však obdrží pouze zprávu o jeho smrti. Nad ostatními rezonuje hlavní otázka: Kdo o mně podá zprávu nejbližším? Skladba je poutavá ještě jednou věcí a sice nabízí pohled na pole po bitvě. Zachycen máme nárek umírajících, hromadné masové hroby a neštěstí rodičů, jejichž syn se z války nenavrátil domů.

Poslední čtyři kramářské tisky se vztahují k první polovině roku 1809. Autor kramářského tisku (65b)²⁷² pouze pozměnil název skladby, a místo o patálii u Austrlic mluví o patálii u Landshutu 21. dubna 1809. Všechny sloky zůstávají stejné bez jediné změny. Znovu se tak potvrzuje časté recyklování starších tisků. Zbylé tři tisky se vztahují k bitvě u Aspern a Esslingenu 21.-22.5.1809.

Dva z nich mají společných několik slok, takže je patrné, že jeden byl inspirací pro druhý. Jejich vzájemný obsah se však z větší části liší a výborně demonstruje fungování habsburské propagandy uvnitř kramářských tisků. První z nich pojednává (66)²⁷³ o útoku Francouzů, který přerušil oslavy církevního svátku. Popisováno je překotné balení tábora, odvaha maširujících vojáků pod vedením prince Karla, na kterou bezprostředně navazuje podoba bitevního pole: „jeden křičí: Běda mně, kamaráde, doraž mě, jsem tůze plezirovaný, v krvi celý

²⁷¹ Loučení jednoho vojáka v patálii u Austrlic.

²⁷² Loučení jednoho vojáka u Landshutu. Mládencům a pannám na světlo vydaná.

²⁷³ Nový marš pro obveselení mysle na světlo vydaný.

obvalený, koule mě poranila, ruku pryč urazila! Druhý křičí, naříká: Kde je moje manželka, kde jsou mé překrásné děti? Nebudou mě více viděti, neb já tady umírám.“ Text uzavírají vzpomínky autora, který byl teprve nedávno odveden „do pole širokého, kde zahyne lidu mnoho.“ Zažil jen strach a brzy „leckdes kusy masa visí, neb já tady umírám.“ Jedná se o jednu z nejnegativněji vyznívajících válečných skladeb. Přestože obrazy krutosti a drobného nesouhlasu s válkou jsme našli i jinde, zde absolutně postrádáme jakékoliv pozitivní myšlenky, které by nesouhlas měly vyvážit. Nenalézáme zde žádný dík císaři, žádný apel na kamarádství, žádný důraz na potřebu bojovat, nachází se zde pouze jedna stručná zmínka o odvaze vojáků.

Absolutní kontrast lze poté cítit ze skladby (67).²⁷⁴ Začíná stejnou slokou: „Začátek této písničky, obsahuje stav vojenský; v zimě v létě v poli státi, vždycky pilný pozor dáti, by nepřítel přehrozný, netrh do naší zemi.“ Bezútěšnost vojenského života navíc doplňují verše: „Ach přesmutné noviny, nastaly léta jiný, jako divoká zvěř v poli, nevidíme žádné domy pole luka vinice, pobořené vesnice.“ Dále se opět dozvídáme o francouzském útoku na koaliční ležení, rozbití tábora a pochodu na nepřítele společně s princem Karlem. Již ve spojitosti s postavou habsburského hrdiny prince Karla dochází k výrazné proměně textu, srov.:

Text 66:

Když jsme vyšli z logru ven,
princ Karel k nám přijel ven,
maširujem proti němu,
Francouz nám hází z kanonů,
jeho koule, jeho prach,
nedělá nám žádný strach.

Text 67:

Jak jsme se z placu hnuli,
princ Karel jede s námi:
křičí braňte se mé děti,
ať nepřijdeme k zajetí,
buďte císaři věrný,
Bůh vám dá požehnání.

²⁷⁴ Nová píseň vojenská.

Podobný rozdíl nalézáme i u dalších slok,²⁷⁵ které opět příkládám pro srovnání:

Jeden křičí: Běda mně,
kamaráde, doraž mě,
jsem tůze plezirovaný,
v krvi celý obvalený,
koule mě poranila,
ruku pryč urazila!

Když jsem přišel k armádě,
tu vidím přenáramně,
jak tam Francouz silně hází,
až se srdce v těle hází,
ach, já smutný, ztrápený,
ode všech opuštěný!

Mé rozmilé rodiče,
o tom vy nic nevíte,
co tam vaše dítě zkusí,
leckdes kusy masa visí,
neb já tady umírám,
poslední kvinde dávám.

Jeden křičí: Běda mně,
kamaráde pomoz mě,
jsem od koule poražený
a tůze plezirovaný;
kamaráde běda mě,
prosím tebe odnes mě

Tamboři marš bubnujou,
trumpetýři vytrubujou;
kanonýři z kusů střílí,
Francouze se mnoho kulí,
tu křičí Monde!
Ach, císařský maj silný
prach.

Má matičko rozmilá,
kdybyste mě viděla,
co váš syn teď bídy zkusí,
když on v poli stát musí,
a tam musí bojovat,
krev svou pro vlast vylívat

Z příkladů je patrné, že ačkoliv oba tisky popisují hrůzy války, ve vyznění se výrazně liší. Skladba uvedená vlevo je výjimkou zachycující možné skutečné pocity vojáka po bitvě. Ve skladbě vpravo výrazně zařadovala habsburská propaganda zmírňující ostré, negativní stránky bitvy, ve svůj prospěch.

²⁷⁵ Některé z uvedených slok již byly výše v textu použity, nicméně tam bylo jejich účelem zachytit krutost bitevního pole.

Posledním materiálem (68)²⁷⁶ k bitvě u Aspern a Esslingenu je skladba převyšující svou kvalitou všechny ostatní tisky z války páté koalice. Jedná se o obsáhlý, výpravný text, který je navíc vytištěn na odlišném, později hojně používaném, formátu. Výrazně zde zaznívají vlastenecké motivy a celkové vyznění skladby se snaží v propagandistickém duchu o pozvednutí bojovné morálky. Jelikož se jedná o mimořádně dlouhou skladbu, která je ovšem dostupná online, přikládám na její úplné znění odkaz v poznámkách. Výrazně doporučuji její přečtení, neboť ji subjektivně hodnotím jako jeden z nejpovedenějších kramářských tisků použitých pro tuto práci.²⁷⁷

²⁷⁶ Píseň o slavném vítězství císařské královské armády u města Vídně dne 21. a 22. máje roku 1809ho nad armádou francouzskou, mocí Pána zástupů dobytém.

²⁷⁷ http://www.spalicek.net/apps/index.php?recordId=KP_4851

4.8. Napoleon Bonaparte

Jelikož o životě, úspěších a válečných vítězstvích Napoleona pojednává nesčetné množství literatury vydávané od 19. století až do dnes,²⁷⁸ nebudu se jeho osobě více věnovat. Naopak si dovolím celý prostor kapitoly věnovat tomu, jak byla jeho osoba vnímána skrze kramářské tisky. V tomto kontextu by se dal název kapitoly rozšířit podtitulem: Napoleon jako tabu – Napoleon jako figurka deklarující sílu monarchie.

Pokud v kapitole pojednávám o habsburské propagandě ve větší míře, stále je to málo ve srovnání s tím, jak výrazně se habsburská propaganda angažovala ve spojitosti s osobou Napoleona Bonaparte. Doloženo to máme nejenom tam, kde se o něm v tiscích hovoří, ale zároveň také tam, kde o něm tisky mlčí. K Napoleonovi se různým způsobem veskrze negativně vyjadřuje celkem 15 materiálů s tím, že nejstarší je spojen s bitvou u Borodina 7. září 1812, která bývá někdy označována jako „Napoleonovo Pyrrhovo vítězství.“²⁷⁹ Co se však s Napoleonem dělo do té doby? Napříč kramářskými tisky to vypadá, jako by před Borodinem neexistoval. Dohledal jsem pouze dvě výjimky, tisk z konce roku 1805 Moravo, Moravo,²⁸⁰ který Napoleona jmenuje dvakrát, a větší mu nepříznivý konec. Druhý případ, Píseň o slavném vítězství císařské královské armády u města Vídně dne 21. a 22. máje roku 1809ho nad armádou francouzskou, mocí Pána zástupů dobytém, se poté naprosto odlišuje od ostatních kramářských tisků svou kvalitou a provedením. Přestože pojednává o drtivé výhře koaličních sil nad Napoleonem a oslavuje ji, sám Napoleon je v tisku zmíněn jen dvakrát, a to velice formálně: „Napoleon nepřítel, jenž naši vlast zhubit chtěl, přešel Dunaj u Vídně, v máji dvacátého dne,“ a „Dvacátého druhého svátku svatodušního chtěl Bonapart napravit, co si včera nechal vzít.“

Proč tomu tak je? Proč zároveň rapidně roste počet kramářských tisků s Napoleonskou tematikou až po deportaci Napoleona na Elbu? K rokům 1814 až 1815 se váže plných deset skladeb z patnácti. Odpověď se sama nabízí:

²⁷⁸ Za všechny uvedu jediného českého autora: Jiřího Kovaříka. Ten se Napoleonem a jeho dobou intenzivně zabývá již spoustu let. K tématu vydal několik monografií, ve kterých sleduje napoleonské období z různých úhlů pohledu.

²⁷⁹ Takto bitvu u Borodina označuje KOVAŘÍK, Jiří: *Napoleonův voják: Jaký byl, jak žil a proč bojoval*. Brno, 2020, 362.

²⁸⁰ Text č. 57 rozebírám v kapitole 4.6.2. *Mír jako intermezzo*.

Napoleon se bez diskuze stal hrozbou Habsburské monarchie, a to nejen pro své úspěchy na válečném poli. I přes důslednou cenzuru totiž získával svými činy a vystupování uvnitř soustátí mnohé přívržence. A jeho obliba stále rostla - na tuto skutečnost odkazují četné narážky cílené na sympatizanty s Napoleonem obsažené také v kramářských tiscích. Od svého Italského tažení se tak postupně vypracoval na nejsilnějšího protivníka, kterému bylo dlouhou dobu nemožné čelit na bitevním poli. Cenzura tak bylo jediné pole, kde měla monarchie alespoň částečnou naději.

Situace se však postupně mění během Napoleonova tažení do Ruska v roce 1812. Bitva u Borodina znamenala zásadní zlom v koaličních válkách a výrazně otřásla Napoleonovým postavením. Právě k prohrám po 7. září 1812 se váží dva první tisky s napoleonskou tematikou, ač byly vydány až v následujícím roce. Oba spojuje výrazně ironický podtón a jejich hlavním účelem je snaha poškodit Napoleonovu reputaci. Hned první z tisků (69)²⁸¹ disponuje mimořádnou slovní i obsahovou kvalitou, podobně je to u většiny ostatních tisků spadajících do této kapitoly. V úvodu skladby se na scéně objevuje dlouhou dobu upozadovaná boží síla, mocnější než jakýkoliv panovník: „Neprospěla síla jeho, flinty, hrozné kusy, proti Bohu nic možného, jakž to nyní zkusí, pejcha neb jeho nádhernost jestiť zahanbená, po Bohu chtěl on sám býti osoba jediná ... Bůh bojoval jest s Francouzi, trestal jejich vůdce, dopustil na ně hlad, zimu, aby prachem nebyl, jeho rukou nejsvětější mnoho tisíc pobil.“ Po dlouhé době tak nahrazuje Bůh osobu císaře Františka, která dominovala ve starších skladbách. Domnívám se, že je to proto, že bylo obecně známo, že císař se na tažení nepodílí. Opakovaně se připomínají Napoleonovy negativní vlastnosti jako chybějící pokora, pýcha a arogance. Na tento krátký úvod navozuje hlavní pasáž, která popisuje souboj Napoleona a Alexandra a přirovnává jej ke hře v karty. Cíleně jsou zde do Napoleonových úst vkládány věty symbolizující vlastní prohru: „Dvacet let jsem pozorně hrál, tarok moje karty, naposledy jsem já ztratil pak i ty taroky, krále, páni se rozprchli, zisk nyní zůstal v ruce, nyní jsem já všecko prohrál, v tom dvanáctém roce ... naposledy již začínám jednatřicet hráti, by mohli hloupí Moškvane tu mou hru poznati, oni hráli až přespříliš moje kusy

²⁸¹ Nová píseň mládencům a pannám na světlo vydaná.

a servis, naposledy z mé armády nezůstalo nic.“ Celý tisk uzavírá moralizující skladba nutící čtenáře k přemýšlení: „Tak se stává velkým hráčům: nikdy dost nemají, naposledy o své vlastní sami přicházejí, kdo stojí o statek cizí, svého jest zproštěný, tak máme již příklad toho, ten rok v ruské zemi.“

Jak už jsme viděli v předchozích kapitolách, skladbu s náboženskými motivy doplňuje její světská paralela (70).²⁸² Objevuje se v ní literární postup typický pro většinu mladších materiálů. Jde o jakýsi návrat do minulých let, skrze které se propracováváme k aktuálním událostem. Zde nám autor připomíná chování francouzských vojáků v našich zemích během let 1805/1806, pokračuje pádem Berlína 27.10.1806 a postupně se dostává až k rozprášení francouzské armády v roce 1812. Cílem tisku je připomenout tyranské chování vojáků, rabujících a tyranizujících sedláky a rozjitřit emoce případných čtenářů. Zároveň jsou tyto události prokládány popisem negativních vlastností Napoleona. Francouzský císař je tak znovu představován jako pyšný, arogantní nezaboh. Na konci textu se nachází dvě sloky popisující tristní stav francouzské armády: „Nebohá francouzské roto, si zkažená v nic, jindás hovězí maso nechtívála jíst, teď máš hladu na vše strany, držka ti píská, nejčkom ti dobře šmakuje pečeně koňská. Nebozí vy Francouzové, zpomínate si, kde jsou vaše dobrá jídla a dobré časy, nenčkom jíte koňské maso a scíplý husy, zpomínáte, kde je pivo, víno rakouský.“ Poslední zarážející fakt: vezmeme-li v úvahu, že do roku 1812 byl Napoleon v tisku zmíněn dvakrát, zde se Napoleonovo jméno objevuje hned osmkrát. Tabu se tedy téměř ze dne na den vytratí.

K bouřlivému roku 1813 se váží ještě dva podobné materiály (71 a 72).²⁸³ Jde o relativně stručné skladby, obsahující obdobné prvky jako u předchozích dvou tisků. Napoleon, „mocný a bohatý pán“, byl pro svou chamtivost Bohem potrestán a v Rusku o vše přišel. Z pohledu Habsburské propagandy jsou však tisky zajímavé v jiných dvou věcech. Za prvé, velice volně je zde nakládáno s událostmi kolem bitvy u Drážďan 26.-27. srpna 1813. Skutečnost byla taková, že Napoleon zasadil koaliční armádě drtivý úder a u Drážďan zvítězil.²⁸⁴

²⁸² Nový marš pro obveselení mysle na světlo vydaný.

²⁸³ 71 – (Píseň) O Napoleonovi; 72 - Nová píseň o Bonapartovi všem milovníkům boje na světlo vydaná

²⁸⁴ Více o bitvách např.: KOVAŘÍK, Jiří: *Napoleonova tažení III. - Proti všem*. Praha, 2004, zhruba od s. 373-440.

Následně Francouzi vtáhli do Čech s úmyslem je dobýt, nicméně v bitvě u Chlumce na konci srpna 1813 byli koaliční armádou odraženi.²⁸⁵ V kramářských tiscích však není žádná zmínka o tom, že by se Napoleon dostal do Čech, ba co více, hovoří se dokonce o koaličním vítězství u Drážďan: „Tam v Tréznú v Saksích, tam tě nanovo napadla nová špekulace: Skrz Čechy na Prahu chtěl hnát svou armádu, náš slavný císař František dostal o tom zprávu, V rychlosti nemeškal a svoje slavný regimenty hned tam za ním poslal; velké patálie v Tréznú jsou měli, Pán Bůh jim dal požehnání, Francouzi prohráli,“ jinde pak „Rakouský císař se to dozvěděl, že mu Napolion chce pobrat zem, rakouský císař se rozhněval na Napoliona mašíroval. A když přimašíroval k Treznu, postavil armii svou do Logru ... že budou Francouzi pryč utikat, že je budou kranatýři píchat.“ Za druhé: na scéně se znovu zapojuje hrdinný císař, který bez ustání brání svoji zem.

Plných osm tisků se váže ke konci války, reagují na Napoleonovu abdikaci a jeho vysídlení na Elbu, co do námětu jsou si velice podobné. Z jednotlivých materiálů tak abstrahuji pouze informace, které mají přidanou hodnotu a jsou něčím zajímavé. Materiály jsem rozdělil do tří skupin: samostatně stojí text 73, následuje pět velice podobně vyznívajících tisků popisujících průběh koaličních válek (místy se vracejí až k událostem z let 1792), celou pasáž pak uzavírají dva texty, v nichž Napoleon přímo promlouvá.

Tisk (73)²⁸⁶ vybočuje z řady ostatních již svým názvem: Vejťah z Českých Vídeňských novin, od 21ho a 23ho dubna 1814 v píseň uvedený.²⁸⁷ Ačkoliv název odkazuje na Císařsko-královské povolené vídeňské noviny, obsah skladby zároveň koresponduje i s obsahem Císařských královských vlasteneckých novin.²⁸⁸ V textu samotném pak stojí: „nechcem ničeho zvětšovat, jenom jak v skutku jest v veškerých novinách zapsáno; chceš zvědět –

²⁸⁵ Tamtéž, s. 440-456.

²⁸⁶ Vejťah z Českých Vídeňských novin, od 21ho a 23ho dubna 1814 v píseň uvedený.

²⁸⁷ Odkazuje se na noviny vydávané na Vídeňské univerzitě Janem Nepomukem Norbertem Hromádkou, Císařsko-královské povolené Vídeňské noviny: *Cýsařské královské Wjdeňské noviny: 1814, 4. Jan. – 1. Okt.* Vídeň, 1814, s. 373-394.

Bliže: BEDNAŘÍK, Petr; JIRÁK, Jan; KÖPPLOVÁ, Barbara: *Dějiny českých médií: Od počátku do současnosti.* Praha, 2019, s. 75-77.

²⁸⁸ KRAMERIUS, Václav Matěj: *Vojenské zprávy z hlavního bytu Paříže dne 31ho března.* Krameriusovy císařské královské vlastenecké noviny, č. 17, 23.4.1814, s. 65 <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/PShowPageDoc.do?it=&id=1881120&picp=&idpi=2121879>

jak to jest.“ Odpověď na přesnou otázku geneze tisku je tedy nejasná. Přesto lze předpokládat, že byla skladba vytištěna na pokyn rakouské vlády. Ta chtěla co nejrychleji rozšířit informace o vítězství koaliční armády mezi co nejširší vrstvy obyvatelstva. Porovnáme-li cenu novin²⁸⁹ s cenou kramářských tisků,²⁹⁰ je jasné, že noviny si nemohl dovolit každý. Proto byly informace urychleně zpracovány a šířeny ve formě cenově výrazně dostupnějšího kramářského tisku. Uvedenou domněnku potvrzuje i kvalita tisku, která je výrazně horší než u jiných písní z tohoto období. Mimo to se v textu objevují také výrazné mystifikace: „Tu s tou největší radostí ty spojené vojska byly v Paříži vítány od franckého lidstva ... Když pak Bonapart uslyšel o svém odsouzení, teprve do sebe šel, zůstal omámený ... když se koruny odříkal, slze mu kapaly, neb chyby jeho nahlížel, jenž byly spáchaný.“ Černobílé vidění negativních vlastností Napoleona a kladných vlastností ostatních panovníků, především Františka, se poté prolíná celou skladbou.

Následující materiály (74 – 78) jsou koncipovány velice podobně. Všechny ve zkratce s různou intenzitou zmiňují historii koaličních válek – jejich počátek, Napoleonovy úspěchy, tragický vpád do Ruska, události let 1813, Napoleonovu deportaci na Elbu atp. Ačkoliv každý používá jiná slova, shodují se v několika zajímavých bodech. Všechny nezávisle zmiňují legendu, že byl Napoleon z Ruska zachráněn skupinou židovských obchodníků. Vzhledem k dobovému antisemitismu ani tato informace nevyznívá pro Napoleona příliš pozitivně. Druhý, daleko důležitější bod, se opět vztahuje k bitvě u Drážďan. I tady nalezneme informace o absolutním koaličním vítězství, i přestože skutečnost byla jiná. V některých věcech se však tisky přeci jen liší.

Ve skladbě (74)²⁹¹ zabírají poměrně velký prostor oslavné sloky, kde se jmenovitě děkuje císaři, jeho generálům, následně různým vojenským oddílům

²⁸⁹ Pololetní předplatné Hromádkových noviny v roce 1815 stálo 12 zlatých bez dosílání. http://www.ztichlaklika.cz/cache/12954571983189.upl_600_600.JPG; Pololetní předplatné Krameriových noviny pak 1 zlatý a 50 krejcarů bez dosílání. Samostatné číslo pak vycházelo na 17 krejcarů, přičemž vycházím z ceny uvedené na titulním listě vydání uvedeného v poznámce 286.

²⁹⁰ Cena kramářských tisků se pohybovala mezi 1 až 2 krejcarů. FABIÁNOVÁ, Jiřina: *Písničky veselé i truchlivé na světo vydané. Malé povídaní o kramářských tiscích uložených v muzeu Valašské Meziříčí*. Valašské Meziříčí, 2009, s. 3; VEČERKOVÁ, Eva: *Poslouchejte, mládenci a panny... aneb O české písni kramářské*. Brno 1995, str. 20.

²⁹¹ Příkladná píseň o životě Napoleona, kterak v světě, prv v veliké slávě, smutný konec vzal.

a konečně i cizím panovníkům. Nacházíme zde také umně zpracované exemplum: „Lakomci tohoto světa z něj si příklad můžou vzít, jenž po zlatě, stříbře, slávě dnem nocí chtějí toužit, třicet let šťastný byl, korunu, moc zemí dobyl, do roka všechno prohrál, korunu i zcepturn sám. Světská sláva není stálá, štěstí plýne jak voda, jako vítr tak se mění, vadne jak letní tráva.“ Daleko přínosnější je ovšem text (75),²⁹² na jehož konci nacházíme propagandou ovlivněnou část, která ironií útočí na sedlácké obdivovatele Napoleona: „Však mnozí sedláci jsou dost, na tebe čekali, že jim svobodu přineseš, to se domnívali; tys jim svobodu dal, na transport jezdit, seno, woves, hodně peněz, na cestu si vzít, mnohý sedlák na transport jel, nové boty jsi vzal, a než se domů navrátil, nártý s podešvů zedral; mnohý také přišel do škody o koně, podrtil kola nápravy, měli svobody hojně.“ Lehce úsměvně působí zmínka informovaného autora, který Napoleonovi přeje příjemný pobyt na Korsice, přestože všude jinde je uvedena Elba.

Podobně vyznívá píseň (76).²⁹³ Autor v ní důrazně připomíná plenění v roce 1805, pokračuje vpádem do Ruska a útekem Napoleona skrze židy, líčí lživé vítězství u Drážďan a končí vystěhováním Napoleona na Elbu. I zde výrazně zaznívá kritika Bonapartových podporovatelů stavěná do kontrastu s podporou rakouského císaře: „Bonaparta litujte, vy falešní proroci, chtěli jste ho mít za krále, četli jste mu štěstí stálé, již se vám zmát rozum váš, císař zůstane pán náš. Jemu poddaný budeme, jak otce poslouchejme, co mu patří, dejme jemu, co božího, dejme Bohu, a tak Bůh dobrotivý dá nám časy pokojný.“

Co do kvality je ze všech tří předchozích tisků nejpovedenější materiál (77).²⁹⁴ Nejdetailněji, avšak často lživě, pojednává o historii koaličních válek. Ve svých neuvěřitelných třiceti slokách se vrací až k popravě Ludvíka a oproti jiným přiznává (ačkoliv jen váhavě) habsburské porážky, což je v období jejího vydání raritní. Stejně tak pouze tady nacházíme zmínky o osvobození papeže, který byl Napoleonem několik let vězněn. Nezapomíná se v něm také na kritiku pronapoleonsky orientovaných písmáků. Právě tento tisk jsem chtěl původně

²⁹² Nová píseň o nynější vojně, od začátku až do nynější chvíle z novin vytažená a dohromady sepsaná.

²⁹³ Nová píseň z příběhu této vojny sepsaná.

²⁹⁴ Nová píseň, která se vojna francouzská v roce 1791 začala a jaký konec vzala, což se z písně lépe vyrozumí.

uvést v celém znění, nicméně pro jeho délku jsem tak neučinil. V poznámkách pro zájemce připínám odkaz s jeho plným zněním.²⁹⁵

Posledním materiál podávající retrospektivní pohled na válku, tentokrát však pouze k bitvě u Lipska, je tisk (78).²⁹⁶ Po důkladné úvaze jsem jej vybral jako jeden z nejreprezentativnějších, a uvádím ho proto v plném znění v kapitole 6.1.11. Obsahuje zajímavě podaný a poměrně pravdivý popis bitvy u Lipska, popisuje Napoleonův charakter, zmiňuje boží zásah, a obsahuje výrazné prvky propagandy.

Pasáž spojenou s rokem 1814 uzavírají dva prameny, ve kterých vystupuje a hovoří sám Napoleon. Jejich vyznění se tak výrazně liší od všech předchozích. První z nich (79)²⁹⁷ je monumentální skladba formována do podoby debaty mezi jednotlivými mocnáři, kteří si s Napoleonem vyrovnávají účty. Naprosto se odlišuje od všech ostatních textů uvedených v této práci a je mimořádně kvalitně zpracovaná. Také proto ji v přílohách rovněž uvádím v celém znění. Na konci je ještě uvedena zmínka: překladatel N. N., což může inklinovat k domněnce, že jde o překlad z německy psaného originálu. Druhý pramen (80)²⁹⁸ je rovněž unikátem. Napoleon v něm vede dialog s hrobníkem, který může přeneseně zosobňovat smrt, konec, či zánik. Napoleon si vyčítá přehnanou aroganci a pýchu, a přiznává se k tomu, že byl oslepen mocí a podceňoval moc Boží. Proto se studem odchází na místo „vedle staré dědiny.“ Nejpodstatnější jsou v textu dvě sloky, které zní: „Já již králem nechci býti, ani žádným císařem, v samotě spokojen býti, třebaš už byl žebrákem, tak se všechněm pyšným stane, když se neradí s Bohem. Poznal sem, ale již pozdě, hřích proti nejvyššímu, přál mně svět jak ráj rozkoše, chtěl sem být rovný jemu, svůj trůn musím opustiti, učít se bejt poddanu.“ Autor tak znovu přesvědčuje čtenáře a posluchače, že Napoleonovi pouze přálo štěstí a že Boží moc porazí jakéhokoliv protivníka. Napoleon zde oproti běžné praxi vystupuje jako muž,

²⁹⁵ http://www.spalicek.net/apps/index.php?recordId=KP_R_Hlava_2295.

²⁹⁶ Nová píseň z příběhu této vojny vytažená.

²⁹⁷ Jednání o pokoj potentátů s Napoleonem v Paříži dne 1. března 1814.

²⁹⁸ Píseň nová o Bonapartovi a o jeho smutném opuštění předešlé slávy.

který odvrhl svůj starý způsob života, pokořil se před Bohem, a hodlá poražen odejít do ústraní.²⁹⁹

Napoleonský okruh uzavírají tři skladby, dvě byly vydány po zániku stodenního císařství, poslední pak výrazně později. Text (81)³⁰⁰ je vlastně jen aktualizovanou verzí mladšího materiálu. Většina slok je v různé míře upravena, některé vynechány úplně, byla provedena pravopisná korekce a vybraná slova nahrazena umělečtějšími výrazy. Přesto je kvalita novějšího tisku výrazně horší. Skladby se navzájem liší pouze v závěrečné části. Tam, kde se ve starší verzi připravují aktéři na bitvu u Lipska, ve verzi mladší nacházíme pár chaotických poznámek o tom, že byl Napoleon v roce 1813 eskortován na Svatou Helenu, a teprve následně proběhla bitva u Drážďan. O Lipsku se pro jistotu autor vůbec nezmiňuje. Celkové vyznění textu napovídá, že byl vydán až po konci Napoleonských válek, kde již bylo přímé ohrožení zažehnáno a protinapoleonská propaganda již nebyla potřeba. Autor tak jen zpracoval senzační, dříve fungující námět, na kterém se snažil vydělat. Přebral dokonce i v tisících častokrát opakovanou nepravdu o koaličním vítězství u Drážďan.

Tisk (82)³⁰¹ jako jediný z použitých materiálů podává svědectví o stodenním císařství, byť z velké části nepřesné. Hned ve dvou úvodních slokách stojí: „Z ostrova Elby utek, hledal štěstí nový, nato byl od Španhela v krátkosti chycený, znovu na ostrov Malta byl jest odeslaný, opět z něho utekl k Neapolitánovi. Jemu svoje chytrosti jak mohl, vyjevil, tak Neapolitána do boje popudil. Jenom několik šest neděl držel tuto vojnu, přišel o své království i o svou korunu.“ Teprve po těchto událostech se Napoleon měl odebrat do Francie a donutit Ludvíka XVIII. opustit trůn.³⁰² Dále se dozvídáme o Napoleonově porážce koaličními vojsky a jeho zajetí anglickým vojskem. Zbylá část textu znovu, tentokrát nejdůrazněji, věnuje prostor útokům na sympatizanty

²⁹⁹ V MEREŽKOVSKIJ, Dmitrij Sergejevič: *Napoleon*. Praha, 1929, s. 399, prokládají Napoleonův životopis také memoáry. Na uvedené straně jsou mu do úst vložena podobná slova: „Budu zde žít jako venkovský soudce ... Císař je mrtev, já nejsem nic a nemyslím už na nic kromě maličkého ostrova. Nikdo mě nezajímá kromě mé rodiny, mého domečku, mých krav a mulů.“

³⁰⁰ Nová píseň o Bonapartovi.

³⁰¹ Píseň nová o svatém pokoji všem pro potěšení vydaná.

³⁰² Osobně jsem nedohledal žádné zmínky o Napoleonově chycení Španělskem, informace o Napoleonově pobytu u Neapolitána (Joachim Murat od r. 1806 neapolský král) jsou pak s jistotou nepravdivé.

s Napoleonem, kteří doufali v jeho návrat : „Bonaparta za krále jenom ste mít chtěli, jak židí Mesiáše, pororocví vám chybilo, z toho nic nebude, slavný cásař František vašim pánem bude.“ Vše tentokrát doplňuje výhružka „vy pokoutní proroci, ještě milost máte, jestli toho tlachání všeho zanecháte.“

Celou kapitolu uzavírá materiál (83),³⁰³ který přímo nesouvisí s vymezeným časovým obdobím. Jde o kramářský tisk z poloviny 19. století, kterým se snažím demonstrovat, jak rychle se obsah a vyznění námětů uvnitř těchto pramenů může měnit. Jeho součástí jsou dvě samostatné skladby. První z nich s úctou, a výjimečnou literární kvalitou popisuje skon Napoleonova rodu a posmrtné setkání Napoleona II. se svým otcem. Druhá poté souvisí s přemístěním Napoleonových ostatků zpátky do Francie v roce 1840 a nejvýstižněji demonstruje proměnu ve vnímání Napoleonovy osoby: „Jak časové se mění, zajde i všečen žel, již na Heleně není, Rek ten, jenž tam ležel, Císař tam odpočíval, již ho tam víc není, jenž pánem světa býval, tak časy se mění. Vlast ho zas povolala, leží u reku on: tak mu náhradu dala, jest jí Napoleon! Ta naděje neklame, že se dá smířit svět, a nežli se nadáme, zjeví se často hned. Tam v chrámě starých reků, tam vojín spočívá, tam vítěz toho věku, tiše odpočívá. Spočívaj činy jeho. Smrt všechno vyrovná v uzounkém lůžku jeho, svět před ním pokoj má! Co v světě někdy býval, dějepis obsáhlý; Jaké on štěstí míval, víme v tyto časy. Teď leží Cézar tiše, smířil ho smrti zvon; Jenž znepokojil chýše, jest zas Napoleon. A tak jen mírně pějme, o každém, jenž kdy žil, autrpnost s ním mívejme, třebas nepřítel byl.“

³⁰³ Dva nové zpěvy. První: Rodu hodina poslední (Tam v štěpnici v Šenbrunu). Druhý: Navrácení (Jak časové se mění).

4.9. Ostatní náměty

Během vytváření vzorku kramářských tisků jsem vyřadil desítky, možná stovky materiálů nejrůznějšího obsahu a odlišné kvality. Ty z nich, které obsahově i časově zapadaly do kontextu práce, nicméně se nedaly zahrnout do žádného z výše uvedených témat, a přesto v sobě obsahovaly zajímavé informace, zpracovávám v této kapitole. Pro jejich vzájemnou odlišnost zpracovávám texty individuálně. Ty nejzajímavější uvádím v kapitole 6 v plném znění.

Časově nejobtížněji zařaditelný je tisk (84),³⁰⁴ který byl vydán pravděpodobně po roce 1808.³⁰⁵ Již v dřívějších skladbách jsme z části naráželi na dobově rozšířený antisemitismus. Přestože během poslední třetiny 18. století docházelo napříč Evropou ke zlepšení postavení Židů, ať už v rámci Tolerančního patentu, Systemálního patentu, nebo v souvislosti s vývojem Francouzské revoluce a Napoleonských válek, patřili Židé k nejvíce ostrakizovaným skupinám. Právě Židům se věnuje následující skladba, která mohla být vytištěna kdykoliv během námi sledovaného období, jelikož zmínky umožňující bližší časové zařazení jsou velice neurčité. Jako jediná z celého vzorku v sobě kombinuje dva jazyky, češtinu a němčinu, přičemž oba jsou místy cíleně zkomolené. To jen podtrhuje veskrze negativně vyobrazené chování Židů během koaličních válek a má za cíl je zesměšnit. Hned v úvodní sloce je patrné ironické vyznění: „Ouvej, co nového, mein Herz bolestného, máme na Landwer jít, nechat čachru svého.“ Židé jsou zde dále stavěni do kontrastu ke křesťanské domobraně hrdě bránící naše země: „Rač bych chtěl umřít, než na ten Landwer jít, já na ten smradlavé prachu nemůžu ho cejtit.“ Poměrně velká část textu se dále zabývá židovským majetkem, ať už nacházíme zmínky o úplatcích, aby nemuseli do zeměbrany, či o tom, jak během války s Francií přišli o svůj majetek: „Pro ten francouzský pes, ten do kapsy mi vlez, já bych psál, aby fras dostal, kleich zejtra nebo dnes.“ Asi nejdůrazněji proti Židům vystupuje závěrečná část, kde se praví: „Šejecel nestejskej, rači jsi zavejskej, může jak

³⁰⁴ Nová píseň o židovských rekrutích.

³⁰⁵ Vycházím z kombinace dvou informací. Jednak je v textu zmíněn „francouzský pes“, jednak se poměrně často mluví o „Landwheru“, což pravděpodobně zkráceně označuje Böhemische Landwehr, tedy Českou zeměbranu fungující na našem území od roku 1808.

s křesťanů, z tebe voják býti hezkej. V zemi bud' šidíte, čachru se živíte, tak také naše zemi hájiti můžete.“

Ke zcela odlišnému typu kramářského tisku patří materiál (85),³⁰⁶ který podobně jako text 65 vychází bezprostředně z námětu přejatého z novin. Zaměřuje se na příběh papeže Pia VII., který byl mezi lety 1809-1814 držen jako Napoleonův zajatec, a byl vysvobozen až během vítězného tažení šesté koalice. Chvalozpěv k Bohu za papežovo osvobození se v textu prolíná s popisnými pasážemi ilustrujícími černobíle vývoj vzájemných sporů Napoleona a papeže. Hlava katolické církve vystupuje jako člověk, který nemohl „snést ty mnohé nepravosti, které Napoleon páchal a nechtěl svolovat: by naše víra byla zlehčená,“³⁰⁷ a proto byl francouzským císařem uvězněn. Čtenářům jsou odhalovány ukrutnosti a nespravedlnosti na papeži spáchané, stejně jako je seznamován s jeho osobnostními kvalitami a pevnou vírou. Pius VII. je prezentován jako „živoucí mučedník.“ Bonapartovi jsou dle konvencí přisuzovány pouze negativní vlastnosti: krutost, drzost a sobeckost. Vzhledem k tomu, že tisk pochází z pozdějších let, je závěrečná modlitba k Bohu doplněna o tradiční sloku chválicí skutky členů šesté koalice, především císaře Františka. Ten dokonce, jako správný křesťan: „ráčil naříditi, na den vysvobození, jeho papežské svátosti, v celé zemi modlení, nechal k vidění, sám potěšení, kterak by neměli plesati jeho dítky poslušný.“

Podobně jako v bezpočtu jiných pramenů, v pamětech, kronikách, novinách, obrazech i písních, nacházíme informace o manévrech a pobytu ruských vojsk na našem území během roku 1799 také v kramářských tiscích.³⁰⁸ Velice zajímavé poznatky vyplývají z materiálu (86).³⁰⁹ Přestože například

³⁰⁶ Nová píseň o navrácení Jeho svátosti papežské do Říma - z novin vytažená.

³⁰⁷ Autor tím má pravděpodobně na mysli události z roku 1808-1809, a sice obsazení papežského státu Napoleonem. Blíže se poměrně delikátním vztahem církve a Napoleona a pozadím celého konfliktu zabývá například článek: ANDERSON, Gordon; RAYAPEN, Lewis: *Napoleon and the Church*. In: *International Social Science Review*, č. 66, Winfield, 1991, s. 117-127.

³⁰⁸ Poměrně široká literatura k tématu působení ruských vojsk na našem území v roce 1799 je k nalezení ve článku: AMORTA, Čestmíra: *Ruští vojáci v památkách našeho lidu: příspěvek k historii průchodů Suvorovových vojsk naší vlastí v letech 1798—1800*. In: *Český lid*, 41, 1954, s. 221-232. Upozornil bych pouze na to, že článek respektuje dobové normy, což se projevuje v jeho vyznění.

³⁰⁹ Nový píseň ku pochvale hrdinských Rusů na světlo vydaná.

v pamětech známého písmáka Františka Josefa Vaváka,³¹⁰ se autor snaží o objektivní, poměrně detailní popisy, v uvedené skladbě fakta ustupují dominantní pozitivní propagandě. Negativní názory a předsudky vůči Rusům jsou podobně jako v jiných pramenech převážně nahrazeny obdivem, vřelostí a vděkem. Nejhůře pro Rusy vyznívá první sloka: „Strach se v radost obracuje, srdce plesá a tancuje bez všeho podvodu: jaké bylo mluvení o jejich zlém činění, jako by byli tyraní, strachování a lekání, darebné šplechtání,“ která však okamžitě přechází ve slova: „Člověk k člověku podobný, ještě mnohý víc než hodný, kde jej pozdravuje; před vojenským neb před městským, před bohatým i před sprostým svou hlavu skloňuje; lid jest to vinšovaný, nám od Boha poslaný, věřící a bohabojný, svému pánu stálý, věrný, hrdinský, bojovný.“ Dále se dočteme také o jejich divokém vzhledu a nezlomné víře. Ve druhé části již otěže přebírá Habsburská propaganda. Jelikož Rusové válčí také za habsburskou věc, posluchačům se doporučuje aby: „ať zástupce obživiti a s ním outrpnost míti, sou lide upřímný ... Upřímně s nimi jednejte, co žádají, milé dejte, neb to není darmo, skrz pomoc jejich vše dobré, laskavé časy pokojné.“ V jiné části skladby poté, co jsou připomenuty vojenské úspěchy v Itálii, nacházíme další, další důvody, proč se o blaho Rusů starat: „Kdožby tedy tak věrnému vojsku ctnému, upřímnému, měl falešný býti, neb ubohý mnoho zkusí, tolik set míl jíti musí nám k pomoci býti; od potu umáčený, od chůze ztrmácený, žádá občerstvený býti ... v lásce své je mějte, kadykoliv mašírujou, o co vás žádat budou, z upřímnosti dejte, ídlo, pití, i koně, neb za nás jdou do boje.“ Celá skladba se tak snaží o zmírnění případných nepokojů a negativních dopadů pobytu Ruského vojska na našem území a zároveň podporuje válečného ducha. Realita však byla taková, že mnohé obce nebyly vhodně zásobeny, zůstaly zadluženy a vyjedeny, a to napříč přislíbené podpoře.

Materiál (87)³¹¹ je přiřazená k ostatním pouze jako kuriozita. Jde o modlitbu podobného ražení, jako jsou tisky v kapitole 4.4., která byla dle uvedeného vročení vytištěna v roce 1813. Mluví se v ní o obléhání města Písku Francouzi a Bavyry, kteří byli rozprášeni Uherskou armádou. Vše se však

³¹⁰ SKOPEČ, Jindřich: *Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, Díl III.* V Praze, 1907.

³¹¹ Zaslíbená píseň píseckých obyvatelů k Panně Marii.

povedlo až za pomoci Panny Marie. Většinu textu tvoří modlitba K Bohu, modlitba za měšťany, potomky atp. Pro nás jsou ovšem zajímavé pouze dvě sloky: „Hněv božský krotila, skrz Ježíše syna, město šťastně obhájila, Francouze z něj vypudila, to osmého června ... Mor, hlad, vojnu odvrát', rač pokoj vyžádat, Čech a Uherskému králi, vojska mocnému císaři, zpívati vítězně.“ Dle historických faktů je patrné, že události v tisku popsané se vztahují k rokům 1741-1742,³¹² a námět byl, podobně jako některé uvedené informace, přepracován, aby vzbuzoval pocit aktuálnosti a lépe se prodával.

Předposlední zpracovaný kramářský tisk (88)³¹³ nese poměrně morbidní název: Píseň o smrti člověka. Se sledovaným obdobím ho spojuje velice málo, spadá sem pouze vročením. Ačkoliv mohl být text teoreticky zařazen do části: Bitevní vřava a podoby smrti, lépe zapadá do této kapitoly. Odlišuje se od ostatních totiž nejen svou kvalitou, nýbrž i absolutně rozdílným uchopením námětu. Objevuje se v něm personifikovaná smrt, připomínka Memento mori, která poukazuje na smrt člověka skrze metafory, nikoliv přímo jako většina zbylých kramářských tisků. Smrt zde stojí nad vším světským i duchovním a upozorňuje na pomíjivost lidského života. Právě tuto skladbu jsem vybral jako reprezentativní a v úplnosti ji uvádím v šesté kapitole.

Celou kapitolu uzavírá text (89).³¹⁴ Svým obsahem spadá jak do části Válka jako důvod k oslavám, tak do podkapitoly Mír jako intermezzo. Vzhledem k tomu, že kombinuje několik námětů, a navíc jsem jej do vzorku vybral dodatečně, rozhodl jsem se jej nakonec zařadit sem. Přestože se vročením odkazuje k roku 1807, pojednává o bitvě u Štoků uskutečněné 5. prosince 1805,³¹⁵ tedy okamžitě po Slavkově. Skladba oslavuje myslivecký pluk a jeho očekávaný návrat poté, co na hlavu a pouze s jedním padlým porazil Bavorsy. Jak je pro habsburskou propagandu typické, hořká prohra u Slavkova je téměř opomenuta, naopak nepodstatné vítězství oslavováno. Ba dokonce je jím vysvětlován odchod nepřátel ze země: „Skrz to rychlé přestrašení lid nepřátelský opustil bez větší zkázy hranice český, Češi Bohu pějící čest, že té vojny konec jest

³¹² Poměrně detailně líčí boje o Písek kniha MATZNERA, Jana: *Královské město Písek průvodce městem a okolím, jakož i dějiny jeho*. Písek, 1898, s. 129-135.

³¹³ Píseň o smrti člověka.

³¹⁴ Nová píseň o českých myslivcích.

³¹⁵ KOVÁŘÍK, Jiří: *Slavkov 1805: Napoleonův největší triumf*. Praha, 2013, s. 576-583.

a že nepřijde k zkažení více vesnic a měst.“ Druhou část textu poznovu tvoří méně zajímavé motivy užívané v ostatních kramářských tiscích opěvujících konec války: „Maryánka, ta má zase teď více zlosti, že ten její nejmilejší měl holek dosti, kdekoli jenom ležel, hned do hospody běžel, a jí ani jednou nepsal, u děvčat vězel. Já si z toho nic nedělám, jen když jest doma, na vojně musel být vesel s kamarádama, tam mohl dosti tancovat, hezké panny milovat, já mu to nebudu nikdy zde předhazovat.“

5. Závěr

Již na jedné z prvních stran této diplomové práce jsem použil větu: „všechno má svůj čas.“ Dovolím si se k ní vrátit, a trochu ji rozvést. Během posledních několika měsíců jsem svou diplomovou práci opakovaně konzultoval s různými lidmi. Nejednou mi bylo vytýkáno, že příliš odhaluji genezi práce a to, jakým způsobem se můj výzkum vyvíjel. Proč se k tomu tedy znovu vracím, a tentokrát na to cíleně poukazuji? Protože právě postupně odhalovaná zjištění, na některá z nich poukazuji i v některých kapitolách, vedla k provedeným zásahům do konceptu práce a dovedla mě až k její finální podobě. A to vše chtělo dlouhý čas.

Poslední dva roky pro mě byly v souvislosti se psaním práce roky plné slepých uliček. Ze spousty z nich jsem se musel dlouho vracet a hledat nové, efektivnější a smysluplnější cesty. Občas jsem se domníval, že jsem z cesty sešel úplně. Přesto mě tyto slepé uličky nakonec někam dovedly. Dovedly mě k zajímavým zjištěním, které v předkládané práci shrnuji. V neposlední řadě mi slepé uličky umožnily, abych mohl napříště s kramářskými tisky pracovat daleko účinnějším způsobem, což je pro mě osobně největším přínosem celé práce. I po dvou letech si totiž myslím, že jsem ve výzkumu problematiky kramářských tisků jako historického pramene stále jen na špičce ledovce. Věřím tomu, že v následujících letech jsem schopen z tohoto pomyslného „ledovce“ odkrýt výrazně větší část, a naplno odhalit plný potenciál kramářských tisků. Ať už budu pokračovat v jejich studiu v rámci dějin propagandy, zaměřím na jejich funkci v kontextu dějin každodennosti, či v nich naleznou další, nové impulzy, které mou práci zavedou zcela jiným směrem.

Už název: *Francouzská revoluce a Koaliční války (1789-1815) v zrcadle jazykově českých kramářských tisků* čtenáři napovídá, na co se text primárně soustředí, k jakému období se vztahuje, a co bude jeho náplní. Přesto však nezvládá zachytit celkovou podstatu mého snažení. Když zcela opomenou to, že časové ohraničení 1789-1815 je ryze orientační, jelikož jej opakovaně z různých důvodů překračuji, nemohu neupozornit na pro mě nejproblémovější slovo z celého názvu, za které jsem ovšem nenašel vhodnější ekvivalent. Tím slovem je *zrcadlo*. Zrcadlem se dle Slovníku spisovného jazyka českého rozumí něco,

co je „zvláštním způsobem upravená deska (nejč. skleněná), v kt. se odráží světlo, obraz.“³¹⁶ Zrcadlo také zpravidla odráží realitu, skutečnost, která se před ním odehrává. V mé práci fungují kramářské tisky jako určitý druh zrcadla. Neodrážejí však obecně známou historickou skutečnost, nýbrž ji výrazně a cíleně zkreslují. Tyto zkreslené obrazy zachycené v zrcadlech kramářských tisků mi umožnily dostat se „pod hladinu“ obecně známých faktů a ukázat, jak vágně mohlo být s událostmi Francouzské revoluce a Koaličních válek nakládáno v něčí prospěch.

Abych to vše byl schopen zachytit, stanovil jsem si v úvodu tři cíle, které jsem během výzkumu sledoval. Primární cíl byl spojen s analýzou vzorku pramenů a s následnou interpretací získaných poznatků. Jedná se o nejobsáhlejší a nejkompexnější cíl práce, kterému se plně věnuji v podkapitolách 4.2. až 4.9. V každé z nich odlišným způsobem sleduji, jak byly mezi lidmi za pomoci kramářských tisků předávány rozličné náměty. Důležité je upozornit, že co do kvality obsahu a zjištěných výsledků se mezi sebou podkapitoly výrazně liší. Některé z nich jsou výrazně analytické a interpretační, v dalších naopak převládají spíše popisné pasáže. Důvodem je rozdílná kvalita jednotlivých textů, ale i jejich vlastní přínos v rámci sledované oblasti.

Vzhledem ke způsobu analýzy a k tomu, že každému z více než devadesáti kramářských tisků věnuji pozornost, přičemž všechny texty obsahují alespoň drobnou informaci vhodnou zmínění, je nasnadě, že závěry zde uvedené musí být nutně výrazně zestručněné. Přestože se pokusím shrnout alespoň ty nejzajímavější poznatky z každé pasáže, doporučuji pro kompletní pochopení zjištěných informací bližší pročení celé kapitoly číslo čtyři. Všechny podkapitoly uvádím pod číselným označením a s jejich kompletním názvem označeným tučně.

4.2. Francouz jako nepřítel (a přítel?): Přestože jsem sem zařadil pouze osm materiálů, neznamená to, že v ostatních skladbách Francouz negativně vyobrazován není. V těchto skladbách ovšem motiv zcela dominuje.

³¹⁶ HAVRÁNEK, Bohuslav, a kol.: *Slovník spisovného jazyka českého*. Praha, 1997. Konkrétně čerpám z jeho digitalizované podoby dostupné pod <https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?db=ssjc>. (24.7.2020).

Většina skladeb, celkem pět z osmi, byla vydána během prvních let první koalice, kdy v zemi zjevně panovala v historii často opakovaná potřeba poškodit nepřítele také slovně a poštvat proti němu smýšlení lidu. To dokazuje hned několik tisků, přičemž velice zajímavým úkazem je jeden z těch nejstarších. V něm byly raněnovověké stereotypy uplatněné dříve vůči Turkům přejaty, a aplikovány na rebelující Francouze. I ve zbylých textech z prvního nalézáme obdobné motivy. Francouzi jsou vyobrazováni jako krutí, bezbožní pohani paktující se s ďáblem, neuznávající Bohem nastavený běh světa, a přinášející si do své země hlad a rabování. V pozdějších letech války se motivy postupně proměňují a negativní zobrazování Francouzů je nahrazeno jejich parodováním a ironizujícími pasážemi, které se stanou nově zavedeným stereotypem. Nejvíce patrné je to v jediné skladbě z tohoto okruhu vydané po r. 1800. Francouzi sice po bitvě u Slavkova vystupují jako pachatelé krutostí a rabování na moravském obyvatelstvu, nicméně tyto události jsou parodovány (situačně i jazykově), a jejich účelem je popudit čtenáře nejen vůči Francouzům, ale také proti jejich sympatizantům žijícím v Českých zemích. Strach a respekt nahrazuje výsměch a satira. I v této části, stejně jako jinde, nalézáme na opačné misce vah chválu na císaře a přání za zachování starého řádu, cíleně stavěné do kontrastu se zlem přicházejícím ze západu.

4.3. Francouz jako narušitel tradic a starého režimu: Při své práci jsem nabyl dojmu, že Ludvík XVI. musel pro úspěch revoluce zemřít dvakrát – jednou jako člověk, podruhé jako symbol. Je pravděpodobné, že bez popravy krále by starý režim zůstal v určité míře zachován, a mohl by být kdykoliv znovu nastolen. I Habsburská monarchie smrt Ludvíka XVI. použila jako symbol, nicméně si jej upravila po svém. Poprava panovníka vyznívá jako naprosté překročení všech pravidel a morálních zásad a zaslouží si naprosté opovrnutí, jelikož život „dobrého a laskavého“ panovníka je nedotknutelný. V žádném jiném okruhu nenajdeme texty, které by vzájemně vyznívaly podobně v takové míře, jako je to u čtyřech materiálů s námětem popravy královské rodiny. Ve všech nalézáme motivy nevinnosti krále a královny, velice často jsou stylizováni do role obětního beránka. Vyzdvihovány jsou pouze kladné vlastnosti a naprostá bezchybnost panovnického páru. Zvláštní důraz se klade na jejich vřelý a otevřený vztah k prostému lidu. Do kontrastu jsou kladeny negativní vlastnosti

revolucionářů, za účelem je poškodit. Pro tisky tohoto okruhu je typická ještě jedna věc: oproti většině zbylých materiálů se snaží zachytit i ty nejmenší detaily během posledních dnů Ludvíka XVI. a Marie Antoinetty. Přestože jsou detaily mnohdy skutečně pravdivé, skladba je primárně využívá ve svůj prospěch, a ke zvýšení celkové věrohodnosti. Vzhledem k situaci s cenzurními nařízeními a tím, do jaké míry byly zprávy o životě královského páru distribuovány mezi lid, se také domnívám, že se autoři tisků o život krále a královny příliš nezajímali. Teprve v souvislosti s jejich odsouzením a popravou zájem o jejich osudy výrazně rostl, což opět dobře zachycují použité grafy.

4.4. Válka a podoby víry: Část spojená s vírou má v práci specifickou funkci. Vzhledem k tomu, že se jedná povětšinou o výrazně lyricky laděné skladby, lze v nich vysledovat propagandu v daleko menší míře, přesto některé texty přinášejí zajímavá zjištění. Jde o první okruh objevující se napříč celým sledovaným obdobím a je rovněž poměrně bohatě zastoupen. Podkapitulu jsem rozčlenil do několika oblastí, nejobsáhlejší z nich jsem pojmenoval modlitby. Více než kdekoliv jinde zde nahlížíme do fungování instituce kramářských tisků – patrně jsou doklady o recyklaci náboženských motivů z dřívější doby. Většina materiálů užívá navíc téměř totožné motivy, které jsou platné i pro další katolicky orientovanou náboženskou literaturu. Některé zajímavější, či raritně užití motivy v textu rozvádím. Teprve v písních z pozdější doby (nejdříve od války druhé koalice) se k tradičním náboženským motivům přidávají motivy nové, jakými jsou vlastenectví, legitimizace válečného konfliktu atp. Zhruba v této době se v tiscích pozvolna objevují také záblesky státní propagandy.

Druhá oblast se soustředí na mariánské zázraky vztahující se k bitvám. Přestože sem patří pouze dva prameny, náznaky propagandy jsou zde výraznější než v celé předchozí oblasti. Jednak nám dokládají tradiční habsburské chápání Panny Marie jako hlavní svaté, jednak podporují za pomoci senzačních motivů morálku a víru případných rekrutů, kteří se při zachování pevné víry a dobrých mravů mohou na ochranu svaté spolehnout.

Poslední oblast poté tvoří materiály spojené s bitvou u Slavkova, která zanechala v lidech zdaleka nejhlubší šrámy. Právě srovnání textů z této oblasti s těmi staršími se zdá být na podkapitole vůbec nejzajímavější. Dochází totiž

k výraznému posunu vnímání Boží moci a Bůh milosrdný se mění v Boha trestajícího. V textu se poprvé objevují zmínky, že neštěstí, hlad a drahotu na lid seslal Bůh, jelikož mu s hříšníky došla trpělivost. Poměrně často nalzáme vysvětlení příčiny války: tou samozřejmě není světský rozmar ani politické třenice, ale dle autorů ji seslal na České země Bůh, jelikož obyvatelé opakovaně hřeší. Přestože v pramenech bychom našli další rozdíly, uvedu zde poslední příklad, spojený konkrétně s mariánským zázrakem: v textech sv. Marie už nezachraňuje před smrtí na bitevním poli, nicméně před smrtí zapříčiněnou všudypřítomným hladem a chudobou. Změna chápání a životních priorit během rostoucí délky válečných konfliktů je v pramenech očividná.

4.5. Válka jako důvod k oslavám: Pokud se o některé z pasáží práce dá tvrdit, že je doslova protkána propagandou, je to právě tato. Kde jinde se lze lépe pozitivně zviditelnit než na pozadí vlastních vítězství. Ať už jsou to vítězství skutečná, nebo domnělá. V této podkapitole se zabývám především prameny oslavujícími skutečné, či fiktivní úspěchy rakouských generálů: Dagoberta Sigmunda von Wurmsera, Johanna Petra Beaulieu, Karla Ludvíka Rakousko-Těšínského a Karla I. Filipa ze Schwarzenbergu. Mimo to se podkapitola zabývá i kramářskými písněmi spojenými s postavami panovníků. Dvě oslavné skladby se vztahují výhradně k osobě Leopolda II., a přestože se přímo nevztahují k válečným konfliktům, ilustrují, jakým způsobem byla nižší a střední vrstva obyvatelstva připravována na příchod nového panovníka, jakým způsobem k němu byly mezi řádky budovány sympatie, a konečně jakým způsobem měly reagovat na jeho odchod. Jde o mimořádně povedené kramářské tisky, které svou jazykovou kvalitou i aplikovanými myšlenkami vysoce vybočují z běžného standardu.

Zbylé materiály se věnují již jmenovaným neohroženým habsburským generálům. Zpravidla kladou důraz na úspěchy „skvěle fungující“ armády, kterou vedou zkušené generálové obvykle stylizovaní do role otců. Nikde v textu se ovšem nehovoří o tom, že po dílčích opěvovaných vítězstvích brzy následovaly hořké porážky. Tato politika měla znevážit skutečné francouzské úspěchy a posílit morálku habsburského vojska, a to častokrát i za cenu lži. Nejopěvovanějším generálem byl Karel Ludvík Rakousko-Těšínský, který se

stal skutečnou dobovou ikonou. Na příkladu jeho životního příběhu můžeme demonstrovat, do jaké míry byly kramářské tisky tohoto typu ovlivněny habsburskou propagandou: máme dochovaný materiál oslavující Karlovo vítězství u Aspernu a Esslingenu. Ano, jednalo se sice o významnou bitvu, ve které byl poprvé na půdě Evropy poražen Napoleon, nicméně již za měsíc a půl byl Karel v bitvě u Wagramu drtivě poražen, načež se vzdal všech svých úřadů a odstoupil do pozadí. O Wagramu však nezpravuje ani jedna z dochovaných skladeb. Vzpomínky na slavné generály byly v kramářských písních živé i po koaličních válkách. Jako doklad poslouží dvojice tisků vztahujících se k příběhu Karla I. Filipa ze Schwarzenberga. V těch se opětovně setkáváme s přikrášlováním obrazu života habsburského hrdiny, rovněž se v nich znovu vrací do popředí motiv šlechtice jako důvěrného přítele prostého lidu.

Předkládaná zjištěná a důsledná, místy lživá propaganda, nejsou nikterak překvapivým faktorem. Zvážíme-li skutečný průběh koaličních válek, rozhodně se nedá říct, že by se monarchii ve válečných taženích právě dařilo. Tento evidentní nepříznivý fakt se tedy logicky snažila zvrátit, a jakýmkoliv způsobem se snažila o podporu morálky uvnitř celého soustátí.

4.6. Válka a život – od verbování po mír: Přestože jsem podkapitolu rozdělil na další dva samostatné oddíly, oba společně obsahují téměř jednu třetinu všech použitých skladeb, v tomto shrnutí to není potřeba. První část se soustředí na verbování nových odvedenců, které se během sledovaného období výrazně proměňovalo. Z toho důvodu uvádím hned ze začátku odkazy na díla, která se teoretickým uchopením změn verbovacího systému zabývají v daleko větší míře. Já osobně se pak blíže soustředím na zachycení uskutečněných proměn přímo v uvedených tiscích. Zjistil jsem, že habsburská propaganda používala napříč celým obdobím několik hlavních motivů, které v případě potřeby kombinovala a aktualizovala. Prvním motivem byl explicitní popud ke vstupu do války, apelující na přirozenou povinnost bojovat za blaho Habsburské monarchie a klidně za něj i zemřít. Druhým, zajímavějším motivem, byla vysoká míra idealizace vojenského života, který rekrutům sliboval ženy, bohatství, či slávu, a který je typický zvláště pro druhou polovinu koaličních válek. Nejmladším motivem je pak důraz na národní zájem.

Kromě těchto motivů jsem pečlivým výzkumem vysledoval i další zajímavá fakta, z nichž zde uvádím pouze některá. Je například zajímavé sledovat, že texty pocházející především z války první koalice válku otevřeně popisují jako něco nepřírozeného a strašného. Jako něco, co přináší jistou smrt. Tyto popisy v pozdějších konfliktech nacházíme ve stále menší míře. Dalším příkladem může být v materiálech poměrně často zachycený důraz na správné loučení s rodiči, milou, či přáteli, které zpravidla bývá doplněno omluvami a snahami o urovnání pozemských sporů. Lze z toho vyvodit, že mezi lidmi stále přetrvávala středověká tradice tzv. „dobré smrti.“ Posledním příkladem může být proměna zobrazování instituce války zhruba od poloviny koaličních válek. Válka se postupně stává místem, které je nejlepší možnou alternativou poddanského života, nevysychajícím zdrojem děvčat, či místem budoucím nezaměnitelnou a nasmazatelnou osobní „image“.

Druhý oddíl se soustředí na relativně krátká údobí klidu zbraní a zastupuje jej výrazně méně pramenů. Habsburská monarchie, později Rakouské císařství, se účastnilo většiny koaličních válek a bylo zpravidla tou stranou, která byla nucena žádat o mír. Přestože monarchie opakovaně prohrávala, skladby z mírových let překypují optimismem a radostí. Rozhodně k tomu přispěla i skutečnost, že si autoři písní opětovně upravili skutečnost způsobem vlastním státní propagandě. Jsme tedy například svědky toho, jak po drtivé prohře monarchie po první koaliční válce, vyjde tisk, který hovoří o Francii poražené nezměrnou Boží mocí. V tomto kontextu se hodí připomenout tvrzení uvedená v části zabývající se Válkou a proměnami víry: ze všech pramenů obsažených v tomto souboru jsme pouze jedinkrát svědky toho, že válečný konflikt ukončil Bůh. Napříště rozhodují o válce a míru především lidé. Jiným zajímavým příkladem může být další sonda směřující spíše do dějin každodennosti než do dějin propagandy. Hned několik tisků vydaných v mírovém období dokládá, jak mimořádnou událostí v lidském životě byl návrat vojáků z války. Přestože jsou texty koncipovány jako humorné rýmovačky, mezi řádky jasně vyplývá, jak výrazný zásah znamenala válka do chodu běžného života. Každý z těchto materiálů navíc přináší lehce odlišné informace, takže lze sledovat toto dění z různých úhlů pohledu.

4.7. Bitva jako ústřední námět: Podobně jako většina zbylých podkapitol má i tato část vlastní specifika. Vesměs všechny v ní zahrnuté kramářských tisky v sobě obsahují výrazné námětové přesahy do jiných podkapitol, za určitých okolností by se tedy tato podkapitola dala bezezbytku rozpustit mezi ty ostatní. Velice těžké v ní bylo rovněž vysledovat stopy propagandy, ač se to nakonec podařilo. Přesto jsem se rozhodl ji v práci nakonec zachovat, a to především proto, že ke zbylým osmi námětům přidává jeden zcela nový. Tím námětem je bitva, která je v použitých materiálech zobrazena různými způsoby. Jsme svědky popisu krutých zranění, lidské bezradnosti, či několika různých zpodobnění smrti. Na druhé straně můžeme číst o radosti z vítězství, o ceně lidské oběti, či například o všeobecné úctě k životu. Zařazené texty spojují ještě další dva prvky, které stojí za zmínku. Jedním z nich je přehnaný důraz na detaily. V tiscích jsou až do krutosti popsány morbidní výjevy z bitevního pole. Tím druhým je fakt, že naprostá většina materiálů se váže pouze ke třem obdobím. Jde o roky 1792/1793, 1805 a 1809, které spojuje jeden společný jmenovatel – významné bitvy koaličních válek, jejichž výsledkem byly rozsáhlé ztráty na životech.

Vzhledem k zaměření práce na sledování válečné propagandy je na místě upozornit na poznatek, že ze všech jedenácti pramenů pouze jediný staví do záporné role habsburského vojáka. Pouze v jediném tisku je habsburský voják aktér páchající krutost na Francouzi, ve všech ostatních případech je situace zcela opačná. Tato nepříliš konkrétně zaměřená kapitola vydala ještě jedno svědectví, většina materiálů se podobá více, než je v jiných kapitolách běžné. Jako by se tento typ tisků vydával v daleko menší míře a staré texty se stávaly nejen inspirací, ale mnohdy dokonce předlohou pro texty mladší. Přímo v podkapitole se zabývám jedním extrémním příkladem, který autor přejal původní verzi pramene, a citelně ovlivnil jeho vyznění tak, aby korespondovalo s dobovou normou. Původní skladba se soustředila na možné skutečné pocity vojáka po bitvě, její novější, ovlivněná verze, zmírňuje ostré, negativní stránky bitvy, a to za účelem popularizace války.

4.8. Napoleon Bonaparte: Žádná z podkapitol, snad na jedinou výjimku, kterou je: *Válka jako důvod k oslavám*, v sobě neobsahuje takové

množství důkazů usvědčující státní aparát z ovlivňování kramářských písní, jako nacházíme v této části. Mimo stručnou zmínku v podkapitole *Kramářské tisky jako nástroj propagandy* neexistuje v práci místo, kde bychom mohli s jistotou tvrdit, že byly materiály ovlivněny propagandou, aniž by byla přímo obsažena v textu. Pouze v této podkapitole máme doloženo, že kramářské tisky ovlivňovala propaganda a s ní spojená cenzura i tím, že se k některému z námětů nemohly vyjadřovat. K Napoleonovi se váže celkem 15 tisků s tím, že všechny byly vydáno po 7. září 1812. Ojedinele sice nacházíme zmínky, že Napoleon existoval už dříve, před rokem 1813 mu však není věnován ani jedna kramářská píseň. Napoleon byl očividně pro Habsburské soustátí hrozbou, kterou nebylo radno dráždit. Vzhledem k tomu, že nebylo možné Napoleona porazit na bitevním poli, byla cenzura jediným polem, kde měla monarchie alespoň částečnou naději. Státní cenzura a případná autocenzura autorů tedy měla přispět k tomu, aby byla tato hrozba z povědomí co nejširšího počtu lidí zcela vymazána. A zatímco se pracovalo na tabuizaci jména Napoleon, ostatními povolenými náměty se bojovalo proti jeho případným přívržencům.³¹⁷

To se však zlomovým rokem 1813 mění a z naprosté nuly jsme během dvou let na více než deseti kramářských tiscích. Podobně jako v části: *Francouz jako nepřítel (a přítel?)* nenacházíme v tomto pozdním období žádnou skladbu, která by z Napoleona dělala hrozivého nepřítele. Obsah všech skladeb je ironický, výsměšný, a jeho hlavním smyslem je ještě více podlomit Napoleonu ztracenou reputaci. Na scénu se v tomto spojení po delší odmlce vrací i motiv upozadované Boží síly. Další drobný, přesto zábavný postřeh, nám může doložit naprostý obrat ve státní propagandě: zatímco jméno Napoleon je během koaličních válek v textu zmíněno pouze dvakrát, hned v jedné z prvních skladeb se objevuje hned osmkrát. Jako by státem aplikované tabu zaniklo ze dne na den.

Habsburská monarchie v tomto typu písní ve svůj prospěch nasadí všechny zbraně, které používala během celého trvání koaličních válek. Opět nalézáme případy, kdy jsou prohrané bitvy prezentovány jako drtivá vítězství, znovu se v textu objevují až zbytečné detaily snažící se vzbudit zdání zaručené pravdivosti, k pošpinění Napoleona je dokonce opakovaně využita legenda, ve

³¹⁷ Narážky na sympatizanty s Napoleonskou Francií nalézáme v několika námětových okruzích současně.

kteří figurují jako Napoleonovi zachránci z Ruska Židé. Mohl bych přednášet ještě další zjištění, nicméně ta detailně rozvádím v příslušné kapitole. Uvedu však ještě poslední, které období Napoleonova pádu využívá jiným způsobem. V drtivé většině tisků nalézáme sloky oslavující všechny, kteří se na Napoleonově pádu podíleli. Nejvíce je opěvován milovaný otec lidu František I., následují další vládcí státu koalice v čele s ruským Carem, poté je skládán hold habsburským generálům, v jedné ze skladeb nalézáme dokonce hold a díky vzdány obyčejným oddílům. Na slabosti Napoleona se tak mohlo opakovaně přiživovat tolikrát pokořené Rakouské císařství.

4.9. Ostatní náměty: Poslední podkapitola, v níž se věnuji analýze a interpretaci kramářských tisků, stojí absolutně mimo všechny ostatní. Obsahuje několik materiálů, které společně naprosto nesouvisí, přesto jsou zajímavými sondami doplňující portfolio vydávaných tisků. Nalézáme zde materiál, jehož hlavním námětem je dobově živý antisemitismus, text oslavující návrat Pia VII. z Napoleonova područí do Říma, který rovněž popisuje události spojené s papežovým zjetím, či skladba zapadající do souboru pouze vročením, kterou jsem se rozhodl použít pro její výjimečnou kvalitu, a ve které vystupuje personifikovaná smrt vysmívající se smrtelnosti člověka.

Komentářem ke kapitole **4.9. Ostatní náměty** jsem přiblížil nejpodstatnější závěry zjištěné při sledování primárního cíle. Ve zbytku závěrečné kapitoly se soustředím na výsledky zbylých dvou cílů, které jsem si v úvodu nastavil, a o celkové závěrečné shrnutí.

Druhý, sekundární cíl, směřoval ke statistickému zpracování zajištěných dat. Tomuto úkolu jsem věnoval celou třetí kapitolu, kde zjištěná data zpracovávám za pomoci tři komentovaných grafů. V prvním sleduji kvantitativní zastoupení tisků u každého z dominantních námětových okruhů, ve druhém pak distribuci skladeb mezi jednotlivými roky zvoleného období, ve třetím, nejdůležitějším grafu, oba předchozí grafy pro přehlednost kombinuji. Zjištěná fakta jsou mimořádně přínosná.

Z grafu č. 1 je zřejmé, že ve vytyčeném období byly nejvíce populární kramářské písně s námětem verbování, následované v těsném závěsu texty věnujícími se Napoleonovi. Oba okruhy jsou doslova protkány propagandou –

první okruh měl dopomoci k neutuchajícímu přílivu nových rekrutů do armády, druhý se soustředil na dvě oblasti: jednak měl v publiku vzbudit nevráživost vůči úhlavnímu obávanému habsburskému nepříteli, jednak potlačit pod povrchem bublající názory podporovatelů revolučních myšlenek. Třetím nejpočetněji zastoupeným okruhem jsou poté materiály spojené s proměnami víry. Přestože tento námět neobsahuje zdaleka tolik propagandou ovlivněných tisků, vysvětlují si bohaté početné zastoupení dlouhodobou fungující tradicí nábožensky orientovaných kramářských tisků.

Poslední námět zastoupený více než 10 materiály: *Bitva jako ústřední námět*, se od předchozích třech lehce liší. Kombinuje v sobě prameny, které by se teoreticky daly bezesbytku zařadit do jiných okruhů. Přesto jsem z nich nakonec vytvořil samostatnou kapitolu. Nikoliv pro rozdílné přesahy do jiných částí, ale proto, co texty navzájem spojuje. Tímto spojujícím faktorem je popis bitvy, která je nám líčená z různých úhlů. Skladby tak mohou simulovat jistý exkurz do dějin každodennosti, a umožnit tak náhled na bitevní vřavu způsobem, jakým mohla být vnímána na přelomu 18. a 19. století.

Osm zástupců nalézáme ještě v dalších dvou námětech: *Francouz jako nepřítel (a přítel?)* a *Válka jako důvod k oslavám*. V obou mimořádně silně zaznívá státní propaganda. Objevují se zde skladby, které jsem vybral za zdaleka nejreprezentativnější ukázky státní propagandy napříč celým vzorkem. Konkrétní závěry získané z obou podkapitoly rozebírám dále v samostatném odstavci. Zvláštní postavení mají poté zbylé tři okruhy, které jsou zastoupeny v menší míře. Ze všech tří nejvíce textů obsahuje námět *Válka a život – Mír*, který vesměs pozitivně (jsou zde však výjimky) oslavuje příchod mírového období a přináší čtenářům radost a naději. Zcela mimo zbylé materiály stojí ty zařazené do *Ostatních*, které, přestože je každý zvlášť přínosem, nepřináší žádný přínos nahlíženy jako celek. Nejméně zastoupená je poté část vztahující se k popravě královské rodiny. Přestože obsahuje pouze 4 skladby, přikládám ji mimořádný význam. Už jen proto, že se na rozdíl od zbylých okruhů materiály vztahují pouze k jednomu velice úzce zaměřenému námětu, a navíc jsou soustředěny pouze do jediného roku. Tisky navíc oplývají mimořádným

rozsahem a výbornou kvalitou, přičemž je na nich patrné i výrazné působení propagandy.

Druhý graf demonstruje orientační počty vydaných kramářských tisků v jednotlivých letech, a to i s přesahy nad rámec sledovaného období. Velice dobře tak lze sledovat vliv politických, sociálních a dalších změn, které se odehrávaly během koaličních válek, a to nejen přímo během válečných konfliktů, ale také mimo ně. Přestože závěry zjištěné z grafu jsou mimořádně cenné, jejich skutečná hodnota nejvíce vyplyne napovrch až v grafu posledním. Graf č. 3 totiž přebírá spodní časovou osu i počty vydaných tisků, jednotlivé sloupce však doplňuje o informaci o jejich dominantním námětu a jednotlivé náměty navíc barevně odlišuje. Tato úprava přináší několik klíčových poznatků, z nichž zde uvedu jen ty nejzajímavější.

1. Námět verbování se opakovaně objevuje napříč téměř všemi koaličními válkami a jeho zpracování se v čase příliš nemění. Někoho může překvapit, že materiály s touto tematikou se objevují i v období míru. Vysvětlení je nasnadě: v souvislosti s válečnými ztrátami a poměrně radikálními válečnými reformami, které byly mezi roky 1789-1815 aplikovány, bylo neustále a opakovaně žádoucí nabírat nové rekruty. Také proto byly písňe idealizující vojenský život a slibující lepší zítřky užívány ze všech námětů nejčastěji. 2. Jeden z nejzajímavějších výsledků práce se vztahuje k okruhu Napoleon Bonaparte. Přestože se jedná o druhý nejpočetněji zastoupený okruh, sledovaný graf prozradí, že všechny texty byly vydány až po neúspěších v Napoleonově ruské kampani. V kapitole 4.8. *Napoleon Bonaparte* o tom hovořím více. 3. Prameny spojené s vírou se objevují ve zvýšené míře pouze ve dvou etapách, konkrétně v první a ve třetí koaliční válce. Je přínosné zaměřit se na detaily tisků z těchto období, protože jejich vzájemné vyznění se diametrálně odlišuje. 4. Nejvíce tisků budujících v českém lidu nenávisť vůči Francouzům se objevuje hned z kraje koaličních válek. V následných letech se tento námět téměř úplně vytrácí a bývá nahrazován jinými typy textů. Jako kdyby společně s rostoucí délkou války upadala snaha o vytváření negativních stereotypů, jelikož ty se již utvořily samy. 5. Námětový okruh *Bitva jako ústřední námět* je specifický tím, že obsahuje texty téměř výlučně materiály z let 1792, 1805 a 1809. Jedná se o

roky, během kterých se udály zásadní střetnutí jednotlivých koaličních válek. Tato střetnutí byla významná svou krutostí, ztrátami na životech, a celkovým dopadem na průběh válek. Očividně tak panovala potřeba se k takovýmto událostem vyjádřit. Přestože lze z grafů vyčíst další informace, blíže o nich píšu přímo v příslušné kapitole.

Úkolem terciálního cíle bylo usouvztažnit získané poznatky se skutečnou historickou realitou. Bez jeho sledování by třetí a čtvrtá kapitola nikdy nemohla vydat předkládané informace v takovém rozsahu. Terciální cíl jsem naplňoval dvěma způsoby: 1. Tam, kde to byla potřeba, byly do textu vkládány bližší informace o historických událostech, bitvách, historických osobnostech, či jiných souvislostech, vždy s odkazy na případnou sekundární literaturu. Jak jsem deklamoval v úvodu, zdaleka se nejedná o všechny události let 1789-1815, které by byly hodny zaznamenání. Jsem si také vědom, že uvedené informace jsou velice povrchní a bez bližších detailů, nicméně mé práci přesto dostačují. Díky seznámení se s historickým pozadím bylo možno daleko snadněji vysvětlit data, a změny zachycené v grafech. Stejně tak byly historické konsekvence opakovaně využívány během celé 4. kapitoly, kde díky nim vytanuly na povrch různé dezinterpretace, zámlky, často cíleně překrucované pravdy, a další věci. Uvedu jeden příklady za všechny: pouze díky znalosti historie jsme schopni pochopit, proč se nárůst protinapoleonsky orientovaných skladeb datuje až k roku 1813. V předchozím roce Napoleon po několikaletých úspěších ztratil většinu ze své armády, a poprvé se stal výrazně zranitelnějším. Společně s tímto faktem také definitivně padl mýtus o jeho neporazitelnosti, čehož habsburská propaganda urychleně využila, a z Napoleona se okamžitě stal terč ironizujících písní.

2. Celou práci jsem proložil ryze teoretickými kapitolami, které ji v podstatných ohledech doplňují. Poměrně rozsáhlý prostor jsem věnoval kapitole číslo dvě, a to přesto, že obsahuje nejméně inovativních myšlenek. Její smysl v této práci však skvěle vystihuje věta, kterou jsem použil na s. 14: „Teprve po seznámení s fungováním „instituce“ kramářských písní si totiž lze zcela uvědomit vliv těchto levných, nekvalitních textů na společnost dané doby.“ Přestože se teoretické pasáže objevují i v dalších podkapitolách, klíčovou roli

hrají ještě v jedné části práce. Podkapitoly 4.1.1. až 4.1.3. rozpracovávají to, co jsem již označil jako červenou nit mé diplomové práce. Obecně seznamují s definicí termínu propaganda, její historií, i těmi, kdo se propagandou v rámci sledovaného období již zabýval.

Výrazně přínosnější jsou však až části 4.1.2 *Kramářský tisk jako nástroj propagandy* a 4.1.3. *Kramářské tisky, vládní nařízení a cenzura*. V první z těchto podkapitol nejprve zaznamenávám své domněnky, které mě vedly k úvahám o kramářském tisku jako nástroji propagandy. Vypozoroval jsem, že přes složitou státní situaci, válečné konflikty, ale i přes převrtné reformy žádný z textů nevyznívá protivládně, ba naopak je v materiálech patrná snaha o pozvednutí loajality poddaných vůči monarchii. Zároveň mi došlo, že je možné, že Habsburská monarchie si uvědomovala sílu tisků teprve postupně. Srovnáme-li délku trvání konfliktu, složení námětů a počet vydaných skladeb, je patrné, že již od války třetí koalice reagovaly texty na události rychleji a ve větší míře. To se znovu potvrzuje i v roce 1809. Vše nasvědčuje tomu, že pokud by konflikt trval déle, počet vydaných tisků by výrazně stoupl tak, jak se to ukazuje v letech 1813-1814. Tyto osobní postřehy následně obhajuji, a na příkladech dokládám, že kramářské tisky skutečně měly fungovat jako nástroj státní propagandy. Potvrzuji to jednak zjištěním, že státní aparát si byl výrazně vědom síly veřejného mínění a vědomě s ním kalkuloval, jednak to demonstruji na dvou ukázkových příkladech, které se na rozdíl od těch zbylých věnují více tomu, co texty neříkají, než tomu, co je v nich obsaženo.

Co do informací nejbohatší je poslední teoretická část zabývající se církevní, v daleko větší míře však státní cenzurou, která je s kramářskými písněmi navždy nesmazatelně spojena. I zde se zabývám obecnou charakteristikou cenzury a stručnou exkurzí do její historie, přičemž na pozadí změn stále sleduji vztah cenzury a kramářských tisků. Přestože zmiňuji některé starší cenzurní zásahy, hlavní část mého zájmu spadá až do období od r. 1780. Do 80. let 18. století jsou kladeny výrazné liberální změny, které měly nezanedbatelný vliv na podobu trhu s tištěnou produkcí. Přestože v důsledku cenzurních patentů nedošlo k úplnému zrušení cenzury, bylo uvolnění tak výrazné, že bylo vydáno více tisků než v předchozích 80. letech. Tyto změny

ovšem měly minimální vliv na fungování obchodní sítě kramářských tisků, proto máme i v tomto na dlouhou dobu nejliberálnějším období doloženo opakované porušování cenzurních pravidel. V 90. letech se radikální zákazy střídaly s mírnými vlnami uvolnění, instituce kramářských písně si přesto žila svým vlastním životem. Podobným způsobem sleduji vývoj cenzury a vydávaná nařízení až do roku 1815. Hlavním přínosem této podkapitoly je zjištění, že podobně jako ostatní tištěná literatura byly kramářské tisky podstupovány cenzurní komisy, nicméně nad rámec této kontroly pro ně platily i další regionální zákazy. To nám rovněž dává odpověď, z jakého důvodu mezi několika desítkami pramenů nenalzáme žádný, který by působil protivládně, či měl „závadný“ charakter.

Za pomoci kombinace analytické, interpretační a statistické metody jsem dokázal, že na kramářské tisky skutečně dlouhodobě a cíleně působila státní kontrola. Jedná se o materiál, který mohl účinně a hromadně ovlivňovat postoje a myšlení obyvatelstva nižší a střední třídy. Tato fakta jsou patrná jednak ze způsobu distribuce kramářských tisků, který blíže zaznamenávám v příslušných grafech, jednak z vlastní analýzy a interpretace dostatečně zastoupeného vzorku vlastních pramenů, a jednak je potvrzují i teoretické pasáže, které jsem do práce zakombinoval. Teprve vzájemné spojení těchto tří faktorů mě utvrdilo v tom, že jsem se ve svých původně nesmělých domněnkách nemýlil.

Jedním z původních záměrů práce bylo uvést přehledný seznam stereotypů, které se pod vlivem habsburské propagandy v kramářských tiscích pravidelně objevovaly, a tím výrazně ovlivňovaly případné čtenáře a posluchače. Došel jsem k závěru, že uvedení souhrného seznamu by neplnilo svůj účel, jelikož by prostý seznam nedokázal zachytit všechny potřebné detaily a vzájemné odlišnosti uvnitř jednotlivých stereotypů. Jako náhrada tohoto seznamu dostatečně dobře funguje první část této kapitoly, kde jsou zjištěné stereotypy popsány v maximálně možné stručnosti. Přestože platí, že některé stereotypy jsou do textů zakombinovány výrazně častěji, neznamená to, že by ty objevující se v textech v menší míře byly méně významné.

Úplným závěrem bych chtěl vzpomenout ještě na tři vedlejší cíle, které jsem si rovněž stanovil již v úvodu, nicméně které se v průběhu práce dostaly

spíše do pozadí. Tím prvním byla snaha o popularizaci kramářského tisku jako historického pramene. Přestože se tato snaha brzy ocitla na vedlejší koleji, pevně věřím, že i bez mého vědomého záměru práce ukazuje na nemalý a dosud nevytěžený potenciál kramářských písní a jednou se ke studiu kramářských tisků vrátí i někdo další. V rámci druhého vedlejšího cíle jsem se snažil poukázat na to, že na Francouzskou revoluci a Koaliční války lze stále nahlížet i novými, netradičními přístupy, což se mi povedlo dokázat hned v úvodní kapitole. A konečně za třetí, hodlal jsem prací poukázat, že ovlivňování masových médií není jen záležitostí dneška, ale má kořeny již několik století zpátky, což se rovněž velice brzy povedlo prokázat.

6.1. Textové přílohy

6.1. Nová píseň o zmateném národu francouzském, všem milým vlastencům k potěšení vydaná

Poslechněte, vlastenci, co činějí zmatenci,
že prej se již rozlézají jako mravenci;
teď mají Konvent nový, však nechce jít do módy,
ach, jaký krásný následek jejich svobody!

Velká sláva umění, jak se podivně mění,
když jeden hať, druhý čehý, táhne k umdlení;
všichni chcete vládnouti, kdo vás má poslechnouti
vaše nádherná udatnost jinač se kroutí.

Po čem jste tak žízněli, již jste to učinili,
když jste nevinného krále krví se zmyli;
víte, že krev nevinná vždycky na pomstu volá,
nejde to, jak si myslíte, jenom tak zhola

Již jste znali Koburka, co on učinil u Turka,
podíváme se na tu hru, či bude bulka;
on umí dobře hráti, nesmíte fixlovati,
dejte pozor, komu se teď štěstí obrátí.

Rakušané, Prušáci, ti udatní vojáci,
s radostí očekávali na tu rekreaci;
když si vás obstoupili, teprve vám zakouřili,
abyste již nikdy víc lid nebouřili.

Mnoho jste si myslili, mnoho se napachtili,
když jste mnohé naše zemi již překročili;
dlouho jste tam stáli, již vás všichni vyhnali,
proviant, kusy, munice, všechno pobrali.

To však není ještě nic, bude toho mnohem víc,
již vás na place zůstalo devět tisíc;
vidíte, milí páni, to je jen přivítání,
jenž vás teprve probudilo teprve ze spaní.

Vaše komendantové nejsou žádný voslové,
neb oni sou vymysleli zas plány nové,
Demorier, váš vůdce, odvrátil od vás srdce,
nechce již s vaším Konventem nic míti více.

Nebo on nyní poznává, že nečinil dle práva,
již se mu zcela nelíbí francouzská sláva;
když deputýrování byli pro něj vyslaný,
on jej zajmul a odeslal hned Koburkovi.

Sám pak v březnu měsíci se čtrnácti tisíci
k Koburkovi se připojil svou vlastní mocí.
Zdaž to pěkný kus není? Vím však, že vám nevoní,
věřte, že vám to nepřejde tak jako vloni.

Těž slyšíme ze všech stran, že váš slavný Orleán
do Paříže ke Konventu byl jest povolán;
tak jste ho přivítali, prvnímu hlavu sťali,
tu odměnu též sto jiných také dostali.

Gustýn pak z druhé strany, že byl tak opatrný,
také teď velmi dobře vyznamenaný,
neb jemu nos uťali, a potom jej zajali,
což i od vás nezasloužil velké pochvaly?

Paříž, to město slavné, tak v světě rozhlášené,
již jest jako v Babylóně celé zmatené.
neb lidé mezi sebou bijou se a mordujou,
za hřích jaké to odměny teď následujou.

6.2. Truchlivá píseň o ukrutné popravě francouzského krále Ludvíka XVI., která 21. ledna roku 1793 vykonaná byla

Nebe, země, ustrňte se, již jest se v skutku stalo,
nevýmluvné ukrutenství v Paříži vykonalo,
plačte nad tím, všickni lidé, litujte krev nevinnou,
nemějte srdce kamenné, poslyšte tu věc hroznou.

O bohaprázdny Paříži! Jak ty se Bohu rouháš,
když před obličejem božím takové skutky pácháš,
když krále svého milého tak nevázně morduješ!
Ta krev na tě pomstu volá! Jak se vylouvat budeš?

Tři sta deset osob bylo, jenž králi věrní byli,
tři sta osmdesát jiných, jenž jeho smrt žádali,
by za čtyřidvacet hodin byl tyransky z mordován.
Kde a v kterém právě byl tak rychlý ortel kdy slyšán?

O krvožíznivý lide! Jak před Bohem obстоjíš,
že svého krále Ludvíka tak náhle k smrti soudíš?
On poslouchá ortel smrti jako beránek tichý,
prosí, žádá v nevinosti tři dni s ním prodloužiti,

aby se moh s Bohem smířit a s svými rozloučiti,
dvouh advokátů pro svou věc na čas u sebe míti,
ano aby byl od stráže na dost krátký čas zbaven,
a skrz přítomnost královny před svou smrtí potěšen,

Žádám taky, by královně i synu daufinovi
dovoleno tam jít bylo, kamkoliv oni míní,
i mým věrným služebníkům já penzi vyprošuji,
aby mohli živi býti, sám za ně oroduji.

Tu žádost konventní páni Ludvíkovi slíbili,
by se mu to oznámilo, vesměs se umluvili,
i že o jeho rodinu pilně se starat budou,
zatím měšťan Kroir vymyslel faleš jinou.

Hledal všemožné prostředky, by hned druhý den ráno
to ohavné ukrutenství smrti se vykonalo;
jedendvacátého ledna skoro v sedmé hodině
stálo na všechněch ulicích vojsko nevázně zbrojné.

Ten den předtím na večer Ludvík večerel mile,
spal tiše na své posteli, nenadál se zlé chvíle;
ráno o šesté hodině čerstvě u postele vyvstal
a bez slova promluvení šaty si k smrti chystal.

Ráno k deváté hodině smutně se s svými loučil,
o bolest, o hořké zle, když po královně toužil;
jen jeho milý zpovědník a jeden z oficírů
vyprovázeli ho k smrti – ó tyranství přes míru!

Ludvík se jen pořád modlil pobožně v zkroušenosti,
lid ho smutně doprovázel, všeckno bylo v tichosti,
na to místo, kde štatule metalová jest byla,
jeho pána děda obraz krásně představovala.

Na tom pravým smutným místě stálo jest to lešení
ku stínání přistrojené, jehož u Turků není;
Ludvík na něj svázán kráčí, k tyranství se podává,
svoje oči k nebi zdvíhá, takto hlasitě volá:

Francouzové, já nevinně nyní musím umřítí,
to vám před Bohem povídám, chtějte mně uvěřiti,
já všechněm mým nepřátelům srdečně rád odpouštím,
vinšuji vám všecko dobré, smutně se s vámi loučím.

Aby ho nebylo slyšet, začali bubnovati,
lid volal: Milost, milost mu!, kat však nesměl meškati,
Ludvík do mašiny vtlačen, ihned mu na krk spadla,
v čerstvosti hlavu od těla najednou odrazila.

Kat krále Ludvíka hlavu Francouzům ukazuje,
ten krvožížnivý zástup plesá a vykřikuje:
Živa budiž, republiko, živé buď, Shromáždění!
To tělo dali do koše a vezli k pochování

do kostela, jak sám žádal, ku svaté Magdaléně.
Politujte ho, křesťané i vše rakouské země!
Starý byl třidcet devět let, osumnáct let kraloval,
dej Bůh, by za nevinnou smrt věčnou korunu dostal.

6.3. Nábožná píseň Panně Marii Novopacké

Ach žalostný a lítostný, časové nám nastali,
My nevíme co dočkáme, víme co sme přečkali:
ach my Čechové ubozí, jsme v velikém zármutku,
neb nám Pán Bůh trestem hrozí, nelepšíme se v skutku.

Jdou nám z daleké krajiny přežalostné noviny,
jaký hlad v Francouzské zemi, mnozí lidé snášejí,
ach čičme svaté pokání, neb je Bůh rozhněvaný,
by odvrátil hlad, mor, vojnu, a dal nám pokoj svatý.

Přehrozný pláč naříkání, v našich zemi nastali,
když ubozí rodičové své dívky dát musejí,
před hrozného nepřítele, Francouze ukrutného,
Bože rač nám dát vítězství, chraň nás hladu hrozného.

Ach Bože sám drž tvou ruku, nad všemi věřícími,
vidíš v jakým jsme zármutku, s našimi dívky svými,
jak se žalostně loučejí, rodiče svými syny,
manželkou rozmilou, i se všemi dítkami.

Děkuji vám můj tatíčku, za všechnu službu vaši,
zaplat' vám to sám Kristus Pán, a všechnu práci vaši,
má matičko nejmilejší, vám k vašim nohám padám,
odpusťte mi moje vinny, pro Krista Pána žádám.

Děkuji že jste pod srdcem mne mateřským nosila,
děkuji že jste jak matka svými prsy krmila,
poníženež k nohám padám, mé rodičové milí,
a pro Krista pána žádám, odpusťte moje viny.

Ach co pak manželko milá, co pak tobě zanechám,
pod ochranu a mé dívky, komu vás poroučet mám,
poroučím vás pod ochranu, Pánu Bohu našemu,
a matičce Novopacké, též synáčku jejímu.

My sirotkové ubozí, kam tatíčku půjdeme,
s naší matičkou rozmilou, kampak se podějeme,
my svého místa nemáme, musíme hlad trpěti,
snad musíme i s matičkou chleba si jít žebrati.

Nermuťte se moje dívky, Pán Bůh vás neopustí,
kdo se bojí Pána Boha a jeho se nezpustí,
modlete se vroucně stále k matičce Novopacké,
by vás milostivě přijala pod plášť mateřský všecky.

Posledně s vámi se loučím manželko má, dítky mé,
pod ochranu vás poroučím mé nebeské královně,
a to matce Novopacké, pod ochranu vás dávám,
by vás všechny zde chránila, za to též i já žádám.

Mši svatou sloužiti dejte, aby nám Bůh štěstí dal,
když s Francouzi v bitvě budem, vy za nás Bůh bojoval,
a když se šťastně vrátíme, budeme se těšiti,
s rodičema a s dítkama budem Boha chváliti.

Ještě jednou můj tatíčku, ruku mi podejte
abych ji uctivě políbil, žádám za odpuštění,
můj tatíčku, má matičko, políbení mně dejte
odpusťte mně moje viny, požehnání mi dejte.

My přátelé nejmilejší, bratři, sestry, švagrové,
s vámi se již smutně loučím, a mé dítky rozmilé,
snad vás více neuhlídám, dítky moje, manželko,
Bohu vás odevzdávám roztomilá maminko.

O ty matko Novopacká, tobě všechny poroučím,
do pět ran Krista Ježíše, za to tě snažně prosím,
Jestli je víc neuhlídám, tobě je pod moc dávám,
Ježíš, Maria a Josef! Dej ať se s vámi shledám

6.4. Píseň prosební za odvrácení hněvu božího v přítomném velké drahoty a hladu smutným čase, jakož i za přímluvu blahoslavené rodičky boží Marie Panny

Ach bože náš rozhněvaný! Popatř z trůnu výsosti!
Nechtěj se dále hněvati, pro naše nepravosti:
všichni tvůj trest uznáváme, že sme jej zasloužili
před tvou velebnost padáme, ach Otče milostivý.

Odvrať metlu, již cítíme, skrz drahotu nesmírnou,
jestli ty nám nepomůžeš, nemáme pomoc jinou:
ach popatř na lid chudobný! Jest hladem soužený,
uslyš pláč a bědování, těch, jenž jsou snad nevinný.

Neb žádný letopisové, nám nezaznamenali,
aby drahoty takové kdy se byli dočkali:
skrze pejchu rozpustilost, a svévolné hloubání,
odvracuješ spravedlivě, své ruky požehnání.

Žito za dvacet pět zlatých, a za třidcet pšenice,
ječmen již za devatenáct, a ještě přes ně více:
hrách pak někde na čtyřicet, i také vejše vyšel,
kdo jakživ o té drahotě, z předků našich jest slyšel.

Velký chleba nedostatek, tak mnoho lidu cítí,
kteří pro hroznou drahotu, nemůž si ho koupiti:
byť dnem, nocí pracovali, manželé s svými děti,
za to si chleba koupili, jeden se nenasytí.

Mnozí z téhož nedostatku, by život zachovali,
s čím by svůj hlad ukrotili, již ubozí zkoumali:
rozličné trávy trhaje a takové vařili,
s otrubama to smíchaje, jen drobet osolili.

Neboť již na mnoho místech mají tak velkou nouzi,
jsouc celý jako strávení, také zemřeli mnozí:
neb žádná lidská pomoc již v tom nepostačuje,
nad tou rostoucí drahotou, každý pláče, běduje.

Jedna vdova osiřelá, se čtyřma sirotkama,
by je mohla obživiti, snášela radč hlad sama:
její nejstarší dceruška, deset let stará byla,
od začátku kde jak mohla, kus chleba vyprosila.

Však ale když dále bylo, a celý den chodila,
zase jako hladový chrt, domu se navrátila,
ti maličký nebožátka, proti ní hned běželi,
ach sestřičko! neseš chleba, s pláčem na ni křičeli.

Ta od pláče unavená, nemohla promluvit,
co žaludů nasbírala, počala je dělit:
ach jak bylo hrozné hledět na ty ovčičky malý,
jak s velikou dychtivostí, ty žaludy chroustali.

Když jsou do světnice vešli, stěžovat matce chtěla,
ona hladem omdlévaje, již na zemi ležela:
dcera strachem vyděšená, tu počala křičeti,
ach pro pět ran Krista Pána! co mám nyní činiti.

Počala hořkovati, div ji nepuklo srdcem
nechala zde malých dítek, běžela do vesnice:
však ale ji na té cestě, potkala jedna Paní, řkouce:
vrať se domů zpátky, ona kráčela za ní.

A když jsou do síně vešli, ta paní se zmizela,
blíže dveří na lavici, tři bochníčky viděla:
ach, Boží! s jakou radostí to děvče je popadlo
nevědouce co mluvit má, a co se to s ní stalo

Jak jsou ty hladové děti, ten chlebiček viděli,
hned jej své nejstarší sestře, z rukou mocně trhali:
matka oči otevřela, jakby se probudila:
počala k nim s pláčem mluvit, co jest nyní viděla.

Ach mé znejmilejší dítky, padněme na kolena,
vidělat' jsem Matku Páně, prosící svého syna:
by umenšil hněvu svého, nad bezbožností lidu,
a v ouzkosti postaveným, odejmul jejich bídu.

Dříve než ten chléb dělit chtěla, klekla na zem s dítkami,
jich vespolek obejmula, a polila slzami,
volaje ó Matko Krista, mocná orodovnice!
Přijmi za dík učinění naše důvěrné srdce.

Pročež všickni s důvěrností, k Matce Boží volejme,
že hněv synáčka ukrotí, v její lásku doufejme:
neb jest Matka milostivá, nepřestane prositi,
hled'měž se jen k kajícnosti, ochotně obrátit.

Ach Otče náš dobrotivý! Ty tresceš a miluješ,
budeme-li se lepšiti, své milosti slibuješ:
ach požehnej nám osení, a zachovej ourody,
abychom ji sklidit mohli, k užitku bez vší škody.

Bychom pokojně své práce mohli vykonávati,
a v křesťanském obcování, věčný život doufati:
kdež bychom na tvou jasnou tvář neustále patřili:
Svatý! Svátý! Prozpěvujíc, věčně tě velebili.

6.5. Nová píseň o slavném vítězství císař. král. vojska nad Francouzi ve Vlaších

Zaplesejte, všichni lidi, slyšte dobré noviny,
Francouzové byli bití, až rukama lomili.
Seslal Pán Bůh svatou pomoc na naše generály,
aby tu francouzskou rotu z našich zemí vyhnali.

Což se také vskutku stalo nynějšího měsíce,
učili se Francouzové k nebi spínati ruce.
Obzvláště ve Vlašské zemi Tyloři je vítali,
z jejich dobrých tažných ručnic nový marš jim pískali.

Ani není možno spočíst, jak mnoho jest pobitých
přítom jsme také dostali sedm tisíc zajatých.
Kusů, vozů, magacínu, zbrojných věcí vojenských
velkou sumu jsme nabyli po těch klukách Běhounských.

Svobodníci, ven polezte, z vašeho šancování,
generála de Bulliée přijmete pozdravení.
Jak jsou ošklivci spatřili Buliée udatnost,
všechno rychle zanechali, tu bylo outěku dost.

Ach, jak pěkně s Tylorama pán generál z Buliée,
ty běhouny, rebelanty, francouzské pozdravuje!
Tuť jest bylo naříkání, ach mundie volání –
již jsou na nás snad ty Němci tak od Boha poslaní!

O vy kluci rebelanští, máte dlouhé čepice,
pod zem se hned zakopáte jak ty lesní opice.
Vynašli se střelci na vás, kteří vás i pod zemí
vybubnujou, vystřílejí, jako jiný medvědy.

6.6. Nová píseň o slavném vítězství prince Karla nad Francouzi

Velký vůdce lidu všeho, do pole k nám přistoupil.
Chce zahnat škodníka zlého, aby nás víc neloupil.
Seslal nám Bůh spomocníka, ten bližního miluje,
ten Francouze loupežníka rozumem převyšuje.

Princ Karel jest jméno jeho, jenž křesťany miluje,
nešahuje věku svého, sám do boje vstupuje.
Bez velkého rozmyšlení, pohnala láska prince
životně do pole jíti, to vše pro své vlastence

O, jak mnoho povážení o drahé lásce jeho,
vydal člověka k soužení, jde se zastat o něho.
Opouští svůj slavný stánek, své domácí pohodlí,
chce přijmouti s těmi za vděk, jenž pro nás v poli stojí.

Jaká radost mezi všemi bojovníky nastala,
když spatřili příjížděti slavného prince Karla!
Každý s nevšední radostí proti němu jest křičel:
Vivat slavný princ královský, jenž nám na pomoc přišel!

V krátce příchod dokázal a své vojsko potěšil,
šťastným se býti prokázal, nepřátele poděsil,
takže v outěku, v zoufání, mnoho jich zahynulo,
budiž Bohu věčná chvála, dobře se podařilo.

Zbraně, tanistry, šavle museli zahazovat,
aby jim lehčeji a snadně postačili prchat.
Však přece byla cesta ouzká, mnoho jsme jich zlapili,
kusů, vozů, též i koňstva, velký počet zabili.

Považuj, věrný vlastenče, jak nám již ouzko bylo,
skrze rozum ctného prince všechno zlé se změnilo,
když nepřítel ve dne, v noci k naší vlasti se blížil,
princ Karel jej s božskou mocí daleko zas odchýlil

Prosmež Boha za slavného, který nás osvobodil
a zbojníka nectnostného daleko vyprovodil.
Až za Frankfurt v jednom ohni sále jej vyprovázel,
jak se velkou, tak s malou zbraní, střílel, hnáty přerážel.

Počkej, ty nešlechovníku, jenž svobodu slibuješ,
paliči a loupežníku, předce v Čechách nebudeš.
Tvá svoboda, tvá jednota, nemá u nás panovat,
tvoje chlípnost, tvoje psota, nebude nás rabovat.

Ty všemu svobodu dáváš, jednotu, stejnost činíš,
když obloupíš, vydrancuješ, posledně vypálíš.
Jak bohatý, tak chudý, všichni stejný zůstanou,
mohou si svobodně jíti, kde kus chleba dostanou.

Seslal nám Bůh vítězného prince Karla k pomoci,
modleme se jest za něho, neustále dnem, nocí.
Bože, račiž zachovati, dodej moci a síly,
by mohl lid svůj spravovati, přemoci ty zlosyny.

Svatý český patronové, k pomoci mu pospěšte,
Nebeští cherubínové, svatou pomoc vyproste,
obzvláště svatý Václave, sešli svaté anjele,
ať ke cti a větší slávě přemůže nepřítele!

6.7. Nová píseň zdatného rekruty všem mladým vojákům k potvrzení udatné mysle vydaná

Proč se bojíš Kamaráde, čeho se lekáš?
Ještě mundúr ani šavle, na sobě nemáš,
žádný za tě neslíbí, věž že tě to nechybí,
raděj se chystej s kuráží, jdou také židi.

Já jsem jen také rekrut a koukni na mně,
jak mně ten císařský mundúr již stojí hlavně:
kuráže plnou hlavu, ptej se mých kamarádů.
potáhne všicky s kuráží, již k Nýdrlandu.

Milý bratře! Já ti věřím, ty nic neztratíš,
přec všechno nejde od srdce, jak ty mně pravíš,
já mám otce i matku, jsem dědic jejich statku,
toť by mně šlo mé mínění všecko pozpátku.

Na statku si nezakládej, neb máš bratrů víc,
jsou tam ještě jinačejší, mají mnohem víc.
Z velkých rodů hrabata, baroni i knížata
to nebude k vymluvení žádná podstata.

Ach bratře, jak bych opustil mou nejmilejší,
kterou jsem do srdce vpustil, z lásky největší:
ona mne též miluje, věrnou lásku slibuje,
zdáž ona mé milování nezasluhuje.

To jsi nesmíš brát do hlavy, máme jich tam víc,
hezký, pěkné, čerstvý, zdravý, na tolik tisíc,
na kterou se podíváš, hnedky ji na krku máš,
jestli se ti ta nelíbí jinou zavaláš.

Jak pak ty to můžeš vědět, když jsi tam nebyl,
něco vidět, něco mluvit, jest hrozný rozdíl:
věř že tam k milování, žádného času není,
ta tvá kuráž, jak tam přijdeš, všechna se změní.

To bych já byl špatný voják, abych to myslel,
tak soudí při kamnech sedlák, jenž nic nezkusil:
já se smrti nebojím, nechť ležím nebo chodím,
umřít doma, nebo v poli, za jedno držím.

Já jsem to nikdy neviděl, však mráz po mně jde,
když jsem vše o jiných slyšel, jak se tam děje,
hrozná kulek fičení, strašná koňů říčení,
ten se se válí, ten zas padá, bez pomýšlení.

Vojna bez šrámu nemůže být, toť jest přísloví,
ten kdo jest od jiného bit, ať se chlap brání:
s nepřáteli bojovat, jest svoji vlast zachovat
a když je šťastně přemůžem, budem hodovat.

Bylož by to ovšem hezký, však nemůž to být,
bychom v naší zemi Český, mohli pokoj mít:
však hned v starém zákoně, čteme mnoho o vojně,
od začátku až do konce, bude to stejně.

Co by pak byl tobě platný, celý statek tvůj,
kdyby se bál každý vojny, jenom to zpituj:
přišli by nepřátelé, do našich vlastní směle,
nedopouštěj těch ouzkostí na nás Bůh z nebe.

Snad jsi slyšel toho dosti, co tam činějí,
mordujou s svou ukrutností, města pálejí,
jak bohatý, tak chudý, starý, děti hned všudy,
jak pak bys s námi dělali jináče tudy.

Tehdy jen sobě vem srdce, neboj se toho,
půjde jich též s námi více, nedbejme mnoho:
věř, že nám Bůh pomůže, nepřátele přemůže,
však víš, že to bez vojáků býti nemůže.

A když se zas z vojny šťastně domů vrátíme,
peněz dosti, pajty hojný, si přivezeme:
tu nás budou s radostí, vítat jak vzácných hostí,
potom budeme mít holek až do sytosti.

6.8. Nová píseň o dobrovolných myslivcích

Alou, vzhůru kamarádi! vstaňte hezky spěšně,
začíná pomalu svítat, k revíru pospěšme,
vemte svoje ručnice, vatošny, a co více,
košile, statky, punčochy, boty, střevíce.

Slyšte něco nového, věřte na mou víru
že nám podle vyměření, přibylo revíru:
a to nemálo sice, celé české hranice,
jsou nám v moci, ve dne v noci, bude štvánice.

Nechme naše revíry s pokojem i síti,
jak vysokou, tak černou zvěř, i ptactvo množství.
Pojďme radč s ochotností, buďť střílení dosti,
budem střílet dvounohou zvěř, nezvané hosti.

Jozefe s tvou ručnicí, vstoupni za borovici,
jak jen spatříš modravého s dlouhou čepicí,
pusť mu kulku do hlavy, ať se tam šelma válí,
čerstvě pracuj, jej vyšacuj, nebuď nedbalý.

Ty Francku nebuď líný, sedni mezi křoviny,
jak uslyšíš: parlafrance, pal hned v tu chvíli,
vem si ho na púl může však ho svrběla kůže,
neb mu není jiných líto, nechť si pomůže.

Prokope a Matěji, pilný pozor dejte,
po hranicích České zemi ochotně běhejte,
Šimon ať víš před časem, kde čepice s ocasem,
pal na šelmu, vysměj se mu, tak jako špásem.

Na to nezapomeňte, čerstvý hled'te býti,
každý svého vyšacujte, co jen bude míti,
dukáty neb tolary, však to lidem pobrali,
kde jen byli, všude kradli, a rabovali.

Počkej kluku francouzská, tys nadělal bídy,
až jen na tě přikvapějí dobrovolní lidi,
toť nebude sakrdí, prorazí ti osrdcí,
myslivec ten umí střílet, prach mu nesmrdí.

Pojď probůh do Čech přijít, bude v tobě hrčet,
zdá se mně, že nepostačíš ach Mondie křičet,
budeme tě vítati, z našich zbraní hvízdati,
nebudeš ty v naší vlasti nic rabovati.

Proto jdem dobrovolně, a ze srdce rádi,
nechcem v naší zemi trpět, takové neřády,
neb se Boha spustili, a církev potupili,
svého předobrého krále ste usmrtili.

Pojďmež tedy s radostí, veselé zpívejme,
našeho monarchu ctného, zbrojně zastávejme:
Vivat králi Františku, náš milostný tatíčku,
tebe jsme hotoví zastat, každou chvíličku.

6.9. Nová píseň dobrovolného rekruty

Kumštu se vyučit je velké soužení, do kláštera jít je velké modlení,
a já do kláštera, tam já nepůjdu, a já mám celou kuráž na vojnu,
tam sloužit císaři, tam se dobře daří,
sloužit pánu nejvyššímu, vždy pucovat na parádu, to já miluji.

V poli mé obydlí plátěný barák, tam já budu s kamarády kouřit tabák,
chléb komisní a strava vojenská, tam nám bude dobrá pečeně koňská,
a ta někdy platí funt za čtyři zlatý,
ještě jí není k dostání, by nosil peníze za ni, v hrsti dukáty.

Generál po straně nás komandýruje, mé děti, braňte se! nás pamatuje,
když se dobře vede, avanžírujem, když nás mnoho padá, reterýrujem,
a tu kanonýři silně z kusů hází,
nepřítele vždycky směle kartáčema vyprovází.

Když večer nastává, bitva se přestává, čas odpočínutí všem nám dává,
složím ze sebe kvér, potom patronáš, šnopsak dám pod hlavu, to mám za polštář,
pláštěm se oděju, to mám za peřinu,
jinčí postýlky nehledám, na zem lehnu a odpočinu.

A když je po vojně, tu mašírujeme, na štaci, na kvartýr, do svého kraje,
tu každý rodiče se vyptávají, který na vojně svý syny mají:
Jsou.li tady s vámi,
jestli jste je znali, nebo jestli zahynuli v francouzské zemi.

Když přimašírujem, kde kvartýr máme, tak nás počítají, co nás chybuje,
kteří zahynuli, ty vymazají, my, kteří jsme mladí,
všichni chlapi zdraví,
ty nás všechny potřebují, nás podržují.

Mé milé rodiče, máte vy své srdce, pro syny zarmoucené převelice,
vzali vám na vojnu překrásné syny, voni zahynuli před nepříteli,
vy pro ně truchlíte,
a smutek nosíte, a voni jsou zahynuli v francouzské zemi.

Páni kamarádi, vy, kteří jste rádi s hezkejma děvčaty špacírovali,
dejte se na vojnu, tam je děvčat dost, můžete s nima užívat radost,
budou vás milovat,
za váma chodívat, dobrý buchty s mákem křehký budou nosívat.

6.10. Píseň o obdrženém svatém pokoji

Pozastav se, každý jdoucí, pozvedni sluchu svého,
poslyš příhodu žádoucí, něco vinšovaného,
že již nám Bůh odpouští dluh prohřešení našeho.

Zradůjte se, všickni lidé, velcí, menší stavové,
neb ujdete velké bídě, rodičové, synové,
Boha chvalte, prozpěvujte i nebeští ptáčkové!

Seslal nám Bůh dar veliký, lidské srdce potěšil,
vzpomněl na své služebníky, by se lid víc neděsil,
pokoj svatý, jež svět dáti, nikdy se nepokusil.

Hle, jak ty hltaví vlci svůj oumysl změnili,
neustále dnem i nocí na Vídeň se tlačili,
nejedenkrát ztratili zrak, svou cestu si zmejlili.

Spatříc dolu ruku božskou z nebe na ně hroziti,
by svoji lest nepřátelskou přestali již množiti,
praví k nim Bůh: Zaplat' te dluh, nechtějte víc bouřiti.

O vinšovaný pokoji, kdes tak dlouho obýval,
že si nás v tak těžkém boji, skrz tolik let tak trápit dal?
Přišel si teď, by každý věk vši radostí oplýval.

Veselte se rodičové, nermuťte se již více,
přijdou vám vaši synové potěšit vaše srdce,
budou zpívat Pokoj vivat! a líbat vaše ruce.

Připravte se k přivítání, svých amantů, panenky,
radujte se k milování svých manželů, manželky,
již přijdou k vám, přestanou vám ty největší zármutky.

Náš milostivý František neprodlel pokoj svatý -
ten náš křesťanský tatíček – svou rukou podepsati,
lidu svého, poslušného, hledí ušanovati.

Bůh ho ráčil zachovati, dodal moci i síly,
aby nepřátelské kati, nad ním nezvítězili,
přestal rozbroj, seslal pokoj, o který sme prosili.

Všickni tedy zazpívejme „Tebe Boha chválíme“,
na kole na padejme, bez přestání děkujme,
prosme, by nás na delší čas zachoval vždy pokojně.

Sláva budiž Bohu otci, Synu, Duchu svatému,
že oslavil dni i noci, dal pokoj proměnu,
že nám dal čas, můžeme zas, pokojně sloužit jemu.

6.11. Truchlivá píseň aneb žalostné loučení jistého vojáka ve francouzské vojně postaveného a v bitvě poraněného

V Praze na vojnu verbujou, já se půjdu taky dát,
nejprve se jich musím zeptat, co mi budou zavdávat.
Zavdávali mně dukát, já jsem se jim nechtěl dát,
líto jest mně, má maticčko, líto jest mně nastokrát.

Ach běda, mně, přeběda mně, již v patálii stojím,
tu se srdce ve mně třese, velký koule se bojím;
kamarádi též moji již v klidu všickni stojí,
Francouz na nás prudce střílí, všickni se k bitvě strojí.

Nenadále na všech stranách slyším z kusů stříleti,
kdežto se má Kobrukova armáda postavit;
my též při ní stojíme a stříleti začínáme,
oficíři stále křičí: Ach mý děti, braňte se!

Tuhle vidím: můj kamarád je vedle mne zabítý
a já v jeho krvi ležím těžce plezírovaný,
ohlídám se na tu stranu, jestli tu pomoc najdu,
ale není žádná pomoc, snad tu taky nezahynu.

Dvaceti let věku mého, přeškoda mé mladosti,
že já musím v krátkém čase složit mé mladé kosti,
a to na placu v Monse sem plezírován tůze.
Bože, smiluj se nade mnou, nejsvětější Trojice!

Kde jsi, moje nejmilejší? Kdyby si mne viděla,
kterak náramně krev stříká z mého krásného těla!
Již již felčar ke mně jde a rány zavazuje
a feldpáter u mě stojí, k smrti dišponýruje.

Však si z té mojí bolesti dokonce nic nedělám,
pro milost císaře pána nevinnou krev vylejvám.
Též pro prince z Koburku umřu rád každou chvílku.
Dějž mu, Bože, mnoho štěstí, popřej dlouhého věku!

Tobě též, má nejmilejší, všecko dobré vinšuji,
by ti Bůh dal stálé zdraví, tvoje srdce veselý.
Mne víc již jen nelituj, rač s modlitbou pamatuj,
vzpomeň sobě, že sem býval upřímný milovník tvůj.

Neb já také vždy na tebe každou chvíli vzpomínám
a při tobě vždycky věrně jen tebe míti žádám,
ale skrz mou nemožnost obrací se vše v lítost,
nic jinějšího nesmím čekat než mou běžící věčnost.

Moji milí rodičové, kdybyste mne viděli,
kterak vaše dítě zkusí, splakat byste museli!
Posledně k nohám padám, za odpuštění žádám,
můj pantáto nejmilejší, již vás víc neuhlídám!

Mějte se tam všichni dobře v tom mém klatovském kraji,³¹⁸
moji bratři, též i sestry, a všickni moji známí,
u kterých jsem bejvával. Jestli jsem vás rozhněval,
ach pro Boha, opusťte mně, neb se již k smrti chystám!

Vale dávám tomu světu, neb již z něho musím jít,
Pánu Bohu, Marii Klatovské já mou duši poroučím,
též i Synu jejím, by odpustil mně vinu,
a do nejsvětějších pěti ran poroučím se v tu dobu.

6.12. Nová píseň dobře zvedeného syna, který z vlastenecké lásky proti Francouzům udatně bojovat chce a panně marii se obětuje, spolu svým rodičům za vychování děkuje

Maličko mě poslechněte a pilně si pozorujte,
já vám budu vypravovat o francouzské vojně,
zazpívám vám písničku, nermuťte se, tatíčku,
až pojedu k Nyderlandu na vraném koníčku.

³¹⁸ V pěti různých verzích je vždy změněn pouze název kraje.

K Nyderlandu přijedeme, tam se postavíme,
na své páni generály pilně pozor dejme,
jak nás budou mustrovat a nás komendýrovat,
z karabiny jednu ránu a z pistole dvě dávat.

To nebude dlouho trvat, na šlachtatu pojedu
a s kolika tisíci s kamarádi umřu;
přeškoda mé mladosti, že já musím v krátkosti
na francouzskou vojnu jíti složit moje kosti.

Co je platno obry volat, když nespomáhají,
musíme se rač spoléhat na kus metálový,
ten dost velkou sílu má, když z něj jednu ránu dá,
po dvacíti, po třicíti, najednou je spořádá

Můj tatíčku rozmilý, již se s vámi loučím,
do pěti rán Pánu Ježíši já již vás poroučím,
na mě nezapomeňte, s modlitbičkou vzpomeňte,
můj tatíčku, má matičko, jen se pomodlete.

Přiveďte vy mně koníčka, kde moje holčička,
přes pole mě vyprovodí srdce holubička,
na koníčka vyskočím, s vámi se rozloučím,
pod ochranu Pánu Bohu všecky vás poroučím.

6.13. Nová píseň z příběhu této vojny vytažená

Žádám vás, vlastenci milí, abyste nelitovali,
zde se zastaviti, neb nastal nám veselý čas,
může mít každý radost z nás a Boha chváliti,
že on nám dal vítězství nad francouzskou chytrostí,
jeho síla neplatila, když u Lipska bitva byla, musel pryč utéci.

Dvě stě a padesát kusů a devět set silných vozů
s municí mu vzali, zajatých přes osum tisíc
a co jiných věcí, to víc, co naši dostali,
co komendýrovali, nejvyšší generály
Betranda a Laurystona, taky chytrého Reinera, k tomu deset jiných.

Jistý kníže Poňatovský, ten byl maršálek francouzský
nedávno zvolený, když z Lipska reterýroval
a k řece Elster pospíchal, v ní vzal své skončení,
tak jiných mnoho bylo, co se jich potopilo,
který k břehům připluli, od myslivců postřílený, hroby své tam měli.

Plac udatných bojovníků, měl tři hodiny svou dýlku,
taky tak široký, na kterémž se tři dni bili,
Francouzům neustoupili hrdiny císařský,
tak na čtyřicet tisíc padlo Francouzů, i víc,
raněných na patnáct tisíc, bylo jich ještě něco víc, co naši zajali.

Blicher, maršálek bojovný, stále se s Francouzi honí,
v cestu jim zachází též ruský generálové
Orlov, Platov a Denisov, slavní hrdinové,
sebrali kozáky své i jiné vojsko ruské
Padli naň u města Fuldu, pobili mu mnoho lidu, musel utéct z boje.

A tak věřte dozajista, ani u jednoho města
obstát nemohl, kde jenomkoliv pomyslíl,
hned zase utíkat musel, až ho hlad přemohl,
Napoleon seznal bídu, když ztratil mnoho lidu,
neb on to viděl zajisté ležet jeho lid na cestě, pomřeli od hladu.

Nechtěl ujednat pokoje, myslel, že to není možné,
by ho kdo přemohl, měl tu hrdost v srdci svojim,
chtěl dobývat mnohých krajin, Boha opovrhl,
a na tom přestat nechtěl, celý svět pod svou moc chtěl
a naše země loupiti, v lidské krvi se brodití, Pán Bůh to mít nechtěl.

Nyní jsi přišel o všechno, i o slavné Paříž město,
z trůnu jsi svržený. Kde tvá Francouzská koruna,
kde tvá čest, kde velká sláva? Již tu více není,
a tak všechno svůj čas má, dobrá věc tak jako zlá,
Takovou odměnu dostal, že jsi bojovat nepřestal, za to tě Bůh trestal.

Kde jste, vy hloupí proroci a velcí uštípači
svého zeměpána? Mluvili jste o svobodě,
jak Bonapart do Čech přijde, že vám bude dána,
že králem vaším bude, potom že dobře bude,
za své nosy se chytňte, a proroctví zapečetěte, jak Bůh chce, tak bude.

Ať každý věrný poddaný za zeměpána se modlí,
by mu Bůh dal štěstí, k tomu dlouhé panování,
odvrátil hlad, mor a vojny, a dal mu vítězství,
to si všichni žádáme, silnou naději máme,
že dá Bůh dost v krátkém čase svatý pokoj přiblíží se, dej to, milý Pane.

A vy, děvčátka upřímný, který jste tu potěšení
žádného neměly, máte je na vojně dlouho,
žádejte Boha samého, by tam nezemřeli,
jak svatý pokoj bude, mnoho jich domů přijde,
která je zaforocena s tolary neb se šajnama, každá se vdát může.

6.14. Jednání o pokoj potentátů s Napoleonem v Paříži dne 1. března 1814

Nebe, popatř, co se děje, jaká síla kozáků
přichází mimo naděje, blíží se v hrozném hluku,
sou mezi nima i Prusi, s celou silou sem táhnou.
Což to znamenat musí? Snad mám bitvu prohranou?

Kozák a Prus:

Arci tvá bitva prohraná, musíš brzo shozen být,
teď se drbáš za ušima, neb senát chce pokoj mít,
nemáš co poroučet více, nechej se zajmout od nás,
aneb popiš pokoj krátce, jenž trvá po všecken čas.

Napoleon:

Ach, jak se všechno změnilo, teď to dobře poznávám,
mé vítězství se skončilo, nevím, co si počít mám,
jiná rada již tu není, než abych pokoj činil,
neb senát mě z toho viní, jak bych byl zahubil.

Senát:

Arci, tys všeho příčina, že nepřítel k nám přišel,
nebyla potřeba žádná, bys do ruské země šel,
mohs být velkým mocnářem a udatný velice,
teď se ale třeseš strachem, že ti namažou plece.

Napoleon:

Čert-li vás tak učil mluvit, když nejsem baba žádná,
k tomu bych moh vojsko řídit, není má hlava prázdná,
bych byl i mé země prázen, že mně štěstí nepřeje,
přece sem k tomu narozen, abych ved stále boje.

Německá zem:

Dost si se nám navysmíval, sme toho všickni syti,
cos ty nám zlého udělal, pomstou se ti odplatí,
tvou hlavu za moudrou držíš, přec nepomyslíš nikdá,
že i ta nerychlejší myš k posledku se chytit dá.

Ruský císař:

Dej pozor, císaři slavný, ať do jámy nepadneš,
držíš se moudrým nad jiné, ať jen nízko neseďneš,
vzpomeň, jaks v Rusích jedenkrát učinil kus vojenský,
když tvé všechno vojsko tenkrát utíkalo hrdinsky.

Nechal sem tě přijít s chutí, schválně sem šel nazpátek,
neměls žádného vyhnutí, musils jít do mých pletek,
Moškovy sem zapálit velel, když ses tam chtěl zahnížit,
sic bys se byl jistě musel do Petersšpurku klidit.

Císař rakouský:

Zrušils smlouvu sladkých řečí, kterou si mně učinil,
jak když do vosů hul strčí, Rusas i mě popudil,
u mě učinils začátek, ale štěstí si neměl,
neb ti Rus učinil zmatek, když si do Engličan chtěl.

Já tobě, bys pokoj dělal a neved již vojnu víc,
mou dceru za manželku dal, neplatilo to přec nic,
nevšímal si to nic sobě, nebyls hoden mé lásky,
já musím sám proti tobě vytáhnout nepřátelsky.

Král pruský:

Skrz tvoje lahodné řeči přitáhl si mě k sobě,
teď máš nad tím lítost větší, neb se vede zle tobě,
desetkrát víc ztratit musíš, než sem já ztratil prve,
co ti učinějí, zkusíš, mojí generálové.

Snad poznáš Plichra udatného i Švarcenberka jistě,
Wredu, reak bavorského, stojejí tobě v cestě,
vzhůru, udatní Prušáci, jděte do boje směle,
dokažte, že ste vojáci udatní každé chvíle.

Král bavorský:

Zavázán sem byl s tebou prv, od tebe jsem odstoupil.
k domu rakouskému teprve potom sem zas přistoupil,
nechci ti již nikdy věřit, neb sem poznal skutků tvých,
nechci na tvou faleš patřit, mašíruj mně z očí mých.

Tys moje věrné poddané utiskoval velice,
trápils je, hrozný tyrane, máš převrácené srdce,
napřed hladíš, zadu škrabáš, seš oulisný jak kočky,
zcela falešný člověk seš, chci se tě chránit vždycky.

Princ švédský:

Tvoje skutky jsou na světlo, které si všude tropil,
protož mně do hlavy přišlo, bych od tebe odstoupil,
s německou zemí chci držet, neb mně tam slouží štěstí,
tebe tu nic nechci trpět, ty si naše neštěstí.

Král englický:

Slyše a nechej sebou mluvit, chtěl si přijít pozadu,
skrz Rusy Engličan nutit, šlo to křivě opravdu,
chtěl si španhelskou zem dobyt, tvůj oumysl zrušili,
netřeba se ti s tím chlubit, že ti hřbet vyprášili.

Turecký císař:

Také jednou napadlo tě, abys ved vojnu se mnou,
octnul si se až v Ejiptě, měls z toho škodu hroznou,
nebs tam ztratil mnoho vojska, začal si pozdě pykat,
to byla pro tebe čest hezká, kdyžs musel pryč utíkat.

Král saský:

Dřív si zrost jak koukol silně, teď si ale zmenšený,
mně v Saksích upřímně, že jsi můj přítel věrný,
paks pravil: Již tě víc bránit nemůžu, pomoct v ničem.
Ty slova musily ranit srdce jak ostrým mečem.

Král spaňhelský:

Já sobě rozmejšlím o tom, jaks mě zajmutého měl,
však ale když prohrál, potom na svobodu sem přišel,
teď máš strachu, chytrý ptáku, nechceš zůstat v Paříži,
nebo se bojíš kozáků, že ti vymelou kůži?

Král Wirtemberg:

Tys mě učinil králem, jenž sem dřív kníže byl,
nad tím tak štěstí nestálém zakládat sem nemusil,
tys pravý záhubce světa, soužení všech národů,
pakuj se pryč i tvá rota, máme z tebe jen škodu.

Chytrá liško, já již tě znám více než 20 roků,
vzdálil sem se před tebou sám k Anspachu a Erniku,
teď se mně mnohem hůř vede, cos mě králem učinil,
mé věrné upřímné lidé zkazil si a pohubil.

Víc o tobě slyšet nechci, seš falešný jak Jidáš,
s Bavorem se teď spojit chci, v krátkém čase uhlídáš,
Wirtemberci, se pomstěte na tom tygru ukrutným,
do jeho hnízda jej žeňte, ať nejde víc tratit sem.

Napoleon:

Takové slyším odměny od vás, knížata slavný,
že sem vám sdělil koruny, mám pěkné děkování,
i tohle by byl pěkný špás, abych z království mého
měl rozdat všecko mezi vás, nemám nic kradeného.

Německá zem:

Všecko dáš, pravíme zkrátka, to by v tom byli kati,
bite toho ukrutníka, až nám to, co vzal, vrátí,
my toho lva zuřivého, který celý svět bouří,
střílejme a sekejme ho, až se nám všem pokoří.

Vícekrál vlaský:

Bonapart bratře nyní, pravím tobě konečně,
že ty máš teď k rozkousání tvrdý ořech skutečně,
pomáhat ti víc nemůžu, pryč sou vítězství naše,
já utíkám sám, co můžu, bojím se Mikoláše.

Všecky spojené moci:

Vzhůru, knížata, povstaňte proti Napoleonu,
nad nim se notně pomstěte, učinite mu odměnu,
žeňte pryč Francouze prudce k Paříži a přes Rejn ven,
ať polámá nohy, ruce, ať srazí krky! Amen.

6.15. Píseň o smrti člověka

Stůj na rozkaz méj jasnosti, pokloň se velebnosti,
nevím proč jsem já u lidí v takové ošklivosti,
já jsem paní světa toho, znám člověka každého,
jak mladého tak starého, nebojím se žádného.

Já sem nad slunce rychlejší, nad Turka ukrutnější,
přede mnou se všechno třese, y ten ptáček nejmenší,
lva silného zuřivého jak jednu mušku srazím,
tisíckrát sto tisíc vojska v okamžení porazím.

Na můj rozkaz papež římský klade dolu infulu,
císařové a králové kladou z hlavy korunu;
mám zvláštní obdarování, žádného se nebojím,
žádnému se nepodávám a před každým obstojím.

Ve dne v noci držím vojnu, ukrutně lid morduji,
jak na moři, tak na zemi i v horách zvěř poluji,
můj meč ostrý matkám děti při prsách rozsekává,
pardona ani života mateřském jim nedává.

Vojsko které já verbuji, žádný spočíst nemůže,
aritmetické umění v tom mu nic nespomůže,
můj buben po celém, světě v uších každého,
potřebuji k méj armádě velkého y malého.

Běda tomu když čas přijde, velkého bojování,
kdo se neví mustrovati, nebude smilování,
na dvě strany rozdělení bude vojska hojného,
musí každý jít do pole, nemine to žádného.

Snad si myslíš pane vzácný, že přede mnou obstojíš,
pravíš, že se v pevném zámku, neb na hradě nebojíš,
bys celý svět daroval hned, musíš na vojnu jíti,
neb mně sám syn nejvyššího musil poddaným býti.

Trubač můj jest anděl Boží, když on začne traubiti,
v oudolí Jozafatově, musíš se postavit,
já na mojim bílém koni také se tam najít dám,
aby mi žádný nechyběl, z registru všechny spočítám.

Přijdou římsí papežové, přijdou kardinálové,
přijdou jasny císařové, přijdou mocný králové,
přijdou tam patriarchové, přijdou y biskupové,
přijdou všichni národové, y také sedláčkové.

Přijdou dvorský úředníci, přijdou tam y soudcové,
přijdou také hospodáři, přijdou dvořanínové,
přijde kaprál se sprostějma, přijdou i hejtmanové,
dostaví se tam obryster, generál maršálové.

Přijdou rozliční duchovní, též y panny s mládenci,
jak mužové tak manželky, doktoři advokáti,
lékaři ranhojičové z náboženství všeliké,
i kacířstva původcové, přijdou obtržencové.

Ty který tu zpíváš nyní s tvojima posluchači,
měj se na dobrém pozoru, má ruka tě zatlačí:
Snad ještě dnes, nebo zejtra, pustím můj meč na tebe
nevím kterou cestou půjdeš, do pekla neb do nebe.

7. Seznam pramenů a literatury

7.1.1. Seznam pramenů – kramářské tisky

Číslo pramene	1.
Název pramene	Nová píseň o ukrutnosti francouzské, kterouž na dvouch mnichách řádu františkánského nevázně a nelidsky vykonali
Incipit	V Krista věřící křesťané maličko poslyšte
Časové zařazení	Po 20. dubnu 1792
Uložení	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, KP 2881

Číslo pramene	2.
Název pramene	Nová píseň neb smutné loučení se svou nejmilejší
Incipit	Neplač, holka, pro mě, že jsem já na vojně, neplač, holka, pro mě, že jsem voják
Časové zařazení	Po 13. srpnu 1792
Uložení	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, KP R. Hlava 1982

Číslo pramene	3.
Název pramene	Příkladná píseň o přehrozné a ukrutné nynější francouzské vojně, kterak oni vás ty ukrutní tyrani sužujou, přezpívajíc tu píseň víceji se z ní vyrozumí
Incipit	Zastavte se, křesťané, co vám budu zpívati
Časové zařazení	Po 20. dubnu 1792
Uložení	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, KP R. Hlava 2226

Číslo pramene	4.
Název pramene	Nový zpěv o svatý Anně, k uctění všem věrným ctitelům znovu v tisku uvedená
Incipit	Ctitelové svatě Anny sem rychle pospíchejte
Časové zařazení	1792
Uložení	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, KP Špal. 59/55

Číslo pramene	5.
Název pramene	Nová píseň o zmateném národu francouzském všem milým vlastencům k potěšení vydaná
Incipit	Poslechněte, vlastenci, co činějí zmatenci,
Časové zařazení	Po 26. srpnu 1793
Uložení	Východočeské muzeum v Pardubicích, Kramářské písně, sign. 78.

Číslo pramene	6.
Název pramene	Nová píseň o vyvěšení trojbarevného praporce od francouzského vyslance ve Vídni
Incipit	Pozastav se věrný Čechu, poslyš věci nemalé
Časové zařazení	Po 13. dubnu 1798
Uložení	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, Nár. A 3160

Číslo pramene	7.
Název pramene	Nová píseň
Incipit	Ach můj milý krajane, upřímný Moravane
Časové zařazení	Po 16. listopadu 1805
Uložení	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, Nár. A 3968

Číslo pramene	8.
Název pramene	Loučení žalostné rodičů, žen a dětí pro bojovníky do bitvy jdoucí
Incipit	Ach žalostné a lítostné časové nám nastaly
Časové zařazení	1870-1871
Uložení	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, KP R. Hlava 543

Číslo pramene	9.
Název pramene	Ludvíka XVI. Velmi pěkná píseň aneb smutné laučení Ludvíka Šstnáctého s francauzama
Incipit	Ó lide můj Ó lidé můj, co jsem ti učinil
Časové zařazení	Po 21. lednu 1793
Uložení	Muzeum Komenského v Přerově, kramářské písňě J-1

Číslo pramene	10.
Název pramene	Truchlivá píseň o ukrutné popravě francouzského krále Ludvíka XVI. která 21. ledna roku 1793
Incipit	Nebe, země, ustrňte sem již jest se vskutku stalo, nevymluvné ukrutenství v Paříži vykonalo
Časové zařazení	Po 21. lednu 1793
Uložení	Přejato z FIALA, Jiří: Novinka z Francouzské krajiny, Praha, 1989, s. 36-39.

Číslo pramene	11.
Název pramene	Žalostná novina o nevinné smrti krále francouzského Ludvíka XVI.
Incipit	Rozpukne se srdce v těle nebo celé omdlévá nad skutkem ve francouzské zemi, ó přesmutná novina
Časové zařazení	Po 21. lednu 1793
Uložení	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, KP 4903

Číslo pramene	12.
Název pramene	Nevinná smrt Marie Antonie, královny francouzské
Incipit	Zatmi se hluboko slunce nad hroznou ukrutností, ustrň každé dobré srdce nad tyranskou vzteklostí
Časové zařazení	Po 16. říjnu 1793
Uložení	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, KP 6159

Číslo pramene	13. + verze A-J
Název pramene	Nová píseň o loučení vlastence, všech mužů a synů, jenž na nynější francouzskou vojnu jíti musejí a Bohu se odevzdávají A: Nábožná píseň Panně Marii Novopacké B: Nábožná píseň k Panně Marii všem věrným křesťanům na světlo vydaná C/G: Nová píseň o loučení vlastence všech mužů a synů jenž na nynější Francouzskou vojnu ji musejí, a se Bohu odevzdávají D: Nová píseň k Panně Marii Svatohorské F: Píseň k Panně Marii všem mariánským ctitelům obětovaná H: Truchlivá píseň aneb žalostné loučení jistého vojáka ve Francouzské vojně I: Nová píseň aneb smutné loučení J: Loučení žalostné rodičů, žen a dětí pro bojovníky do bitvy jdoucí
Incipit	Ach žalostný a lítostný časové nám nastaly, my nevíme, co dočkáme, víme, co jsme přečkali (místy nahrazeno slovem dočkali)
Časové zařazení	Po 20. dubnu 1792 Zbylé verze odkazují na různé pozdější letopočty
Uložení: (zkráceno)	KP Špal. 59/39; KP R. Hlava 356; KP Špal. 64/18; KP Špal. 59/39; KP R. Hlava 6484; KP 90; KP A 325/3; KP A 325/1; KP R. Hlava 543

Číslo pramene	14.
Název pramene	Nová píseň k Panně Marii Jičínské. Všem mariánským ctitelům k nábožnému zpívání vydaná
Incipit	Maria, matko Jičínská! My k tobě voláme
Časové zařazení	Po 20. dubnu 1792
Uložení	KNM v Praze, základní fond, KP M 59/1

Číslo pramene	15.
Název pramene	Nová píseň k svatě Anně v čas vojny
Incipit	Matičko svatá Anno, Krista Ježíše bábo, my tě ctíme
Časové zařazení	Po 20. dubnu 1792
Uložení	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, KP 7726

Číslo pramene	16.
Název pramene	Nová píseň k Panně Marii Cellenské za vítězství nad nepřáteli našimi o pomoc žádající
Incipit	Ó Maria všech milostí, vypros šťastné vítězství
Časové zařazení	Po 20. dubnu 1792
Uložení	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, KP Špal. 59/54

Číslo pramene	17.
Název pramene	Pobožná píseň v čas nynější války, která se od našeho císaře pána proti národu francouzskému spravedlivě vede, který nejen přirozené lidské tovaryšstvo rozjednotiti, ale i pravého náboženství nás zbaviti chce, když opovážlivou smělostí mluví: není Boha žádného
Incipit	Sem křesťané všickni věrní pobožně se scházejme, naše prosby s důvěrností zde Bohu přednášejme
Časové zařazení	1799
Uložení	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, KP 5030

Číslo pramene	18.
Název pramene	Nábožná píseň k svatému Václavu v čas války
Incipit	Ach pohň se země česká a v ní obyvatelé
Časové zařazení	Mezi 17. dubnem a 12. červencem 1809
Uložení	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, N r-A 279

Číslo pramene	19.
Název pramene	Chválozpěv a díkyčinění Pánu Bohu všemohoucímu a blahoslavené Rodičce Boží
Incipit	Opět Bůh světu jest připomenul, nač svět již dávno byl zapomenul
Časové zařazení	Po 30. kvetnu 1814
Uložení	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, Nár. A 2228

Číslo pramene	20.
Název pramene	Nová píseň o zázraku Marie Panny, kterak naše vojsko skrze ní pomoc obdrželo
Incipit	Pozastavte se maličko, ctitelové rozmilí
Časové zařazení	1797
Uložení	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, KP 1254

Číslo pramene	21. + verze A-B
Název pramene	Nová píseň k Panně Marii, všem věrným křesťanům na světlo vydaná A: Píseň nová k Panně Marii, všem věrným křesťanům na světlo vydaná B: Píseň nová k Panně Marii Bozkovské
Incipit	Pozastavte se maličko, ctitelové rozmilí
Časové zařazení	Po 27. srpnu 1814
Uložení (zkráceně)	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, KP Špal. 64/18; KP 1255; KP 1257

Číslo pramene	22.
Název pramene	Píseň prosební za odvrácení hněvu Božího v přítomném velké drahoty a hladu smutném čase. Jakož i za přímluvu blahoslavené Rodičky Boží Marie Panny
Incipit	Ach Bože náš rozhněvaný, popatř z trůnu výsosti
Časové zařazení	1805
Uložení	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, KP Špal. 42/13

Číslo pramene	23.
Název pramene	Nová píseň aneb Volání k Bohu, všem věrným křesťanům na světlo vydaná
Incipit	Ach, můj Bože všemouhoucí, již jsi nás potrestal dosti
Časové zařazení	1806
Uložení	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, KP Špal. 59/64

Číslo pramene	24.
Název pramene	Nová píseň k Panně Marii Mašovskej
Incipit	Ach slyšte, křesťané, líbezné zpívání
Časové zařazení	1806
Uložení	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, KP Špal. 142-22

Číslo pramene	25.
Název pramene	Píseň všem rodičům obětovaná, kteří na vojně své děti mají
Incipit	Silná panno, velká kněžno a Královno nebeská
Časové zařazení	1806
Uložení	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, KP R. Hlava 2258

Číslo pramene	26.
Název pramene	Chvalozpěv k příchodu císaře pána Leopolda II. ke korunování na království České, kteréž se dne 6. září 1791ho roku velmi slavně držeti bude
Incipit	Přijede jistě letos k nám, slavný, mocný náš císař pán
Časové zařazení	Před 6. září 1791
Uložení	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, KP 9648

Číslo pramene	27.
Název pramene	Truchlení Čecha nad smrtí slavného nejmilostivějšího císaře Leopolda druhého, korunovaného krále českého, jenž dne 1. března roku 1792 na věčnost se odebral
Incipit	Truchli a naříkej země Česká! Pána jsi zbavena - rána těžká
Časové zařazení	Po 1. březnu 1792
Uložení	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, KP R. Hlava 7563

Číslo pramene	28.
Název pramene	Nová píseň o slavném vítězství cís. král. vojska nad Francouzi u Rejna
Incipit	Povstaňte Čechové, slyšte věci nové, co chci zpívati
Časové zařazení	1793
Uložení	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, KP 1212

Číslo pramene	29.
Název pramene	Nová píseň o slavném vítězství císař. král. vojska nad Francouzi ve Vlaších
Incipit	Zaplesejte všichni lidi, slyšte dobré noviny, Francouzové byli bití, až rukama lomili
Časové zařazení	1796
Uložení	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, KP R. Hlava 2643

Číslo pramene	30.
Název pramene	Nová píseň o slavném vítězství prince Karla nad Francouzi
Incipit	Velký vůdce lidu všeho do pole k nám přistoupil
Časové zařazení	1796/7
Uložení	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, Nár. A. 3158

Číslo pramene	31.
Název pramene	Nábožná píseň za zachování královské Vyvýšenosti pána arciknížete Karla
Incipit	Křesťané všichni věrní, pozdvihše oči k nebi
Časové zařazení	1799
Uložení	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, KP 99

Číslo pramene	32.
Název pramene	Pravdivá píseň o vídeňské patálii, všem milovníkům stavu vojanského na světlo vydaná
Incipit	Alou páni muzikanti, hled'te pilně pozor dát
Časové zařazení	Po 22. květnu 1809
Uložení	KNM v Praze, základní fond, KP A 354/1

Číslo pramene	33. + verze A
Název pramene	Píseň o knížeti Schwarzenbergovi A: Píseň o knížeti Karlu ze Schwarzenberků, vítězi Lipském
Incipit	Poslechněte mně málo, co vám budu zpívati, přežalostnou novinu vám vypravovati
Časové zařazení	Po 1820
Uložení	KNM v Praze, základní fond, KP P 286/1; KP P 287/1

Číslo pramene	34.
Název pramene	Nová píseň zdatného rekruty všem mladým vojákům k potvrzení udatné mysle vydaná
Incipit	Proč se bojíš kamaráde, čeho se lekáš? Ještě mundur ani šavle nemáš
Časové zařazení	1792
Uložení	Muzeum Komenského v Přerově, kramářské písně, J-6

Číslo pramene	35.
Název pramene	Nová píseň o dobrovolných myslivcích
Incipit	Alou vzhůru, kamarádi! Vstaňte hezky spěšně, začíná pomalu svítat
Časové zařazení	Po 11. srpnu 1796
Uložení	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, KP R. Hlava 11144

Číslo pramene	36.
Název pramene	Nová píseň o zvučení bubnů ve francké zemi
Incipit	Ach jak smutný časy nám nastaly, radosti v zármutek obrátily
Časové zařazení	Po 20. dubnu 1792
Uložení	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, KP Špal. 59/21

Číslo pramene	37.
Název pramene	Nová píseň v nynějším válečném čase
Incipit	Ach kampak se obrátit mám, teď, v tom smutném čase
Časové zařazení	Po 20. dubnu 1792
Uložení	KNM v Praze, základní fond, KP A 127/1

Číslo pramene	38. + verze A
Název pramene	Nábožná píseň srdnatého vojína A: Nová píseň srdnatého vojína.
Incipit	Má panenka, jak se máš?
Časové zařazení	Po 20. dubnu 1792 Verze A 1861
Uložení	KNM v Praze, základní fond, KP M 14/5; KP M 14/1

Číslo pramene	39.
Název pramene	Nová píseň pro mládenci a panny, i pro ty, co se na vojnu dají
Incipit	Kde jest to městečko, co v něm verbujou
Časové zařazení	Po 20. dubnu 1792
Uložení	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, KP 8393

Číslo pramene	40.
Název pramene	Nová píseň o jednom hulánovi
Incipit	Jaro se otvírá, všecko se usmívá
Časové zařazení	1807
Uložení	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, Nár. A 3919

Číslo pramene	41.
Název pramene	Nová píseň
Incipit	Když jest bylo na svítání, zpíval pěkně slavíček
Časové zařazení	Po 1. lednu 1814
Uložení	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, KP R. Hlava 11214

Číslo pramene	42.
Název pramene	Nová píseň dobrovolného rekruty
Incipit	Kumstu se vyučit je velké soužení, do kláštera jít je velké modlení
Časové zařazení	Po 20. dubnu 1792
Uložení	Podlipanské muzeum Český Brod, kramářské tisky, sign. XIV. O. 127/23

Číslo pramene	43.
Název pramene	Nová píseň o Freythoru mysliveckém, pro obveselení mysle na světlo vydaná
Incipit	Myslivci, myslivci! Vy verbujete
Časové zařazení	Po 11. srpnu 1796
Uložení	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, KP R. Hlava 2316

Číslo pramene	44.
Název pramene	Nová píseň o myslivcích
Incipit	Vzhůru, vzhůru, kamarádi, povstaňme společně rádi, pozdvihněte myslí své jak udatní myslivci
Časové zařazení	1800
Uložení	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, Špal. 98/5.

Číslo pramene	45.
Název pramene	Nová píseň mládencům a pannám pro obveselení mysle a ukrácení času vydaná
Incipit	Mějte se tu všickni dobře v tom chrudimským kraji
Časové zařazení	Po 24. červnu 1812
Uložení	KNM v Praze, základní fond, KP M 135/1

Číslo pramene	46.A + 46.B
Název pramene	46.A: Nová píseň vojenská 46.B: Nová píseň vojanská
Incipit	A: Začátek té písničky obsahuje stav vojenský, v zimě, v létě v poli státi, vždycky pilný pozor dáti B: Alou páni muzikanti, zahrejte mne na horu, jak jsem já měl těžké srdce, když mne vzali na vojnu
Časové zařazení	A: Po 21. květnu 1809 B: Po 27. srpnu 1813
Uložení	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, Nár. A 4159; KP A 356/1

Číslo pramene	47.
Název pramene	Nová píseň o uláních, mládencům a pannám na světlo vydaná
Incipit	Mašírujou uláni do pražský nový brány
Časové zařazení	Po 12. srpnu 1813
Uložení	KNM v Praze, základní fond, KP M 98/1

Číslo pramene	48.
Název pramene	Píseň vojenská
Incipit	Jaro se otvírá, kvítí kvete, žežulička kuká v hustém lese
Časové zařazení	1813
Uložení	Muzeum Komenského v Přerově, kramářské písně, J-8

Číslo pramene	49.
Název pramene	Nová píseň aneb Vzbuzení k udatnosti Čechův
Incipit	Vzhůru všechny srdce věrné krále českého, nenechme již hanbit více rodu našeho
Časové zařazení	Po 20. dubnu 1792
Uložení	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, KP R. Hlava 2198

Číslo pramene	50.
Název pramene	Válečný zpěv pro český pluk
Incipit	Ej! Vzhůru Češi do boje! Již spojíte se v pluk
Časové zařazení	1800
Uložení	KNM v Praze, sbírka obrozenecké literatury, Obrození 5 B 84

Číslo pramene	51.
Název pramene	Nová píseň všem pánům vlastencům aneb Landwehrům, k jejich cti a pochvale složená
Incipit	Poslyš hajiteli vlasti, píseň o tvé poslušnosti, kterou již dokazuješ, pilně exerxíruješ
Časové zařazení	Po 9. červnu 1808
Uložení	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, KP R. Hlava 2288

Číslo pramene	52.
Název pramene	Píseň o obdrženém svatém pokoji
Incipit	Pozastav se, každý jdoucí, pozvedni sluchu svého
Časové zařazení	Po 17. říjnu 1797
Uložení	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, KP R. Hlava 2297

Číslo pramene	53.
Název pramene	Nová píseň o svatém pokoji
Incipit	Poslyšte krajani, Češi, Moravani, Rakušani i Slováci, Uhrové, též i Charváci, jsou dobré noviny
Časové zařazení	Po 17. říjnu 1797
Uložení	KNM v Praze, základní fond, KP P 420/1

Číslo pramene	54.
Název pramene	Radostná píseň po obdržení svatého pokoje
Incipit	Poslyšte vlastencové, upřímní krajanové, rodiče, přátelé milí, sestry, bratrové, co vám chci ohlásiti
Časové zařazení	Po 9. únoru 1801
Uložení	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, KP R. Hlava 2294

Číslo pramene	55.
Název pramene	Veselá píseň po obdržném svatém pokoji mládencům a pannám pro obveselení mysle na světlo vydaná
Incipit	Radujte se společně, Bohu vzdejme chvály, že jsme již skutečně pokoje dočkali
Časové zařazení	Po 9. únoru 1801
Uložení	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, KP R. Hlava 6421

Číslo pramene	56.
Název pramene	Světská píseň o svatém pokoji, mládencům a pannám pro obveselení mysle na světlo vydaná
Incipit	Panenky mne poslechněte, hezké noviny zvíte, že již máme pokoj svatý, vojáci se budou ženit
Časové zařazení	?
Uložení	KNM v Praze, základní fond, KP P 18/1

Číslo pramene	57.
Název pramene	Moravo, Moravo
Incipit	Moravo, Moravo, Moravěnko
Časové zařazení	Po 26. prosinci 1805
Uložení	Tisk přejat z FIALA, Jiří: <i>Novina z Francouzské krajiny</i> . Praha, 1989, s. 131-134.

Číslo pramene	58.
Název pramene	Nová píseň mládencům a pannám pro obveselení mysle a ukrácení času na světlo vydaná
Incipit	Všecky vlastenci věrný, darujte mně jen chvíli
Časové zařazení	Po 30. květnu 1814
Uložení	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, A 4151.

Číslo pramene	59.
Název pramene	Truchlivá píseň aneb žalostné loučení jistého vojáka ve francouzské vojně postaveného a v bitvě poraněného
Incipit	V Praze na vojnu verbujou, já se pujdu taky dát, nejprv se jich musím zeptat
Časové zařazení	Po 6. listopadu 1792
Uložení	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, Špal 156/8

Číslo pramene	60.
Název pramene	Píseň nová o stavu vojanském, všem milovníkům zpívání na světlo vydaná
Incipit	Moji kamarádi, k čemu mne přivedli
Časové zařazení	Po 6. listopadu 1792
Uložení	KNM v Praze, základní fond, KP M 207/1

Číslo pramene	61.
Název pramene	Nová píseň dobře zvedeného syna, který z vlastenecké lásky proti Francouzům udatně bojovat chce a panně marii se obětuje, spolu svým rodičům za vychování děkuje
Incipit	Maličko mě poslechněte a pilně pozorujte, já vám budu vypravovat o francouzské vojně
Časové zařazení	1. polovina roku 1792
Uložení	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, KP R. Hlava 5221

Číslo pramene	62.
Název pramene	Nová píseň o nynější francouzské vojně
Incipit	Čechové rozmilí, poslechněte mne málo, povím vám noviny
Časové zařazení	Po 3. březnu 1793
Uložení	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, KP R. Hlava 2358

Číslo pramene	63.
Název pramene	Píseň nová o Nynějších rekrutích, kterak se na Francouze hrdinsky chystají, kuráže si dodávají
Incipit	Ovej, bratře kamaráde, co se tak lekáš? Podívej se jenom na mne, jakou mám kuráž
Časové zařazení	1802
Uložení	Muzeum a galerie v Prostějově, BZ 36.

Číslo pramene	64.
Název pramene	Nová píseň aneb Smutné loučení
Incipit	Ach žalostní a lítostní časové nám nastali, my nevíme, co dočkáme, víme, co jsme dočkali
Časové zařazení	Po 2. prosinci 1805
Uložení	KNM v Praze, základní fond, KP A 325/1

Číslo pramene	65.A + 65.B
Název pramene	A: Loučení jednoho vojáka v patálii u Austrlic B: Loučení jednoho vojáka u Landshutu. Mládencům a pannám na světlo vydaná
Incipit	A: Ach světe, ach světe, ty panuješ B: Ach světe, ach světe, ty panuješ
Časové zařazení	A: Po 2. prosinci 1805 B: Po 21. dubnu 1809
Uložení	KNM v Praze, základní fond, KP A 292/2; KP A 292/1

Číslo pramene	66.
Název pramene	Nový Marš pro obveselení mysle na světlo vydaný
Incipit	Začátek té písničky obsahuje stav vojenský, v zimě, v létě v poli státi, všechno pilně pozor dáti
Časové zařazení	Po 21. květnu 1809
Uložení	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, KP R. Hlava 781

Číslo pramene	67.
Název pramene	Nová píseň vojenská
Incipit	Začátek té písničky obsahuje stav vojenský, v zimě, v létě v poli státi, vždycky pilný pozor dáti
Časové zařazení	Po 21. květnu 1809
Uložení	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, KP 4241

Číslo pramene	68.
Název pramene	Píseň o slavném vítězství císařské královské armády u města Vídně dne 21. a 22. máje roku 1809ho nad armádou francouzskou, mocí Pána zástupů dobytém
Incipit	Radujte se, vlastenci, muži, děti, mládenci! Šťastné přišly noviny, číňme Bohu poklony
Časové zařazení	Po 21. květnu 1809
Uložení	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, KP 4851

Číslo pramene	69.
Název pramene	Nová píseň mládencům a pannám na světlo vydaná
Incipit	Poslouchejte, lidé, málo, co budu zpívati, co se stalo v ruské zemi, vám vypravovati
Časové zařazení	Po 7. září 1812
Uložení	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, KP R. Hlava 1651

Číslo pramene	70.
Název pramene	Nový marš pro obveselení mysle na světlo vydaný
Incipit	Z čerstva páni muzikanti, vemte huboje, klarinety a walthorny, šalamaje
Časové zařazení	2. polovina roku 1812
Uložení	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, KP 1884

Číslo pramene	71.
Název pramene	O Napolenovi
Incipit	Milý Napoleon, co's udělal, že jsi svou armii do Moškovy hnal, tam ti ji kozáci rozehnali
Časové zařazení	Před 30. říjnem 1813
Uložení	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, KP 7544

Číslo pramene	72.
Název pramene	Nová píseň o Bonapartovi, všem milovníkům boje na světlo vydaná
Incipit	Málo poslechněte, co vám budu vypravovat
Časové zařazení	Před 19. říjnem 1813
Uložení	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, KP R. Hlava 2636

Číslo pramene	73.
Název pramene	Vejtah z českých Vídeňských novin, od 21ho a 23ho dubna 1814 v píseň uvedený
Incipit	Kdo chce pravdu poslechnouti, ať se pozastaví
Časové zařazení	Po 4. květnu 1814
Uložení	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, KP R. Hlava 2616

Číslo pramene	74.
Název pramene	Příkladná píseň o životě Napoleona, kterak v světě, prv v veliké slávě, smutný konec vzal
Incipit	Ach přesmutný Bonaparte! Kde se děla tvá sláva, kde je štěstí, kde je síla
Časové zařazení	Po 4. květnu 1814
Uložení	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, KP R. Hlava 11109

Číslo pramene	75.
Název pramene	Nová píseň o nynější vojně, od začátku až do nynější chvíle z novin vytažená a dohromady sepsaná
Incipit	Poslyšte, vlastenci český, co míním zaspívat
Časové zařazení	Po 4. květnu 1814
Uložení	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, KP Špal. 69/19

Číslo pramene	76.
Název pramene	Nová píseň z příběhu této vojny sepsaná
Incipit	Zastavte se, vlastenci, slyšte, co zazpívat chci
Časové zařazení	Po 11. dubnu 1814
Uložení	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, KP 8664

Číslo pramene	77.
Název pramene	Nová píseň, která se vojna francouzská v roku 1791 začala a jaký konec vzala, což se z písně lépe vyrozumí
Incipit	Poslyšte všickni lidé, co bude zpívati, o této hrozné vojně vám vypravovati
Časové zařazení	Po 4. květnu 1814
Uložení	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, KP R. Hlava 2296

Číslo pramene	78.
Název pramene	Nová píseň z příběhu této vojny vytažená
Incipit	Žádám vás, vlastenci milí, abyste nelitovali zde se zastaviti
Časové zařazení	Po 4. květnu 1814
Uložení	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, KP Špal. 69/21

Číslo pramene	79.
Název pramene	Jednání o pokoj potentátů s Napoleonem v Paříži dne 1. března 1814
Incipit	Nebe, popatř, co se děje, jaká síla
Časové zařazení	Březen 1814
Uložení	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, KP R. Hlava 2621

Číslo pramene	80.
Název pramene	Píseň nová o Bonapartovi a o jeho smutném opuštění předešle slavy
Incipit	Kde jsi, slávo Bonaparta, kam jsi se teď poděla
Časové zařazení	Po 4. květnu 1814
Uložení	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, KP R. Hlava 2323

Číslo pramene	81.
Název pramene	Nová píseň o Bonapartovi
Incipit	Málo poslechněte, co vám budu vypravovat
Časové zařazení	2. polovina roku 1815
Uložení	KNM v Praze, základní fond, KP M 40/1

Číslo pramene	82.
Název pramene	Píseň nová o svatém pokoji, všem pro potěšení na světlo vydaná
Incipit	Dnesky mne poslechněte, co míním zpívati
Časové zařazení	2. polovina roku 1815
Uložení	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, KP 1254

Číslo pramene	83.
Název pramene	Dva nové zpěvy. První: Rodu hodina poslední. Druhý: Navrácení
Incipit	Tam v Štepnici v Šenbrunu král Říma spočívá
Časové zařazení	1845
Uložení	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, KP 5426

Číslo pramene	84.
Název pramene	Nová píseň o židovských rekrutích
Incipit	Ouvej, co nového, mein Herz bolestného
Časové zařazení	Po 20. dubnu 1792
Uložení	KNM v Praze, základní fond, KP O 274/1

Číslo pramene	85.
Název pramene	Nová píseň o navrácení Jeho svátosti papežské do Říma - z novin vytažená
Incipit	Vesel se celé křesťanstvo z těch všech velkých milostí
Časové zařazení	Po 20. dubnu 1792
Uložení	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, KP 484

Číslo pramene	86.
Název pramene	Nová píseň ku pochvale hrdinských Rusů na světlo vydaná
Incipit	Pozastavte se krajani, slyšte veselé zpívání o ruském národu
Časové zařazení	1799
Uložení	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, KP R. Hlava 2298

Číslo pramene	87.
Název pramene	Zaslíbená píseň píseckých obyvatelů k Panně Marii
Incipit	Měšťanstvo písecký, slož ouzkosti všecky, kterýs v tom roce snášelo
Časové zařazení	1741
Uložení	KNM v Praze, základní fond, KP M 154 / 1

Číslo pramene	88.
Název pramene	Píseň o smrti člověka
Incipit	Stůj na rozkaz méj jasnosti, pokloň se velebnosti
Časové zařazení	2. polovina roku 1813
Uložení	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, KP Špal. 69/15

Číslo pramene	89.
Název pramene	Nová píseň o českých myslivcích
Incipit	Zas nová radost nastala nyní v mém srdci, jak jsem se dost naplakala pro ty myslivci
Časové zařazení	Po 6. prosinci 1805
Uložení	KNM v Praze, sbírka kramářských písní, KP R. Hlava 179

7.1.2. Seznam pramenů – výtisky Krameriových novin

Níže citované prameny jsou v digitalizované podobě dostupné skrze:

<http://kramerius.nkp.cz/kramerius/PShowPeriodical.do?id=29153&it=>

KRAMERIUS, Václav Matěj: *Krameriusovy císařské královské vlastenecké noviny*. Praha, 9.2.1793, č. 6.

KRAMERIUS, Václav Matěj: *Krameriusovy císařské královské vlastenecké noviny*. Praha, 23.4.1814, č. 17.

KRAMERIUS, Václav Matěj: *Krameriusovy císařské královské vlastenecké noviny*. Praha, 18.8.1789, č. 33.

KRAMERIUS, Václav Matěj: *Krameriusovy císařské královské vlastenecké noviny*. Praha, 3.9.1796, č. 36.

7.2. Seznam literatury

ATTERTIDE, Andrew Hilliard: *Joachim Murat - Marshal of France and King of Naples*. Auckland, 2011.

BEDNAŘÍK, Petr; JIRÁK, Jan; KÖPPLOVÁ, Barbara: *Dějiny českých médií: Od počátku po současnost*. Praha, 2019.

BĚHALOVÁ, Štěpánka: *Tiskárny a tisky 19. století. Sborník příspěvků z celostátní konference pořádané při příležitosti 200. výročí založení jindřichohradecké Landfrasovy tiskárny*. Jindřichův Hradec, 1998.

BENEŠ, Bohuslav: *Poslyšte písničku hezkou*. Praha, 1983.

BENEŠ, Bohuslav: *Světská kramářská píseň*. Brno, 1970.

BERÁNKOVÁ, Milena. *Dějiny československé žurnalistiky, I. díl*. Brno, 1981.

BLINKA, Jan: *Plakát jako médium propagandy*. Bakalářská práce, Brno, 2010.

BORDONOV, Georges: *Ludvík XVI, Král mučedník*. Praha, 2003.

BOUŠKOVÁ, Irena: *Krameriovy noviny v letech 1790 – 1793 a jejich role při utváření české národní identity*. Diplomová práce, Praha, 2013.

BOYCOTT-BROWN, Martin: *The Road to Rivoli: Napoleon's First Campaign*. Londýn, 2001.

BRAUDEL, Fernand: *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II*. Los Angeles, 1995.

BURKE, Peter: *Francouzská revoluce v dějepisectví: škola Annales (1929-1989)*. Praha, 2004.

BURKE, Peter: *Lidová kultura v raně novověké Evropě*. Praha, 2005.

BŮŽEK, Václav; KRÁL, Pavel a kol.: *Člověk českého raného novověku (16.-17. století)*. Praha, 2007.

CLAUSEWITZ, Carl von: *O Válce: dílo z pozůstalosti generála Carl von Clausewitze*. Praha, 1959.

CORETHOVÁ, Anna: *Pietas Austriaca - Fenomén rakouské barokní zbožnosti*. Olomouc, 2004.

- ČAPKA, František: *Dějiny českých zemí 1800-1918*. Brno, 2003.
- ČORNEJOVÁ, Iva: *Ve stínu tvých křídel: Ve stínu tvých křídel... Habsburkové v českých dějinách*. Praha, 1995.
- DEREK, Jones: *Censorship: A World Encyclopedia*. Londýn, 2001.
- DÜLMEN, Richard van: *Kultura a každodenní život v raném novověku, díly 1-3*. Praha, 1999-2006.
- DVOŘÁK, Jaromír; KVAPIL, Josef Šofferle (edd.): *Václavkova Olomouc 1961. Sborník referátů o kramářské písni*. Praha, 1963.
- ELBL, Pavel Benedikt: *Maršál Bernadotte : z bitevního pole až na královský trůn*. Třebíč, 2015.
- ELLIS, Geoffrey: *Napoleon*. Praha, 2001.
- FABIÁNOVÁ, Jiřina: *Písničky veselé i truchlivé na světlo vydané. Malé povídaní o kramářských tiscích uložených v muzeu Valašské Meziříčí*. Valašské Meziříčí, 2009.
- FIALA, Jiří: *Novina z francouzské krajiny*. Praha, 1989.
- FOX, Adam: *Oral and Literate Culture in England 1500–1700*. Oxford, 2000.
- FURET, François: *Francouzská revoluce, 1. díl: Od Turgota k Napoleonovi 1770–1814*. Praha, 2004.
- GIFFORD, C. H.: *History of the Wars Occasioned by the French Revolution, from the Commencement of Hostilities in 1792, to the End of the Year 1816*. Londýn, 1817.
- GREŠLOVÁ, Jana: *Zobrazení a symbolika mariánských ctností ve vybraných uměleckých dílech*. Brno, 2017.
- GRIGOR'JEV, Sergej Timofejevič: *Suvorov*. Praha, 1946, s. 94-101.
- HAIŠ, František: *Vzpomínky pražského písničkáře. 1818–1897*. Praha, 1985.
- HALADA, Jan: *Metternich kontra Napoleon*. Praha, 1988.
- HAMANN, Brigitte: *Habsburkové: životopisná encyklopedie*. Praha, 2010.

- HAMMER, Helmut. *Oesterreichs Propaganda zum Feldzug 1809. Ein Beitrag zur Geschichte der politischen Propaganda*. Mnichov, 1935.
- HANESCH, Josef: *Karel I. Filip kníže Schwarzenberg polní maršál*. České Budějovice, 2003.
- HESTER, Ryan: *Historical Research: Theory and Methods*. Waltham Abbey, 2018.
- HOFÍRKOVÁ, Zdeňka: *Ohlasy Francouzské revoluce 1789 v Českých zemích*. Bakalářská práce, Brno, 2012.
- HOCHEDLINGER, Michael: *Austria's Wars of Emergence, 1683-1797*. Abingdon nad Temží, 2003.
- HOLAS, Václav: *Strategie propagandy Rakouského císařství za války 1809*. Bakalářská práce, Praha, 2012.
- HOLUBOVÁ, Markéta: *Jednolisty. Kramářské tisky. Knížky lidového čtení. Výběrová bibliografie*. Praha 2007.
- HOLZBACHOVÁ, Ivana: *Škola Annales a současné pojetí dějin. Antologie textů*. Brno, 1995.
- HOTMAR, Josef: *Dobrodružství Velké revoluce: 1789–1799*. Praha, 1989
- HOUŠŤOVÁ, Alena; ŽAMPACH Vojtěch: *Psal se rok 1805*. Brno, 1968.
- HUTEČKA, Jiří: *Muži proti ohni. Motivace, morálka a mužnost českých vojáků Velké války 1914–1918*. Praha, 2016.
- IVÁNEK, Jakub; MALURA, Jan: *Horo krásná, spanilá! Poutní písně na Moravě (1600-1850)*. Brno, 2019.
- JAKUBEC, Jan: *Dějiny literatury české I. Od nejstarších dob do probuzení politického*. Praha, 1929.
- JANÁČEK, Pavel; PÍŠA, Petr; ŠÁMAL, Petr; WÖGERBAUER, Michal a kol: *V obecném zájmu (Cenzura a sociální regulace literatury v moderní české kultuře 1749–2014)*. Praha, 2015.
- JOWETT, Garth; O'DONNELL, Victoria: *Propaganda & Persuasion*. Thousand Oaks, 2006.

- JŮN, Libor: *Napoleonské války*. Praha, 2005.
- KOPECKÝ, František: *O slavkovské bitvě*. Brno, 2009.
- KOTEK, Josef: *Dějiny české populární hudby a zpěvu. I. 19. a 20. století (do roku 1918)*. Praha, 1994.
- KOVAŘÍK, Jiří: *Dobyvatel Bonaparte : první italské tažení 1796-1797*. Třebíč, 2008.
- KOVAŘÍK, Jiří: *Napoleon na Dunaji - Aspern a Wagram : první Napoleonova porážka a poslední vítězné tažení 1809*. Praha, 2009.
- KOVAŘÍK, Jiří: *Napoleonova tažení III. - Proti všem*. Praha, 2004.
- KOVAŘÍK, Jiří: *Napoleonův voják: Jaký byl, jak žil a proč bojoval*. Brno, 2020.
- KOVAŘÍK, Jiří: *Slavkov 1805: Napoleonův největší triumf*. Praha, 2013.
- KUEHN, John Trost: *The Reasons for the Success of the Sixth Coalition Against Napoleon 1813*. Kansas, 1997.
- KULÍŠKOVÁ, Alžběta: *Ze sbírek muzea - špalíček kramářských písní. Muzejní čtvrtletník. Muzeum Českého ráje v Turnově 13*. Turnov, 2016.
- KUTÍLKOVÁ, Dagmar: *Vojenské odívání*. Praha, 2008.
- MACEK, Pavel: *Dějiny policie a četnictva I*. Praha, 1997.
- MARŠAN, Robert: *Dějiny policejní organizace rakouské*. Praha, 1904.
- MASARYK, Tomáš Garrigue: *Kult rozumu a nejvyšší bytosti (1793-1794)*. Praha, 1934.
- MATZNERA, Jana: *Královské město Písek průvodce městem a okolím, jakož i dějiny jeho*. Písek, 1898.
- MEJDŘICKÁ, Květa: *Listy ze stromu svobody*. Praha, 1988.
- MEREŽKOVSKIJ, Dmitrij Sergejevič: *Napoleon*. Praha, 1929.
- MIKULEC, Jiří: *Náboženský život a barokní zbožnost v českých zemích*. Praha, 2013.
- MILLER, Jaroslav: *Propaganda, symbolika a rituály protestantské Evropy (1580-1650)*. Praha, 2012.

MOCNÁ, Dagmar; PETERKA, Josef: *Encyklopedie literárních žánrů*. Litomyšl, 2004.

MODRLÁK, Michal: *Odras pobytu francouzských, ruských a rakouských vojsk na Moravě roku 1805 ve vybraných kronikách*. Bakalářská práce, Olomouc, 2017.

NOVÁK, Jan Bedřich: *Polní maršál Karel kníže ze Schwarzenberka historický portrét podle rodinné korespondence*. Praha, 1913.

O'SHAUGHNESSY, John Nicolas: *Politics and Propaganda: Weapons of Mass Seduction*. Manchester, 2004.

OTTENFELD, Rudolf Otto von: *Rakouská armáda za napoleonských válek 1792 - 1815*. Ostrava, 2005.

OTTO, Jan: *Ottův slovník naučný, 5. díl*. Praha, 1982.

Paměti starých pismáků moravských: soustavné vydání starých moravských kronik rodinných, obecních atd. I. svazek. Velké Meziříčí, 1924;

PERNES, Jiří a kol.: *Pod císařským praporem: Historie habsburské armády 1526-1918*. Praha, 2004.

POST, Marie Caroline: *The Life and Memoirs of Comte Regis de Trobriand*. Boston, 1910.

PŮLPÁN, Karel: *Nástin Českých a Československých hospodářských dějin*. Praha, 1993.

RATAJ, Tomáš: *České země ve stínu půlměsíce: obraz Turka v raně novověké literatuře z českých zemí*. Praha, 2002.

REINALTER, Helmut: *Österreich und die Französische Revolution*. Vídeň, 1988.

RENEŠOVÁ, Věra: *Ikonografie a atributy svatých*. Praha, 1991.

ROTHENBERG, Erich Gunter: *Great Adversaries: the Archduke Charles and the Austrian Army, 1792–1814*. Bloomington, 1982.

ROTHERO, Christopher: *Austrian Commanders of the Napoleonic Wars 1792–1815*. Oxford, 2004.

- SCHAMA, Simon: *Občané: Kronika francouzské revoluce*. Praha, 1989.
- SCHEYBAL, Josef Václav: *Senzace pěti století v kramářské písni*. Hradec Králové, 1991.
- SCHNEEBERGER, Vilém: *Začněme u Adama, aneb, Okřídlená biblická rčení*. Praha, 2003.
- SKED, Alan: *Metternich a Rakousko: pokus o zhodnocení*. Brno, 2014.
- SKED, Alan: *Metternich and Austria: An Evaluation*. Londýn, 2007.
- SKOPEC, Jindřich: *Paměti Františka J. Vaváka, souseda a rychtáře milčického z let 1770-1816, Díl III*. Praha, 1907.
- SKOŘEPOVÁ, Markéta: *Kramářské písně ze sbírky Muzea Vysočiny Pelhřimov*. Pelhřimov, 2016.
- SKOUPÝ, Arnošt: *Texty k obecným dějinám kapitalismu I*. Olomouc, 1989.
- SLOVÁK, Alois: *Bitva u Slavkova*. Brno, 1897.
- SMETANA, Robert; VÁCLAVEK, Bedřich. *České písně kramářské*. Praha, 1949.
- ŠTOVÍČEK, Michal: *Francie proti Evropě: Války revoluční Francie 1792-1802*. Praha, 2017.
- TAYLOR, Philip: *Munitions of the mind: A History of Propaganda*. Manchester, 2003.
- TURINSKÝ, Jan: *Rakouská řadová pěchota 1805 – 1809*. Bakalářská práce, Brno, 2010.
- UHLÍŘ, Dušan: *Slunce nad Slavkovem*. Třebíč, 2010.
- VAŇÁČEK, Michael: *Francouzové a Morava v době Velké francouzské revoluce a koaličních válek*. Brno, 1965.
- VEČERKOVÁ, Eva: *Poslouchejte, mládenci a panny... aneb O české písni kramářské*. Brno 1995.
- VESELÁ, Jaroslava: *Motivy kramářských písní v českých zemích 19. století*. Praha, 2020.

VIKTOROVÍČ, Tarle Jevgenij: *Napoleon*. Praha, 1950.

VOIT, Petr: *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*. Praha, 2006.

WURZBACH, Constantin von: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*. Svazek 1. Vídeň 1856.

7.3. Články a studie

AMORTA, Čestmíra: *Ruští vojáci v památkách našeho lidu: příspěvek k historii průchodů Suvorovových vojsk naši vlastí v letech 1798—1800*. In: Český lid, 41, 1954.

ANDERSON, Gordon; RAYAPEN, Lewis: *Napoleon and the Church*. In: International Social Science Review, č. 66, Winfield, 1991.

BĚHALOVÁ, Štěpánka: Analytická sonda do sbírky původních štočků a kramářských tisků Okresního muzea v Jindřichově Hradci. In: Knihy a dějiny, č. 1., Praha, 1996.

BĚLINA, Pavel: *Politické události let 1789-1797 v názorech měšťanské inteligence a lidových písmáků v českých zemích*. In: Československý časopis historický, č. 35 (85), Praha, 1987.

BEZDĚK, Karel; RYŠAVÁ, Eva: *České kramářské písňové tisky, jejich bibliografické zpracování a ukázka bibliografie 19. století*. In: Sborník Národního muzea v Praze, č. 4, Praha, 1983.

HOUŠŤOVÁ, Alena; ŽAMPACH, Vojtěch: *Co vypráví kroniky o bitvě u Slavkova*. In: *Psal se rok 1805*. Ivančice, 1968.

IVÁNEK, Jakub: *Poznámky k vymezení pojmu kramářská píseň (s ohledem na tisky náboženské povahy)*. In: Listy filologické, 140, 1-2. Praha, 2017

KLÍMOVÁ, Jarmila: *Kramářské písně - žánr prostého lidu*. In: Krok. Kulturní revue Olomouckého kraje 10, č. 3, Olomouc, 2013.

KRAMERIUS, Václav, Matěj: *Knihy Josefova*. Praha, 1784. In: *Knihy Josefova*, Praha, 1941.

KRBEC, Miloslav: *Kramářská píseň a cenzura*. In: *Václavkova Olomouc 1961*. Praha, 1963, s. 117-118.

KUTNAR, František: *Kramářská píseň jako historický pramen*. In: *Václavkova Olomouc 1961*. Praha, 1963.

KUTNAR, František: *Reakce státu v Čechách na Velkou revoluci francouzskou*. In: Český časopis historický, č. 43., Praha, 1937.

NODL, Martin: *Otázky recepce francouzské historiografie v českém prostředí: totální dějiny, dlouhé trvání a mentality*. In: Francouzská inspirace pro společenské vědy v českých zemích. Praha, 2003.

ŘEZNÍČEK, Václav: *Lipský vítěz Karel Filip kníže ze Schwarzenberga*. Časopis Musea království Českého, 87, 1913.

SVOBODA, Miroslav: „*Kterak proti všemu lidskému nadání s Francouzem vojna nastala...*“. In: Napoleonské války a historická paměť. Brno, 2005.

TCHOŘOVÁ, Věra: *Kramářská píseň jako inspirační zdroj české písně lidové (Na základě analýzy textových i melodických varinát písně Jaký mám trápení ...)*. In: Český lid 97, č. 1. Praha, 2010.

TICHÁ, Zdeňka: *K dějinám kramářské písně v 18. století*. In: Česká literatura 1., č. 3. Praha, 1953.

TYKAČ, Jan: *Ukázky Jarmarečních Historických Písniček*. In: Český Lid 31, č. 8, Praha, 1931.

7.4. Internetové zdroje a databáze

<http://ballads.bodleian.ox.ac.uk>,

<http://www.britskelisty.cz/9808/19980806c.html>

<http://www.napoleon-online.de>

<http://www.spalicek.net>

http://www.ztichlaklika.cz/_cache/12954571983189.upl_600_600.JPG

<https://academic.oup.com/journals>.

<https://ebba.english.ucsb.edu>.

<https://ssjc.ujc.cas.cz/>

<https://vokabular.ujc.cas.cz>

<https://www.britannica.com>

<https://www.encyklopedieknihy.cz>

<https://www.jstor.org>

<https://www.napoleon-series.org>

<https://www.primaplana.cz/news/patent-a-narizeni-o-zpusobu-organizovani-zemebrany-z-roku-18081/>

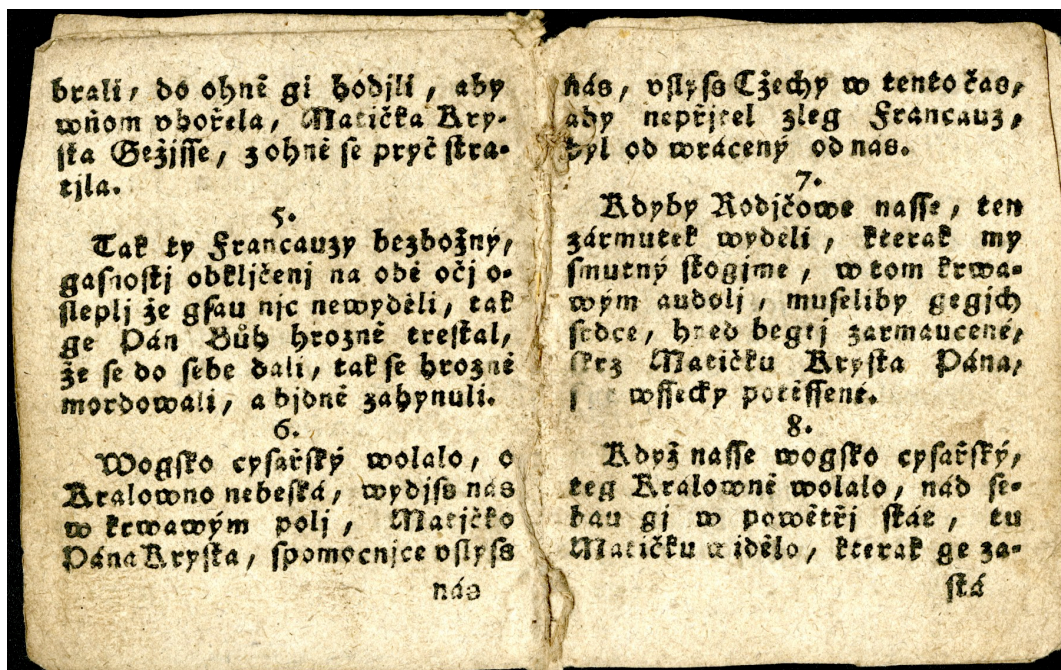
<https://www.valka.cz/10531-Myslivci-v-rakouske-armade>

8. Obrázkové přílohy

8.1. Titulní strana kramářského tisku z let 1789 a 1792

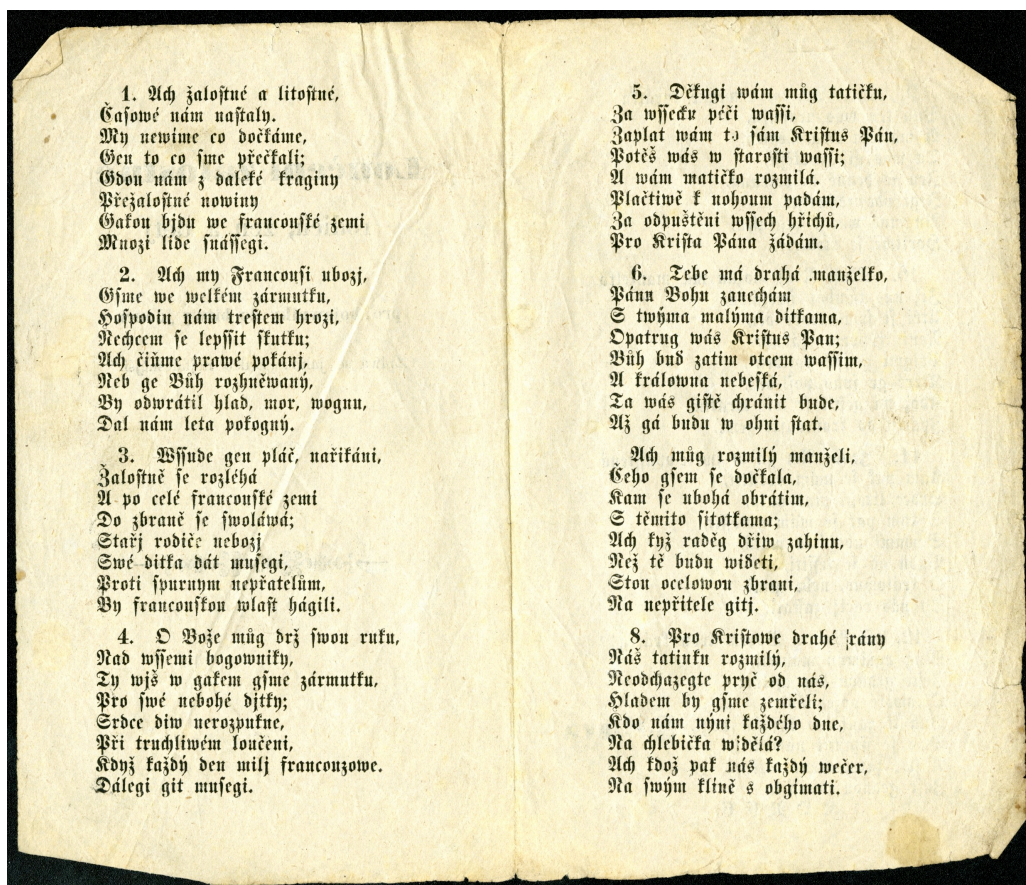
8.2. Vnitřní dvojlist kramářského tisku z roku 1797

8.3. Konvolut (špalíček) kramářských tisků

8.4. Mladší podoba kramářských tisků – rok 1870/1871

9. Ediční poznámka

Do formátu kramářských písní bylo zasahováno pouze v minimální míře. Upravil jsem pro potřeby práce podobu jednotlivých slok, přičemž jsem se snažil o nastavení pravidelnosti, které v pramenech chybí. Odstranil jsem rovněž číslování slok. Úpravy proběhly také přímo v textu kramářských písní, kde jsem opravoval evidentní přepsání, či chyby vzniklé při tisku. Interpunkce byla na většině míst pozměněna dle současných pravidel. Změnami prošel i samotný pravopis. Tam, kde to bylo možné, byl text upraven dle aktuálních pravidel spisovného úzu. Bylo sjednoceno používání y/i, tzv. „dlouhá s“ byla nahrazená písmenem š, znaky w, g, j byly nahrazeny aktuálně platnými variantami odpovídajících hlásek. Zachovány zůstaly hiátové hlásky. Délka samohlásek byla upravena dle dnešních zvyklostí. Podoba vlastních jmen zůstala ve větší míře zachována. Cizí, dosud zcela nezdomácnělé výrazy, zůstaly ve větší míře nepozměněny. Výrazy odklánějící se od současné podoby spisovného českého jazyka ve větší míře zůstaly pro autentičnost v původním znění.

10.1 Resumé

V předkládané práci se zabývám analýzou vybraného vzorku kramářských tisků a jejich interpretací. Vzorek tvoří přes 90 textů vztahujících se především k období mezi roky 1789-1815. Vzorek je zpracováván dvěma odlišnými navzájem propojenými metodami. 1. Statistickou metodou, která sleduje proměny vzorku patrné pouze při práci s celkem, 2. Hlubkovou analýzou jednotlivých tisků rozčleněných do osmi samostatných námětových okruhů. Práce pak odpovídá na tři hlavní otázky: Jakým způsobem prameny zachycují sledované období? Kdo, případně jak, ovlivňoval konečnou podobu vydaných skladeb? Jakou roli hrály kramářské tisky v životě nižší a středí třídy? Práci prokládám teoretickými statěmi, které přibližují fungování instituce kramářských tisků v raném novověku, a které zároveň ostatní informace usouvztažňují. Práci uzavírá 15 pečlivě zvolených kramářských tisků uvedených v plném znění, na kterých demonstruji zjištěné výsledky.

10.2. Summary

The aim of this thesis is to analyze a selected sample of Broadside ballads and to interpret them. The sample consists of more than 90 texts relating mainly to the period between 1789-1815. This sample is processed by two different, interconnected methods. The first one is a statistical method, which tracks the changes of the sample, visible only when working with the total sample, and the second is an in-depth analysis which works with every ballad individually. The ballads are divided into eight separate themes. I determined three main questions and attempted to find answers for them. The questions are: How do the sources represent the chosen period? Who, or how, influenced the final form of the printed ballads? And what was the function of the broadside ballads in the life of the lower and middle classes? In this thesis appears theoretical articles that describe the functioning of the institution of Broadside ballads in the early modern period. These articles also connect all other related elements. The work contains 15 carefully selected full-text Broadside ballads, on which I present the obtained results.